

Vilniaus universiteto
Teisės fakulteto
Baudžiamosios teisės katedra

Dariaus Kasperskio
V kurso kriminologijos atšakos studento

Magistro darbas

**SMURTO ŠEIMOJE PREVENCIJOS PROBLEMAS IR PERSPEKTYVOS
PROBLEMS AND PERSPECTIVES OF DOMESTIC VIOLENCE PREVENTION**

Vadovas: dr. Gintautas Sakalauskas
Recenzentas: dr. Algimantas Čepas

Vilnius, 2009

TURINYS

IVADAS.....	4
1. Smurto socialinė ir psichologinė samprata, jo teisinis įvertinimas.....	6
1.1 Bendroji smurto samprata	6
1.2 Smurto šeimoje samprata	10
1.3 Bendrieji smurto ir smurto šeimoje veiksniai	14
1.4 Smurto šeimoje socialiniai padariniai	19
2. Smurto šeimoje paplitimas.....	22
2.1 Smurto šeimoje latentškumas	22
2.2 Statistiniai duomenys ir kriminologinių tyrimų rezultatai	24
2.3 Baudžiamųjų bylų, susijusių su smurtu šeimoje, analizė.....	26
3. Smurto šeimoje prevencija.....	31
3.1 Smurto šeimoje prevencija Lietuvoje	31
3.1.1 Teisinė atsakomybė už smurtą šeimoje.....	32
3.1.1.1 Baudžiamosios atsakomybės taikymas.....	32
3.1.1.2 Administracinės atsakomybės taikymas	35
3.1.1.3 Civilinės atsakomybės taikymas.....	35
3.1.2 Smurto šeimoje prevencinės programos	37
3.1.2.1 Valstybinė smurto prieš moteris mažinimo strategija	37
3.1.2.2 Apsaugos nuo smurto šeimoje koncepcija.....	39
3.1.3 Smurto šeimoje prevencijos organizacinio pobūdžio priemonės.....	40
3.2 Smurto šeimoje prevencija tarptautiniu lygmeniu	42
3.2.1 JTO iniciatyvos	42
3.2.2 Europos Tarybos iniciatyvos.....	44
3.2.3 Europos Sąjungos iniciatyvos	45
3.3 Smurto šeimoje prevencija užsienio šalyse.....	48
3.3.1 Austrija.....	48
3.3.2 Jungtinės Amerikos Valstijos.....	49
3.3.3 Olandija.....	51
3.3.4 Suomija	51
3.3.5 Švedija.....	51
4. Smurto šeimoje prevencijos perspektyvos Lietuvoje ir pasiūlymai prevencinės veiklos tobulinimui.....	52

4.1	Smurto šeimoje prevencijos perspektyvos Lietuvoje.....	52
4.2	Pasiūlymai prevencinės veiklos tobulinimui.....	53
	IŠVADOS	55
	LITERATŪRA.....	57
	Santrauka.....	61
	Summary	63
	Priedas Nr. 1. Statistiniai duomenys apie smurtą prieš moteris.....	65
	Priedas Nr. 2. Rekomendacinis nusikalstamų veikų, kuriomis gali pasireikšti smurtas šeimoje, sąrašas	67
	Priedas Nr.3 Baudžiamųjų bylų dėl smurto šeimoje apibendrinimo klausimynas	68
	Priedas Nr. 4. Grafinė Baudžiamųjų bylų, susijusių su smurtu šeimoje tyrimo rezultatų analizė.....	69

IVADAS

Lietuvos Respublikos Konstitucija – pagrindinis šalies įstatymas – gina žmogaus gyvybę, laisvę, asmens neliečiamybę, orumą. Valstybė įstatymais gina šias vertybes, turi galią naudoti praktines priemones, pavyzdžiui, prevencijos programas, kad būtų užkirstas kelias šių įstatymų ginamų gėrių pažeidimams. Ir vis tik padėtis mūsų visuomenėje yra gana sudėtinga: smurtas, kitaip dažnai dar pavadinamas agresija ar prievarta, yra seniai išsiskinęs reiškinys, kurio mastus labai sunku mažinti. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas numato baudžiamąją atsakomybę už daugelį smurtinių veiku, tačiau dažnai smurtas šeimoje lieka už baudžiamojo įstatymo veikimo ribų – nukentėjusieji (ypač dažnai tai būna moterys ir vaikai) nesikreipia į teisėsaugos institucijas, slepia smurto apraiškas nuo aplinkinių.

Temos aktualumu neleidžia abejoti tai, jog sociologinių tyrimų duomenimis net 42,4 % ištekėjusių arba gyvenančių neregistruotoje santuokoje moterų bent kartą gyvenime patyrė savo sutuoktinio/partnerio fizinį, seksualinį smurtą arba joms buvo grasinta. Tuo tarpu 2002 metais Rinkos ir viešosios nuomonės tyrimų kompanijos Spinter atlikto tyrimo rezultatai parodė, kad absoliuti Lietuvos gyventojų dauguma (87%) pripažįsta, kad šalyje egzistuoja prievarta prieš moterį šeimoje.¹ Taip pat reikia pastebėti, jog Lietuvos spaudoje vis dažniau pasirodo straipsniai apie moterų patiriamą smurtą, atliekami įvairūs tyrimai, šios problemos sprendimas įtraukiamas į Vyriausybės, Seimo darbo programas. Negana to, apie šią problemą dažnai diskutuojama ir tarptautiniu lygmeniu – Jungtinių Tautų Organizacija, Europos Taryba bei Europos Sąjunga ne kartą savo priimtais dokumentais pasmerkė smurtą prieš moteris ir vaikus kaip vieną dažniausiai pasitaikančių žmogaus teisių pažeidimo formų.

Šio darbo tikslas – aptarti pagrindines smurto šeimoje charakteristikas, išanalizuoti nacionaliniu ir tarptautiniu mastu taikomas prevencines priemones bei pateikti pasiūlymus, kaip būtų galima tobulinti Lietuvoje vykdomą šeiminių smurto prevenciją.

Darbas orientuotas į vyrų smurtą prieš moteris šeimoje. Tokia darbo kryptis pasirinkta dėl keleto priežasčių: įvairių tyrimų (taip pat ir Vilniaus miesto apylinkės teismų baudžiamųjų bylų analizės) duomenimis, vyrų smurtas prieš moteris yra dažniausiai pasitaikanti smurto šeimoje forma, be to, smurto prieš vaikus tema mokslinėje literatūroje jau yra pakankamai plačiai ir išsamiai išnagrinėta, ko nebūtų galima pasakyti apie smurtą prieš moteris.

Šeima šiame darbe traktuojama pagal smurtautojo ir aukos faktiškai susiklosčiusius tarpusavio intymius (šeiminio pobūdžio) santykius, t. y., apima tiek sutuoktinius, tiek kartu gyvenančius nesusituokusius asmenis.

¹ Moterų informacijos centras. Smurtas prieš moteris – samprata, problemos, veiksmų kryptys. Mokslinis tyrimas. 2004.

Darbe remiamasi A. Drakšienės ir I. Michailovič, V. Justickio, J. Gilligan, R. Žukauskienės bei kitų autorių darbais, A. Jatkevičius daktaro disertacija „Nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prevencija“, įvairių kriminologinių tyrimų rezultatais, Lietuvos ir tarptautinių organizacijų priimtais teisės aktais. Empirinį darbo pagrindą sudaro darbo autoriaus praktikos Teisės institute metu atliktos visų Vilniaus miesto apylinkės teismų 2003-2008 metais išnagrinėtų baudžiamųjų bylų, susijusių su smurtu šeimoje, analizės rezultatai.

Darbas sudarytas iš keturių struktūrinių dalių. Pirmojoje dalyje analizuojama bendroji smurto samprata, smurto šeimoje sampratos ypatumai, pagrindinės smurto šeimoje formos bei smurtą sąlygojantys veiksniai. Antrojoje dalyje lyginami oficialios statistikos apie smurtą šeimoje ir įvairių tyrimų metu surinkti duomenys, supažindinama su Vilniaus miesto apylinkės teismų 2003-2008 metais išnagrinėtų baudžiamųjų bylų analizės rezultatais. Trečioje dalyje analizuojamos Lietuvoje taikomos smurto šeimoje prevencijos priemonės, aptariama užsienio šalių praktika bei tarptautinių organizacijų indėlis kovojant su smurtu šeimoje. Paskutinėje, ketvirtoje dalyje, trumpai apžvelgiamos smurto šeimoje prevencijos perspektyvos.

Darbas baigiamas išvadomis ir pasiūlymais, kaip būtų galima tobulinti Lietuvoje vykdomą smurto šeimoje prevenciją.

Šiame magistro darbe naudojami lyginamasis, loginis, sisteminis ir lingvistinis metodai.

1. SMURTO SOCIALINĖ IR PSICHOLOGINĖ SAMPRATA, JO TEISINIS ĮVERTINIMAS

1.1 Bendroji smurto samprata

Smurtas – tai šiurkšti prievarta, fizinės ir emocinės kančios, kurių tikslas yra priversti savo auką kentėti ir taip įgyti jos atžvilgiu ypatingą galią.² Sąvoka smurtas literatūroje dažnai laikoma sinonimu kitoms sąvokoms – agresijai, prievartai. „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ smurtas apibrėžiamas kaip „šiurkšti prievarta“, o prievarta – kaip „jėgos vartojimas, vertimas ką daryti“.³ Agresija, pagal psichoanalizės žodyną, yra tendencija, besireiškianti ir tikromis elgsenomis, ir fantazijomis, kurių tikslas yra pakenkti kitiems žmonėms, juos sunaikinti, pažeminti ar kankinti. Psichoanalizė šiai sąvokai suteikė ypatingą svorį, parodydama, kad agresijos esama jau ankstyvose individo raidos stadijose ir kad ji netiesiogiai siejasi su seksualumu.⁴

Kriminologijai, nagrinėjančiai kriminalizacijos procesus ir mėginančiai atsakyti į klausimą, kodėl yra kriminalizuojamos tam tikros prievartos rūšys, kodėl ir kaip yra pažeidžiami smurtą draudžiantys įstatymai, svarbiausios yra būtent įstatymais uždraustos smurto formos.⁵ Smurtą draudžiančias teises normas galima rasti konstituciniuose, administraciniuose, civiliniuose ir kituose įstatymuose. Pasak V. Justickio, kuris smurtą vadina kriminaline arba nusikalstama prievarta, įstatymai nurodo dvi įvairiausių prievartos apraiškų grupes. Pirmoji – tai leistinos ir netgi sveikintinos prievartos apraiškų grupė. Antroji – įstatymo draudžiamos prievartos apraiškų grupė. Baudžiamasis įstatymas iš visų teisės draudžiamų prievartos atmainų išskiria tam tikrą jų dalį, pripažįsta jas itin pavojingomis ir numato už jas bausmes. Taigi įvairiausios prievartos atmainos sudaro visiškai skirtingas grupes. Jos skiriasi ne pačia prievarta, ne jos formomis ar turiniu, o tuo, kada ir kam ji taikoma. Prievarta prieš atžvilgiu karo metu yra pareiga, didvyriškumas, o tokie pat veiksmai aplinkinių atžvilgiu yra sunkus nusikaltimas. Policijos pareigūnas, vartodamas prievartą įstatymo pažeidėjo atžvilgiu, atlieka savo profesinę pareigą. Tačiau lygiai tokia pat prievarta, kurią sulaikomas pilietis vartoja pareigūno atžvilgiu, jau kvalifikuojama kaip nusikaltimas. Prievarta nėra savarankiška nusikalstama veika. Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse (toliau šiame darbe – Baudžiamasis kodeksas) taip pavadintos nusikalstamos veikos nerasime, bet ji yra daugelio nusikaltimų sudėtinė dalis.⁶ Prievartos vartojimas teisėtą norą paverčia nusikalstamu sumanymu, o teisėtus veiksmus – nusikaltimu. Baudžiamasis įstatymas prievartą glaudžiai sieja su nužudymu,

² Miškinis K. Šeima žmogaus gyvenime. Kaunas: AB spaustuvė „Aušra“, 2003. P. 308.

³ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2000.

⁴ Fhaner S. Psichoanalizės žodynas. Vilnius: Aidai, 2005. P. 213.

⁵ Justickis V. Kriminologija. I dalis. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2001. P. 412.

⁶ Ten pat. P. 411.

kūno sužalojimu, nusikalstamu laisvės atėmimu, plėšimu, išžaginimu.⁷ Vėliau V. Justickis nagrinėja kai kurių atskirų smurtinių nusikaltimų ypatybes, bet konkretesnio smurto, ar, kaip jis vadina, kriminalinės prievartos, apibrėžimo nepateikia.

A. Jatkevičius savo disertacijoje apie nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prevenciją labai išsamiai nagrinėja smurto ir smurtinio nusikalstamumo sąvokas, tad jo darbą taip pat verta apžvelgti. Kaip jis teigia, kriminologijos literatūroje nurodomi tokie pagrindiniai smurto požymiai:

a) gėdingas, skriaudžiantis, neteisėtas ir savavališkas veiksmas;

b) veikia, padaryta prieš kieno nors norą, laisvo valios išreiškimo paneigimas, svetimos valios primetimas;

c) vieno žmogaus atliekamas veiksmas kito žmogaus atžvilgiu prieš pastarojo valią (norą);

d) neteisėtas jėgos panaudojimas, prievartinis, t. y. prieš kito asmens valią, poveikis jam;

e) agresija, jos ekstremali forma ir pan.⁸

Tuo tarpu baudžiamosios teisės doktrinoje smurto sampratoje akcentuojama:

a) aktyvi, sąmoninga veikia (veiksmas, elgesys), tiesiogiai nukreipta prieš laisvą valios išreiškimą;

b) kaltininko prievarta daromas fizinis ar psichinis poveikis kitam asmeniui, pažeidžiantis šio asmenybės neliečiamumą, ir pan.

Taigi kriminologijoje ir baudžiamojoje teisėje nagrinėjami ir vienodi, ir skirtingi smurto požymiai. Vieni autoriai akcentuoja **objektyviusius** smurto požymius (smurtas – tam tikrais požymiais apibūdinama veikia), kiti – **prieštaravimą aukos valiai**, tretieji – kaltininko **tikslą smurtauti** ir pan. Teisės moksluose sąvokos “smurtas”, “agresija” ir “prievarta” dažniausiai laikomos sinonimais. Nagrinėjant smurtinio nusikaltimo sampratą, pagrindinis dėmesys skiriamas argumentams, kuriais remiantis būtų galima apjungti kriminologijos ir baudžiamosios teisės moksluose pateikiamas smurto sampratas. Taigi esminiai smurto požymiai yra:

a) neteisėtumas,

b) tyčinis pobūdis,

c) nukreiptumas į kitą žmogų,

d) fizinis arba psichinis poveikis jam.⁹

Verta aptarti kiekvieną iš jų plačiau.

NETEISĖTUMAS. Kriminologijos ir baudžiamosios teisės literatūroje smurtas kaip nusikaltimo požymis apibrėžiamas akcentuojant jo neteisėtumą, pavyzdžiui: neteisėtas jėgos

⁷ Justickis V. Kriminologija. I dalis. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2001. P. 412.

⁸ Jatkevičius A. Nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prevencija. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2003. P. 12.

⁹ Ten pat. P. 13.

panaudojimas, prievartinis, t. y. vykdomas prieš kito asmens valią, poveikis jam; tikslingas, socialiai sąlygotas neteisėtas vieno žmogaus fizinis poveikis kitam žmogui, padarantis jam fizinės, psichinės ar socialinės žalos; tyčinis neteisėtas fizinės žalos padarymas kitam žmogui prieš jo valią arba nepaisant jo valios, ir pan. Teisėtai panaudota fizinė jėga (pavyzdžiui, būtinios ginties, būtinojo reikalingumo, asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymo atvejais) nėra nusikalstamas smurtas. Taigi pritaria daugumos užsienio autorių pateikiamam smurtinio nusikaltimo apibrėžimui, laikant jį neteisėta veika.¹⁰ Paminėtina, kad šioje vietoje A. Jatkevičius pritaria jau minėtai V. Justickio minčiai apie dvi priešingas smurto apraiškų grupes.

TYČINIS POBŪDIS. Pasak A. Jatkevičiaus, reikėtų pritari autoriams, teigiantiems, kad smurtiniai nusikaltimai gali būti padaromi tik tyčia (tiesiogine arba netiesiogine, apibrėžta arba neapibrėžta, išankstine arba staigiaja). Neatsargius nusikaltimus (pavyzdžiui, neatsargų gyvybės atėmimą ar sveikatos sutrikdymą) būtų sunku pavadinti smurtiniais, kadangi jų atveju nėra smurtinės motyvacijos, liudijančios smurtinį nusikaltimo pobūdį. Neatsargaus nužudymo ir kūno sužalojimo smurtiniais nelaiko ir baudžiamosios teisės teoretikai. Beje, taip pat ir Baudžiamasis kodeksas, kalbant apie tyčinius ir neatsargius nusikaltimus vartoja skirtingas sąvokas, pavyzdžiui, nužudymas ir neatsargus gyvybės atėmimas, o ne neatsargus nužudymas.¹¹

NUKREIPTUMAS Į KITĄ ŽMOGŲ. Kriminologijos ir baudžiamosios teisės doktrinoje paprastai nebediskutuojama dėl to, kad smurtas nusikaltimo atveju bent jau netiesiogiai turi būti nukreiptas prieš kitą žmogų. Antai vokiečių kriminologas S. Lamnekas teigia, kad smurtas apima fizinį poveikį žmogui, dėl kurio jam padaroma fizinės, psichinės ar socialinės žalos.¹² Baudžiamosios teisės teoretikai smurtą prieš nukentėjusį (auką) taip pat supranta kaip veiksmus, nukreiptus prieš kitus asmenis, jiems padarant daugiau ar mažiau sunkius kūno sužalojimus ar traumas. Smurtas turi būti nukreiptas į nusikaltimo aukos kūno fizinį ar psichologinį vientisumą.¹³

Pažymėtina, kad tais atvejais, kai smurtinio pobūdžio elgesys nukreipiamas ne į žmogų, o, pavyzdžiui, į svetimą turtą ar gyvūnus, tokios smurtinės veikos gali būti kvalifikuojamos kaip atskiri nusikaltimai – turto sunaikinimas ar sugadinimas (Baudžiamojo kodekso 187 str.) arba žiaurus elgesys su gyvūnais (Baudžiamojo kodekso 310 str.).

FIZINIS AR PSICHINIS POVEIKIS KITAM. Nagrinėjant smurtinio nusikaltimo sampratą, iškyla problema: ar smurtas gali būti tik fizinis, ar ir psichinis. Kriminologijos, sociologijos ir baudžiamosios teisės literatūros analizė leidžia teigti, jog dauguma autorių pasisako už tai, kad

¹⁰ Jatkevičius A. Nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prevencija. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2003. P. 13.

¹¹ Ten pat. P. 14.

¹² Lamnek S. Gewaltkriminalität. – Eichstät, 1996. P. 4.

¹³ Jatkevičius A. Nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prevencija. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2003. P. 14.

smurtas kaip nusikaltimo požymis gali būti ir fizinis, ir psichinis. Pavyzdžiui, vokiečių kriminologas G. Kaiseris teigia, kad, sprendžiant šią problemą, kriminologijoje egzistuoja dvi kryptys. Vieni autoriai smurtinio nusikaltimo atveju reikalauja mažų mažiausiai nusikaltimo aukos kūno neliečiamumo pažeidimo, kiti tokią smurto sąvoką laiko primityvia mechanine ir orientuojasi ne tik į fizinį, bet ir į psichinį poveikį nusikaltimo aukai.¹⁴ Lietuvių sociologė I. Leliūgienė, nagrinėdama smurtinio nusikaltimo sampratą, pažymi, kad nederėtų susiaurinti smurtinio nusikaltimo termino reikšmės ir jį sieti su grubia fizine jėga.¹⁵ Šio termino reikšmė yra daug platesnė, apimanti įvairias blogo elgesio su žmonėmis formas. Taigi reikėtų pritarti Lietuvos ir užsienio mokslininkų nuomonei, kad baudžiamosios teisės prasme smurtas gali būti tiek fizinis (kaip jį supranta didžioji visuomenės dalis), tiek ir psichinis (kaip jo sampratą papildo baudžiamosios teisės ir kriminologijos teoretikai). **Fizinis smurtas** gali būti suprantamas įvairiai: a) bet koks pavojingas ir neteisėtas, tiesioginis ir išorinis poveikis žmogaus organizmui (gyvybei ir sveikatai), jo teisėms ir laisvėms; b) fizinės jėgos panaudojimas; c) poveikis žmogui, kuris sukelia jam skausmą ir atitinkamas pasekmes, ir pan. **Psichinis smurtas** – tai grasinimai panaudoti smurtą, dažniausiai – fizinį (nužudyti, sužaloti, atimti laisvę), taip pat grasinimai sunaikinti ar sugadinti turtą, panaudoti ginklą, paskleisti nukentėjusiajam nepalankias žinias, šantažas.¹⁶

Reikėtų pažymėti, kad naujausioje kriminologijos literatūroje dažnai atskirai yra išskiriamas ir **seksualinis smurtas**, nes jis apima tiek fizinį, tiek psichinį smurtą. Kai kurie autoriai savo darbuose taip pat teigia, kad smurtinių nusikaltimų padarymas susijęs su fiziniu ar psichinio smurto panaudojimu arba grasinimu juos panaudoti, kad pagrindinis skiriamasis šios kategorijos nusikaltimų požymis yra fizinis (psichinis) smurtas prieš nukentėjusįjį (auką) arba grasinimas jį panaudoti.¹⁷ Tačiau šių autorių pozicija yra diskutuotina, kadangi grasinimas panaudoti smurtą ir yra tam tikras psichinis smurtas, todėl grasinimų panaudoti fizinį arba psichinį (taip pat ir seksualinį) smurtą požymis pastarosiose definicijose yra perteklinis ir nereikalingas. Taigi galima teigti, kad kriminologijos, sociologijos ir baudžiamosios teisės požiūriu smurtas nusikalstamos veikos atveju gali būti fizinis, psichinis arba seksualinis.

Smurtinių nusikalstamų veikų rezultatas gali būti mirtis, kūno sužalojimai ar psichinė žala. Taigi smurtiniu nusikaltimu galima ne tik fiziškai sužaloti žmogų, bet ir sukelti jam dvasinius išgyvenimus ir kančias, pakenkti jo intelektui, t. y. nusikalstama smurtine veika galima padaryti fizinės ar psichinės žalos. Pažymėtina, kad kai kurie autoriai smurtinėmis pripažįsta ir tokias

¹⁴ G.Kaiser. Kriminologie. Heidelberg, 1993. P. 402.

¹⁵ Leliūgienė I. Žmogus ir socialinė aplinka. – Kaunas, 1997. P. 138.

¹⁶ Jatkevičius A. Nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prevencija. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2003. P. 15.

¹⁷ Ten pat. P. 15.

nusikalstamas veikas, kurių padarymo būdas nėra smurtinis, tačiau kurios kitam žmogui padaro fizinės ar psichinės žalos. Tačiau tokiu atveju smurtiniais būtų galima laikyti bene visus nusikaltimus, kadangi net ir vagystės faktas nukentėjusiajam gali sukelti, pavyzdžiui, neurozę. Taigi darytina išvada, kad veikos, kurių padarymo būdas nėra smurtinis, neturėtų būti laikomos smurtinėmis, netgi jeigu jos ir sukėlė fizinę ar psichinę žalą. Taigi, įvertinus baudžiamosios teisės doktrinoje ir kriminologijos moksle išnagrinėtą smurto kaip nusikaltimo požymio sampratą, galima suformuluoti smurtinio nusikaltimo sąvoką. **Smurtinis nusikaltimas apibrėžtinai kaip neteisėta tyčinė veika, dažniausiai nukreipta prieš kitą žmogų ir pasižyminti fiziniu arba psichiniu poveikiu jam.**

1.2 Smurto šeimoje samprata

Nuo to laiko, kai buvo paskelbti M. Wolfgango atliktų nužudymų tyrimų rezultatai, visuotinai yra laikomasi nuomonės, kad smurtinių nusikaltimų kaltininkus ir aukas dažnai sieja labai aiškūs ryšiai, dauguma atvejų auka gerai pažįsta kaltininką, paprastai juos sieja draugiški, ar net šeiminiai ryšiai. Gali atrodyti paradoksalu, bet didžiausias smurto pavojus gresia artimiausioje aukos aplinkoje – šeimoje, bendraamžių ar draugų grupėje. Taip yra todėl, kad agresiją ir smurtą dažnai sukelia įvairūs įsisenėję kaltininko ir aukos konfliktai, ir nusikaltimas yra tik intensyvėjančios rizikos kulminacija, o ne staigus arba nepaaiškinamas agresijos proveržis.¹⁸ Verta išskirtinai pakalbėti apie smurtą šeimoje dar ir todėl, kad jei kitos smurto apraiškos, kaip, pavyzdžiui, prieš vaikus, jau yra pakankamai seniai išskirtos ir bent kažkiek suvokiamos kaip neigiamas reiškinys¹⁹, tai smurtas šeimoje Lietuvoje dar nėra įsisąmonintas kaip smurtas tikrąja to žodžio prasme, (kartais visuomenėje tebėra laikomas paprasčiausiu „sugyvenimo būdu“), kai tuo tarpu daugelyje Vakarų Europos valstybių tai jau yra labai aiškiai įsisąmoninta ir net įtvirtinta teisėje.

Smurtas šeimoje suprantamas kaip agresyvus fizinis, psichologinis, seksualinis smurtas, ar kitas nusikalstamas elgesys, pasireiškiantis artimiausioje žmogaus aplinkoje, t. y. namų ar šeimos ribose, kai auka ir smurtautojas susiję artimais arba giminystės ryšiais. Smurtas šeimoje pasireiškia agresyviu elgesiu, kuriuo bandoma kontroliuoti kito šeimos nario mintis, įsitikinimus ir elgesį arba bausti jį už bandymą pasipriešinti, atsispirti kontrolei. Dažnai kito žmogaus kontroliavimas pasiekiamas per įbauginimą, jėgos naudojimą. Šis reiškinys mokslinėje literatūroje yra vadinamas įvairiais terminais: smurtu, prievarta, agresija.²⁰

¹⁸ Drakšienė A., Michailovič I. Kriminologijos žinynas. Vilnius: Eugrimas, 2008. P. 132.

¹⁹ Smurtas prieš vaiką šeimoje ir visuomenėje: [konferencijos medžiaga / sudarė Liudmila Rupšienė]. Klaipėda: Klaipėdos univ. I – kla, 2001.

²⁰ Diršienė N., Reikertienė V. Smurtinio elgesio keitimo metodika. Vilnius. 2008. P. 18.

Valstybinėje smurto prieš moteris mažinimo strategijoje²¹ šeiminis smurtas apibrėžiamas kaip bet kokie neteisėti tyčiniai fiziniai, psichologiniai, ekonominiai, seksualiniai vieno šeimos nario veiksmai kito(-ų) šeimos nario(-ų) atžvilgiu, jei šie veiksmai pažeidžia šeimos nario kaip piliečio ir asmens konstitucines teises ir laisves bei sukelia jam ekonominę, fizinę, psichinę ar moralinę žalą. Europos Tarybos žmogaus teisių komisaro pranešime apie vizitą Lietuvoje 2003 m. lapkričio 23 – 26 d. akcentuojama, kad smurtas šeimoje Lietuvoje – labai paplitęs reiškinys.²² Moterų informacijos centro vadovaujamos darbo grupės atliktame tyrime, kuriuo buvo įgyvendinama Valstybinės moterų ir vyrų lygių galimybių 2003 – 2004 metais programos priemonė, teigiama, kad moksliniais tyrimais nustatyta, jog smurtą viešajame gyvenime daugiau patiria vyrai, o smurtą šeimoje daugiausia patiria moterys. Šeiminių smurtą patiria tiek moterys, tiek vyrai, tačiau didžioji dalis žiaurių ir pasikartojančių išpuolių atlieka vyrai prieš savo partneres. Kai kurių autorių tyrimai rodo, kad moterys taip pat taiko smurtą prieš savo partnerius. Vis dėlto vyro smurtas prieš sutuoktinę (partnerę) dėl savo paplitimo, pasikartojančio pobūdžio ir aukšto aukų mirtingumo dažnai laikoma rimčiausia smurto šeimoje forma.²³ Abiejų lyčių atstovai gali patirti smurtą šeimoje, tačiau absoliuti dauguma tokio smurto aukų vis tik yra moterys.

Problema sąlygoja ir tai, kad smurtas šeimoje vis dar tebetraktuojamas kaip asmens privatus reikalas, o ne baudžiamojo pobūdžio nusižengimas ir žmogaus teisių pažeidimas. Išskiriamos tokios pagrindinės smurto šeimoje formos: **fizinis smurtas** (tyčinis ar neatsargus fizinis poveikis kito asmens kūnui, kuriuo sukeliamas fizinis skausmas, nežymus, nesunkus ar sunkus sveikatos sutrikdymas, taip pat atimama gyvybė), **psichologinis smurtas** (tyčinis poveikis kito asmens psichikai, kuris pasireiškia įvairaus pobūdžio veikomis: grasinimu nužudyti ar sunkiai sutrikdyti žmogaus sveikatą ir pan.), **seksualinis smurtas** (asmens seksualinio apsisprendimo laisvės ir (ar) neliečiamumo, garbės ir orumo pažeidimas, pasireiškiantis išžaginiu, seksualiniu prievartavimu, privertimu lytiškai santykiauti, lytinės aistros tenkinimu, seksualiniu priekabiavimu ar asmens tvirkinimu).²⁴ Užsienio šalių mokslinėje literatūroje yra išskiriama dar viena smurto šeimoje forma – **ekonominis smurtas**,²⁵ kuris skirtingai nei kitos smurto formos (fizinis, psichinis ar seksualinis smurtas) dėl ypatingų aukos ir smurtautojo asmeninių ryšių labiausiai pastebimas būtent šeimoje ir todėl gali būti laikomas specifine smurto šeimoje forma (ekonominis smurtas bus plačiau

²¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „dėl Valstybinės smurto prieš moteris mažinimo strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2007–2009 metų plano patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2006. Nr. 144 – 5474.

²² Žmogaus teisių komisaro *Alvaro Gil – Robleso* ataskaita apie jo vizitą į Lietuvą 2003 m. lapkričio 23 – 26 d. (www.urm.lt, žiūrėta 2009-01-29).

²³ Žukauskienė R. Kriminalinio elgesio psichologija. Vilnius: MRU leidybos centras, 2006. P. 378.

²⁴ Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl apsaugos nuo smurto šeimoje koncepcijos patvirtinimo“ projektas + koncepcija. 2008. Nr. XP – 2382 (2).

²⁵ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Valstybinės smurto prieš moteris mažinimo strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2007–2009 metų plano patvirtinimo“ 2006 m. gruodžio 22 d. Nr. 1330.

aptariamas kitame šio darbo puslapyje). Šeiminis smurtas nepriklauso nuo socialinės padėties, religijos, seksualinės orientacijos arba etninės kilmės. Dažniausiai šeimoje pirma patiriamas psichologinis smurtas, kurį tam tikru metu papildo įvairaus sunkumo fiziniai veiksmai, po to jis gali peraugti į fizinį ar seksualinį smurtą.

Fizinis smurtas – tai visuomenei pavojingas poveikis kito žmogaus organizmui, įvykdomas prieš jo valią. Fizinio smurto veikslių pobūdis gali būti įvairus: smūgiai, mušimas, žalojimas ir kitoks poveikis žmogaus kūno išoriniam paviršiui ir jo vidaus organams, panaudojant fizinę jėgą, šaltąjį ar šaunamąjį ginklą arba kitus daiktus, skysčius, medžiagas ir t. t. Nusikalstami smurtiniai veiksmai skiriasi aukai padarytos žalos dydžiu.²⁶ Fizinį smurtą vertinant ne teoriškai, bet praktiškai, išskiriamos tokios jo apraiškos formos, kurios realiame gyvenime pasitaiko dažniausiai: smūgiai, niuksai, įžnybimai, spyriai, kirčiai, daiktų svaidymas, daužymas į sieną, fizinis trukdymas bandant aukai išeiti iš namų, uždarymas patalpoje iš lauko, atsisakymas padėti pasiligojusiai, susižeidusiai ar nėščiai, trukdymas kreiptis medicinos pagalbos, trukdymas miegoti.²⁷

Psichologinis smurtas yra susijęs su verbaline prievarta ir labiausiai paplitęs. Jis reiškia grasinimą atlikti bent vieną iš fizinių ir seksualinių veikslių, grasinimą nužudyti, taip pat asmens laisvės ribojimą ir pan. Psichologinis smurtas šeimoje įgyja tokias formas, kaip pastovi kritika, šauksmai arba skriaudimas; jausmų ignoravimas; įsitikinimų išjuokimas; baudimas nekreipiant dėmesio į švelnius jausmus; draudimas eiti į darbą (norint apriboti bendravimą); manipuliavimas partneriu, melavimas; skriaudimas partnerio giminaičių ir draugų, norint juos išvyti; atsisakymas išeiti su partneriu į viešumą; trukdymas partneriui palaikyti santykius su giminaičiais ir draugais; draudimas naudotis telefonu; viešas partnerio žeminimas; persekiojimas darbe; grasinimai pagrobtai vaikams; palikimas pavojingose vietose.²⁸ Psichologinis smurtas – visada sąmoningas, tyčinis poveikis kito žmogaus psichikai.²⁹

Seksualinis smurtas (akademiniame literatūroje dažniausiai siejamas su Baudžiamojo kodekso numatytu išžagimu) – tai kėsintis ne tik į gyvybę, sveikatą, moters kūno neliečiamumą, bet ir jos garbę bei orumą, t. y. tuo pačiu metu seksualiniame smurte pasireiškia fizinio ir psichologinio smurto bruožai. Seksualinis smurtas šeimoje pasireiškia tokiomis formomis, kaip vertimas nusirengti prieš partnerio valią; ypatingai žiaurus lytinis santykiavimas; vertimas santykiuoti prieš

²⁶ Moterų informacijos centras. Smurtas prieš moteris – samprata, problemos, veikslių kryptys. Mokslinis tyrimas. 2004.

²⁷ Diršienė N., Reikertienė V. Smurtinio elgesio keitimo metodika. Vilnius. 2008. P. 19.

²⁸ Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl apsaugos nuo smurto šeimoje koncepcijos patvirtinimo“ projektas + koncepcija. 2008. Nr. XP – 2382 (2).

²⁹ Diršienė N., Reikertienė V. Smurtinio elgesio keitimo metodika. Vilnius. 2008. P. 19.

partnerio valią; žaginimas, panaudojant fizinį ir psichologinį smurtą; vertimas stebėti ir kartoti pornografinius veiksmus ir pan.³⁰

Ekonominis smurtas – sudėtinga smurto forma, pasižyminti tam tikra specifika, nes jos padariniai nėra akivaizdžiai pastebimi visuomenės nariams. Ši smurto rūšis plačiai pasireiškia visų socialinių – ekonominių sluoksnių šeimų gyvenime. Ekonominę prievartą gali patirti asmenys, nepriklausomai nuo jų lyties. Mažiau išsilavinusiose šeimose manoma, kad vyras privalo kontroliuoti šeimos išlaidas. Labiausiai paplitusios ekonominio smurto formos: neleidžiama partneriui dirbti; atimami iš partnerio visi pinigai, verčiant prašyti pinigų savo reikmėms; neduodama pinigų būtiniausiems dalykams (maistui, medicinos pagalbai, išsilavinimui); kontroliuojamas šeimos biudžetas ir vienvaldiškai priimi finansiniai sprendimai, atsisakoma išlaikyti vaikus tiek santuokoje, tiek skyrybų atveju, jei vaikai lieka su motina; atsisakoma suteikti moteriai informaciją apie realią šeimos turtinę padėtį; skyrybų metu turtas užrašomas smurtautojo giminaičiams ar kitiems asmenims.³¹ K. Jovaišas, analizuodamas šią smurto formą teigia, jog skirtingai nuo kitų smurto formų, veiksmai, kuriais pasireiškia ekonominis smurtas formaliai visiškai nebūtinai atitinka nusikalstamų veikų požymius (išskyrus tuos atvejus, kai nusikalstama ne moteriai, bet vaikui – Baudžiamajame kodekse yra numatyta atsakomybė už piktnaudžiavimą tėvų, globėjų, rūpintojo arba kito teisėto vaiko atstovo teisėmis ir pareigomis (Baudžiamojo kodekso 163 str.), ar vengimą išlaikyti vaiką, pasireiškiantį vengimu pagal teismo sprendimą išlaikyti vaiką, mokėti lėšas arba teikti kitą būtiną materialią pagalbą (Baudžiamojo kodekso 164 str.)).³² Todėl atsakomybės už tokią smurto šeimoje formą taikymas yra gana sudėtingas, ir tokio pobūdžio smurto išskyrimas, manytina, yra labiau teorinio nei praktinio pobūdžio. Praktikoje ši prievartos rūšis gali būti priskiriama prie psichologinės, kaip neišvengiama tuo atveju, jei asmuo nedirba ir yra finansiškai priklausomas.

K. Jovaišas šalia minėtų smurto formų išskiria dar ir moralinio smurto kategoriją – apibrėždamas ją kaip veiksmus ir poelgius, kurie žeidžia arba neigia moters kultūrinės ir religinės pažiūras, išjuokia ir smerkia jas, kai moteris verčiama taip pakeisti savo pažiūrų sistemą, kad ji atitiktų tą, kurią pripažįsta vyras. Tuo pačiu autorius nurodo, kad toks moralinis smurtas, nors ir formaliai atitinka nusikaltimų asmens lygiateisiškumui ir sąžinės laisvei požymius, tačiau realiai jis gali sukelti veikiau civilines, o ne baudžiamąsias teises pasekmes.³³ Kiti autoriai taip pat kartais išskiria ir kitas, be nurodytų keturių, smurto šeimoje formas: atskyrimas ir judėjimo laisvės ribojimas, manipuliavimas vaikais, bauginimai, vertimas nusižudyti ir t. t. Tačiau bet kuri iš šių

³⁰ Ten pat. P. 19.

³¹ Ten pat. P. 20.

³² Jovaišas K., Teisės Instituto atlikto tyrimo “Smurto prieš moteris šeimose prevencija: diagnostinis ir teisinis aspektai” ataskaita. Vilnius, 2008. P. 21.

³³ Ten pat. P. 21.

formų vis tik priskirtina kuriai nors iš jau minėtų keturių pagrindinių. Todėl smulkesnis šeiminio smurto namuose skaidymas į rūšis neturi prasmės ir praktinės reikšmės.

Kaip pažymėjo M. A. Povilionienė savo pranešime 2006 m. lapkričio 14 d. vykusioje konferencijoje „Smurtas šeimoje – žmogaus teisių pažeidimas“³⁴, šiandien visos valstybės smerkia ir kovoja su tarpvalstybiniu terorizmu, tačiau ne visos šalys turi smurto mažinimo ir smurto šeimoje įveikimo įstatymus bei programas, kuriais būtų galima stabdyti nematomą terorizmą – smurtą šeimoje. Nematomas terorizmas – tai kasdienis fizinis, psichologinis, lytinis ir ekonominis smurtas šeimoje, psichologiškai ir fiziškai žalojantis įvairaus amžiaus ir įvairių visuomenės sluoksnių žmones. Neįveikus ar nesumažinus smurto šeimoje, negalima kalbėti apie visuomenės gerovę, lyčių lygybę ar lygias galimybes, kadangi smurtas šeimoje žeidžia kiekvieną jos narį, stabdo ir žaloja žmogaus asmenybės vystymąsi, palieka gilius randus individo psichikoje.

1.3 Bendrieji smurto ir smurto šeimoje veiksniai

Smurtą, kaip ir bet kurią kitą socialinę reiškinį reikėtų suvokti kaip įvairių veiksnių (socialinių, psichologinių) sąveikos rezultatą. Identifikuoti šiuos smurtą sąlygojančius veiksnius yra itin svarbu, nes tik tada galima geriau suvokti smurto prigimtį, valdyti jo riziką didinančius veiksnius bei vykdyti efektyvesnę smurto šeimoje prevenciją. Kaip teigia K. Jovaišas – tikslus buitinio smurto apibrėžimas, socialinių ir psichologinių priežasčių diagnozė – tai būtina šio smurto prevencijos prielaida.³⁵

Žymus Amerikos psichiatras Jamesas Gilliganas knygoje „Smurto prevencija“³⁶ teigia, jog svarbus veiksnys, lemiantis smurtavimą, yra gėda. Toji gėda plinta dvejopai – per „vertikalųjį“ visuomenės susisluoksniavimą į hierarchines aukštesnės ir žemesnės padėties grupes, tokias kaip klasės, kastos bei amžiaus grupės. Žmonės yra žeminami sistemiškai ir masiškai ir jų jautrumas gėdos jausmui didėja, jei jie priskiriami žemesniajai socialinei ar ekonominei klasei. Juo prastesnė ir žemesnė yra jų padėtis, juo dažniau ir stipriau jie jaučią gėdą ir tuo dažnesni bei stipresni tampa jų agresyvumo priepuoliai. Šioje vietoje pažymėtina, kad ir Kriminologijos žinyne³⁷ aptariant smurtinių nusikaltimų kaltininkų charakteristiką, sakoma, kad smurtinis nusikalstamumas yra žemo socialinio ekonominio statuso žmonių domenai. Antrasis gėdos plitimo būdas, pasak J. Gilligano, yra „horizontalioji“ socialinio, arba lyčių vaidmens, asimetrija ir vienas iš jos padarinių yra tai, kad

³⁴ Povilionienė M. A. Pranešimas pagal 2006 m. lapkričio 14 d. pranešimą konferencijoje „Smurtas šeimoje – žmogaus teisių pažeidimas“ (http://www.mamosdienorastis.lt/index.php?id=mm-id-smurtas-seimoje&lang=LT&p_laukas=penkt%C4%85&p_tipas=Visur).

³⁵ Jovaišas K., Teisės Instituto atlikto tyrimo „Smurto prieš moteris šeimose prevencija: diagnostinis ir teisinis aspektai“ ataskaita. Vilnius, 2008. P. 12.

³⁶ Gilligan J. Smurto prevencija. Vilnius: Eugrimas, 2002.

³⁷ Drakšienė A., Michailovič I. Kriminologijos žinynas. Vilnius: Eugrimas, 2008.

vyrų smerkami arba gerbiami už skirtingą, o kartais net priešingą elgesį negu tas, kuris sukelia pagarbą ar užtraukia gėdą moterims. Pavyzdžiui, vyrai yra smerkami, kai yra nepakankamai agresyvūs, o moterys gerbiamos, kai yra pasyvios ir paklusnios.³⁸ Vėliau autorius aptaria plačiau atskiras socialines smurto priežastis, tokias kaip **santykinis skurdas ir nedarbas**. Pagal statistiką išaiškėjo, kad žmogžudysčių skaičius labiausiai priklauso nuo turtuolių ir neturtingųjų pajamų bei turto nelygybės masto. J. Gilliganas savo knygoje analizuoja statistiką lygindamas pajamų paskirstymo ir smurtinių nusikaltimų skaičių tiek lygindamas atskiras pasaulio šalis, tiek imdamas po vieną keletą šalių ir nagrinėdamas santykį tarp įvairių ekonominių krizių ir laikotarpių, kurių metu toje šalyje padidėja smurtinių nusikaltimų skaičius. Prieinama ta pati išvada abiem atvejais – kuo didesnis skirtumas tarp šalies „turtingųjų“ ir „neturtingųjų“, tuo didesnis smurtinių nusikaltimų skaičius. Taip pat žiūrint vienos šalies istoriją matyti, kad smurtinių nusikaltimų skaičius padidėja ekonominių krizių ir pan. metu. Smurtinis nusikalstamumas auga taip pat, kai auga nedarbas. Autorius visa tai aiškina jau minėtu gėdos jausmu – nevisavertiškumas ir viršenybė yra santykinės sąvokos, būtent todėl svarbu, koks santykis yra tarp turtuolių ir neturtingųjų. Vienodai skurdžiai gyvenantys vienas prieš kitą nesigėdi, bet prieš turintį pinigų asmenį jaučiasi labai pažeminti.³⁹

Reikia pastebėti, jog ši J. Gilligano mintis glaudžiai siejasi su kito amerikiečio, sociologo R. Mertonio idėja, jog visuomenėje, kurioje labai stipriai yra akcentuojami kultūriniai tikslai (pvz. piniginė sėkmė), o individų galimybės juos pasiekti nėra vienodos – atsiranda įtampa, spaudimas visuomenės nariams. Tiems, kurie yra socialinės struktūros apačioje, pasak R. Mertonio, kultūra kelia nesuderinamus reikalavimus – jie turi orientuoti savo elgesį į didelio turto perspektyvą, bet kita vertus, jie beveik neturi jokių galimybių tai padaryti legaliu būdu – nenusižengiant nustatytoms taisyklėms. Šio prieštaravimo padarinys – aukštas deviantinio elgesio laipsnis.⁴⁰ Smurtas šiuo atveju būtų viena iš deviantinio elgesio formų.

Toliau kalbėdamas apie smurtą lemiančius veiksnius, J. Gilliganas įvardina kitą svarbią socialinę priežastį – **susisluoksniavimą į kastas**. Tai, pasak jo, labai žymu ne tik Indijoje, bet ir Jungtinėse Amerikos Valstijose. Žemesnėje kastoje esantys afroamerikiečiai, indėnai, lotynų amerikiečiai yra žeminami ir niekinami, neturi tokios pat sėkmės, socialinės padėties, tad silpniausieji iš jų įniršiu ir nusivylimui dėl pažeistos savigarbos išreikšti naudoja smurtą.⁴¹

Trečioji socialinė smurto priežastis, pasak J. Gilligano, yra **diskriminacija dėl amžiaus**. Tai ypač ryšku jaunų vyrų tarpe. Akivaizdžiausi išdidumo šaltiniai kaip valdžia, turtai, garbės titulai, postai dažniausiai yra vyresniųjų vyrų rankose. Jauniems žmonėms, tik pradedantiems dirbti,

³⁸ Gilligan J. Smurto prevencija. Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 38.

³⁹ Ten pat. P. 44.

⁴⁰ Mertonas R. Socialinė struktūra ir anomija// Sociologija Mintis ir veiksmas. 1997, Nr. 1. P. 74.

⁴¹ Gilligan J. Smurto prevencija. Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 47.

atlyginimai darbe yra mažesni, vaikai auklėjami fizinėmis bausmėmis ir t. t. Visa tai veda prie neproporcingo vienos amžiaus grupės iškėlimo ir kitos, t. y. jaunuolių, nuvertinimo. Tai skatina jaunų žmonių smurtą – visame pasaulyje nuo 14 iki 31 metų amžiaus asmenys padaro 90 procentų nužudymų, kūno sužalojimų ir išžaginimų, jiems priklauso ir beveik visa karinė bei politinė prievarta.⁴²

Ketvirtoji priežastis – **gėdos kultūros prieš kaltės kultūras**. Pasak autoriaus, egzistuoja daugybė įrodymų, jog labiausiai smurtiniu elgesiu pasižymi kultūros, kurių vertybių sistemos, bendravimo įpročiai bei pagrindiniai institutai paverčia jų narius ypač jautriais gėdos ir pažeminimo jausmams, provokuoja pastaruosius ir nepadedą ugdyti priešingų jausmų, kurie slopintų smurto instinktą, tokių kaip kaltė bei sąžinės graužimas dėl kitam padarytos skriaudos. Gėdos kultūros sąlygomis moralinių sankcijų bei valdžios šaltinis slypi aplinkiniuose žmonėse, jų pajuokoje, kritikoje. Gėdos jausmas skatina norą jo atsikratyti, o kadangi gėda suvokiama kaip kylanti dėl kitų žmonių, geriausiai įmanoma jos atsikratyti pašalinant pastaruosius. Ne visada įmanoma turėti laimėjimus, kuriais galima didžiuotis, kurie sukeltų aplinkinių susižavėjimą, tad beveik vienintelis būdas atsikratyti gėdos – smurtauti ir taip atkeršyti ar net pašalinti tuos, dėl kurių ta gėda jaučiama.⁴³

Penktoji priežastis – **karas ir demokratija**. Pasak J. Gilligano, karas šiuolaikiniame pasaulyje kyla tik tuomet, kai vienoje iš valstybių dalyvių įsigali diktatūra, oligarchija ar kita nedemokratinė valdymo forma. Autoritarinio valdymo šalininkai labiau linkę į smurtą nei asmenys, kurie vertina demokratinę santvarką. Autoritarinės asmenybės labai jautrios gėdos jausmui ir visai nejautrios kaltės jausmui (sąsaja ir su gėdos kultūra kaip viena iš socialinių smurto priežasčių). Kas tinka valdžiai ir pavieniams asmenims, tinka ir šeimoms – tyrimai rodo, kad kuo lygiau paskirstytos valdžios galios ir sprendimų priėmimo teisė tarp sutuoktinių, tuo mažesnė smurto šeimoje tikimybė.⁴⁴

Tuo tarpu K. Jovaišas skiria ne tik socialines, bet ir prigimtines smurto šeimoje priežastis. Autorius teigia, jog smurtas prieš moteris ir vaikus šeimoje naudojamas kaip savaiminis tikslas arba kaip priemonė tikslui pasiekti – įtvirtinti savo galią, autoritetą ir prestižą arba kompensuoti jų stoką.⁴⁵

V. Justickis apibrėždamas prievartą šeimoje pažymi, kad tai yra smurtas silpnesnių, priklausomų šeimos narių – moterų, vaikų, senelių – atžvilgiu.⁴⁶ Visuomenėje taip pat gana dažnai

⁴² Ten pat. P. 50.

⁴³ Gilligan J. Smurto prevencija. Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 53.

⁴⁴ Ten pat. P. 55.

⁴⁵ Jovaišas K., Teisės Instituto atlikto tyrimo "Smurto prieš moteris šeimose prevencija: diagnostinis ir teisinis aspektai" ataskaita. Vilnius, 2008. P. 53.

⁴⁶ Justickis V. Kriminologija. I dalis. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2001. P. 416.

bandoma smurto šeimoje priežastis sieti su moterų, kaip silpnosios lyties stereotipu, pagrindžiant moterų patiriamą smurtą jų fiziniu, emociniu, ekonominiu silpnumu. Vyrų požiūris, nuostatos, kurių jie laikosi apie moteris, tiesiogiai veikia agresiją tarpusavio santykiuose. Tai susiję su kultūrinėmis, religinėmis subkultūrinėmis ir asmeninėmis nuostatomis bei vertybėmis, kurios skatina, pateisina, remia arba sumažina žeidžiantį, kontroliuojantį arba smurtinį elgesį.⁴⁷ Kalbant apie vyrų, smurtaujančių prieš savo partneres nuostatas, negalima nepaminėti dviejų garsių Amerikos kriminologų G. M. Sykes ir D. Matza bendrame darbe „Neutralizacijos technikos: delinkvencijos teorija“⁴⁸ aprašytų neutralizacijos metodikų, kuriomis delinkventas (taigi, ir smurtautojas) apsaugo save nuo moralinių suvaržymų, sumažina socialinės kontrolės efektyvumą ir taip leidžia pažeisti visuomenėje įprastas elgesio normas (šiuo atveju – smurtauti prieš savo partnerę). Remiantis G. M. Sykes ir D. Matza modeliu, delinkventui (ir smurtautojui) būdingas atsakomybės neigimas (kurį iliustruoja tokie pasiteisinimai kaip: buvau girtas, turėjau sunkią vaikystę, manęs neklausė, kiti paskatino); žalos neigimas (nieko blogo nepadariau, beveik nepakenkiau); aukos neigimas (auka to nusipelnė, pati išprovokavo, ji dėl to kalta); įstatymų ir jų saugotojų ignoravimas (už tai manęs nenubaus, nerūpi man tie įstatymai).⁴⁹ Taigi, smurtautojai, pasinaudodami tokio pobūdžio pasiteisinimais neutralizuoja savo pačių, ar iš aplinkinių sulaukiamus kaltinimus, nuslopina jaučiamą kaltę ir gėdą, apie kurią kalba ir J. Gilliganas.

M.P. Jonsonas, analizuodamas smurto kilmę, aprašo du agresijos, nukreiptos į partnerę tipus. Pirmam „patriarchalinio terorizmo“ tipui priskiriami vyrai, kurie nuolat fiziškai smurtauja prieš savo partneres ir siekia jas kontroliuoti. Kontroliuojantis elgesys apima emocinę, ekonominę, fizinę ir seksualinę prievartą. Dažnai šio tipo vyrai laikosi nuostatų, kad vyro smurtas prieš partnerę yra pateisinamas. Antrą tipą galima pavadinti „bendru poros smurtu“ – tai abipusės fizinės agresijos aktai. Tokie veiksmai išplieskia periodiškai ir nėra susiję su bendru motyvu kontroliuoti. Čia agresija dažniausiai naudojama kaip impulsyvaus pykčio išraiška, tuo tarpu „patriarchalinio terorizmo“ santykiuose naudojamas smurtas yra labiau instrumentinio pobūdžio.⁵⁰

Tuo tarpu kiti autoriai – P.R. Kroppas, S.D. Hartas, C.D. Websteris ir D. Eavesas smurto atsiradimą sieja su psichosocialiniu neprisitaikymu. Pasak jų, smurtautojų psichosocialinį neprisitaikymą rodo esančios tarpusavio santykių su partnere problemos, aštrūs konfliktai jų santykiuose per paskutiniuosius metus.⁵¹

⁴⁷ Žukauskienė R. Kriminalinio elgesio psichologija. Vilnius: MRU leidybos centras, 2006. P. 392.

⁴⁸ G. M. Sykes and D. Matza. Techniques of neutralization: a theory of delinquency// American Journal of Sociology 1957, Nr. 22.

⁴⁹ Ten pat. P. 669.

⁵⁰ Žukauskienė R. Kriminalinio elgesio psichologija. Vilnius: MRU leidybos centras, 2006. P. 392.

⁵¹ Ten pat. P. 400.

Jeigu asmuo vaikystėje arba paauglystėje buvo smurto šeimoje auka ir (arba) stebėtojas, tai rodo individo tėvų šeimos neprisitaikymą. Tai vienas iš pagrindinių, literatūroje randamų rizikos rodiklių, leidžiančių spėti apie būsimą sutuoktinių smurtą. Kodėl šis rodiklis smarkiai siejasi su agresija, neaišku, nors kai kurie tyrimai siūlo paaiškinimą, kad čia gali būti įtraukti socialinio išmokymo mechanizmai.⁵² Nustatyta, kad vyrai, kurie smurtauja prieš savo žmonas, dažniau nei nesmurtaujantys vyrai būna patyrę smurtą savo genetinėje šeimoje arba buvo sutuoktinių (tėvų) tarpusavio smurto liudytojai, arba prievartos aukos vaikystėje.⁵³ Tačiau yra daug vyrų, kurie užaugo smurtaujančiose šeimose, bet nenaudoja prievartos prieš savo žmonas, ir yra daug tokių, kurie smurtauja prieš savo partneres, nors genetinėje šeimoje prievartos nepatyrė. Smurtas genetinėje šeimoje prisideda prie priešiškos asmenybės charakteristikų formavimosi, kurios savo ruožtu veda prie aktualaus smurto. Be to, tyrimai rodo, jog buvimas vieno iš tėvų smurtavimo liudininku yra ryškesnis smurtavimo prieš savo partnerę rizikos rodiklis negu buvimas tėvų smurto auka.⁵⁴ Taigi, tokie tyrimų rezultatai pagrindžia garsaus psichologo A. Bandura teiginį, jog smurto, kaip ir bet kurio kito socialinio reiškimo, yra išmokstama iš artimiausios socialinės aplinkos.⁵⁵

Visuomenėje itin dažnai smurtas šeimoje yra siejamas su alkoholio vartojimo problema. Alkoholio ir narkotinių medžiagų vartojimo ryšys su šeiminiu smurtu nustatomas daugelyje tyrimų. Nustatyta, kad vyrai, turintys alkoholio problemų, patiria didesnę smurtavimo šeimoje riziką. Vyrų, kurie serga alkoholizmu, agresijos šeimoje lygis (44 proc.) yra beveik tris kartus didesnis nei vyrų, kurie neturi problemų dėl alkoholio (15 proc.), arba kurie jų turėjo praeityje (14 proc.). Taip pat nustatyta, kad maždaug du trečdaliai (66 proc.) gydymo siekiančių alkoholikų šeimoje naudoja smurtą.⁵⁶ Tačiau vis dėlto negalima vienareikšmiškai tvirtinti, kad alkoholio vartojimas yra besireiškiančios agresijos prieš partnerę priežastis. Smurtas gali vykti ir be aktyvaus alkoholio vartojimo. Galima vartoti alkoholį ilgą laiką, turėti rimtų problemų, susijusių su alkoholiu, bet smurtas gali tęstis nepriklausomai nuo to, ar smurtautojas yra blaivus, ar apsvaigęs. P.R. Kroppas, S.D. Hartas, C.D. Websteris ir D. Eavesas pabrėžia, kad smurto rizikos padidėjimas asmeniui vartojant alkoholį gali būti susijęs su tuo, kad individai vartodami alkoholį tikisi atsipalaiduoti, tačiau šis atsipalaidavimas kartais priveda prie smurto protrūkių (agresijos, pykčio nekontroliavimo).⁵⁷ Tikėtina, kad smurto naudojimas nėra tiesiogiai susijęs su alkoholio (savaime) įtaka. Alkoholis greičiau veikia kaip veiksnys, didinantis tarpusavio santykių konfliktiškumą, dėl kurio atsiradę tarpusavio nesutarimai ilgainiui imami spręsti impulsyvios agresijos forma.

⁵² Ten pat. P. 400.

⁵³ Ten pat. P. 389.

⁵⁴ Ten pat. P. 389.

⁵⁵ Social Learning Theory of Albert Bandura (http://www.mhhe.com/socscience/comm/bandur_s.mhtml žiūrėta: 2009–03–15).

⁵⁶ Žukauskienė R. Kriminalinio elgesio psichologija. Vilnius: MRU leidybos centras, 2006. P. 398.

⁵⁷ Ten pat. P. 399.

Įvairūs atlikti tyrimai nustatė, kad ankstesnė kriminalinė veikla, tokia kaip nusižengimai, nesusiję su sutuoktinių smurtu, paprastai siejasi su didesne prievartos rizika apskritai, ypač su besikartojančiu sutuoktinių smurtu.⁵⁸ Taip pat tyrimais nustatytos galvos traumos praeityje ir sutuoktinių smurto sąsajos: vyrai, dalyvaujantys korekcinėse programose dėl smurtavimo prieš žmonas, daug dažniau buvo patyrę galvos traumas nei tie, kurie šeimoje nesmurtauja. Galvos traumas patyrę tiriamieji turėjo daugiau problemų, susijusių su nuotaikos kontrole, pasižymėjo didesne verbaline agresija ir ginčijimusi su savo žmonomis bei aukštesniu pykčio ir agresijos lygiu.⁵⁹

Turint omeny, kokia plati yra smurto samprata ir kokias skirtingas poelgių formas ji apima – natūralu, jog yra ir daug įvairių smurtą skatinančių veiksnių aiškinimo variantų. Vieni autoriai labiau išryškina socialinius smurto riziką didinančius faktorius, kiti akcentuoja gilumines, iš pačios žmogaus prigimties išplaukiančias priežastis. Tačiau tiek smurto apskritai, tiek smurto šeimoje priežastys, vis dėlto turėtų būti vertinamos kompleksiskai – tiek visuomenėje vyraujantys stereotipai (pateisinantys smurtą šeimoje ir taip didinantys šio reiškimo latentiskumą), tiek psichologiniai agresijos stimulai, tiek minėti socialiniai veiksniai – visa tai veikia potencialų smurtautoją ir turi vienokią ar kitokią įtaką jo smurtinio elgesio formavimuisi.

1.4 Smurto šeimoje socialiniai padariniai

Smurtas šeimoje dažnai yra neįvardinta sužalojimų priežastis – apie šeimoje patiriamą smurtą dažnai linkstama nutylėti, sumenkinti neigiamas jo pasekmes, pagalbos dažniausiai kreipiamasi tik pačiais kritiškiausiais atvejais – atsiradus itin sunkiems, aplinkinių nesunkiai pastebimiems sužalojimams. Tačiau nesprenžiamo smurto iš partnerio pusės problema gali turėti ir kur kas daugiau neigiamų pasekmių, kurios ilgainiui gali padaryti kur kas rimtesnės ir sunkiau nustatomos žalos nei fizinis sužalojimas.

Kaip rodo užsienio šalyse atliktų tyrimų rezultatai, pusė smurtą iš savo partnerio patyrusių moterų patyrė įvairių fizinių sužalojimų, kai tuo tarpu iš už šeimos ribų smurtą patiriančių moterų tik vienas trečdalis nukentė nuo fizinio smurto.⁶⁰ Tai rodo, kad partnerio smurtas nėra toks pat kaip smurtas už intymių santykių ribos. J. Gincman ir B. Palavinskienės atliktame nuo fizinio smurto nukentėjusių moterų tyrime⁶¹ nustatyta, jog didžiausiai daliai (81%) teismo medicinos ekspertų apžiūrėtų merginų ir moterų nustatyti lengvi kūno sužalojimai, nesukėlę trumpalaikių sveikatos

⁵⁸ Ten pat. P. 399.

⁵⁹ Ten pat. P. 390.

⁶⁰ Ten pat. P. 386.

⁶¹ Gincman J., Palavinskienė B. Smurtas moterų ir vaikų atžvilgiu. // Teisiniai medicininiai smurto aspektai, Vilnius: LTU leidybos centras, 2002.

sutrikimų – t.y. joms buvo padaryti paviršiniai, greitai gyjantys kūno audinių sužalojimai – nubrozdinimai, kraujosruvos, negilios, nedidelės žaizdos ir kt., ir jos sirgo ne ilgiau kaip 6 dienas. Kitoms aukoms (10,4%) buvo padaryti lengvi kūno sužalojimai, sukėlę trumpalaikį sveikatos sutrikimą arba nežymų pastovų darbingumo netekimą, kuris tiesiogiai susijęs su sužalojimu ir trunka daugiau kaip 6 dienas, bet neilgiau kaip 21 dieną. Bendrojo darbingumo tokių sužalojimų atveju netenkama iki 10%. Ir 3,3% aukų buvo konstatuotas apysunkis kūno sužalojimas, patirtas dažniausiai dėl įvairių galūnių lūžių, dėl kurių kilo žymus bendrojo darbingumo netekimas (nuo 10% iki 33%), arba nukentėjusiosios dėl sužalojimų sirgo ilgiau kaip 21 dieną.⁶² Taigi, fizinis smurtas yra itin dažna smurto šeimoje forma, dėl kurio sutrikdoma aukos sveikata, sukiamas fizinis skausmas, netenkama dalies bendrojo darbingumo.

Vis dėlto ne tik fiziniai sužalojimai ir sumušimai yra smurto padarinys. Smurtas prieš partnerę yra didelė problema ir dėl to, kad pati didžiausia žala yra neįvertinti psichologiniai padariniai ir trauma. Dėl smurto daugelis moterų kenčia baimę, bejėgiškumą ir tai taip pat daro įtaką jų gyvenimo kokybei bei darbingumui. Dažnas smurto padarinys yra ilgai besitęsianti baimė, neapykanta, nerimas ir kitos psichologinės problemos. Nukentėjusiesiems nuo ilgalaikio smurto šeimoje yra būdingi šie bruožai:

- vienišumas ir atskirtis;
- pasitikėjimo savimi praradimas, abejonės dėl gebėjimo tvarkyti savo gyvenimą, priimti teisingus sprendimus;
- kaltės ir gėdos jausmas.

Tai patiria daugiau nei dvi iš trijų smurto šeimoje aukų. Tyrimai rodo, kad smurtą šeimoje patyrusios moterys, lyginant su smurto nepatyrusiomis moterimis, turi daug sunkesnių nuotaikų, valgymo ir priklausomybę sukeliančių medžiagų vartojimo sutrikimų.⁶³ Požymiai, kurie išsivysto kaip smurto šeimoje padarinys, gali trukdyti moters gebėjimui apsiginti nuo patiriamo smurto. Dėl to sutrinka moters gebėjimas atpažinti smurtą ir apsiginti nuo jo, o tai didina savižudybės riziką.

Visuotinai pripažįstama, kad patiriamas ir stebimas smurtas daro ypač neigiamą poveikį šeimoje augantiems vaikams. Pasaulio sveikatos organizacija atkreipia dėmesį į tai, kad smurto prieš moteris atvejais, vaikai dažnai yra smurto prieš savo motinas liudininkais.⁶⁴ Ši neigiama patirtis didina riziką turėti emocinio ir elgesio sutrikimų: nerimą, depresiją, blogus mokymosi rezultatus, žemą savęs vertinimą, nepaklusnumą, naktinius košmarus ir silpną fizinę sveikatą.

⁶² Ten pat. P. 27.

⁶³ Žukauskienė R. Kriminalinio elgesio psichologija. Vilnius: MRU leidybos centras, 2006. P. 387.

⁶⁴ World report on violence and health, 2002

(http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/en/summary_en.pdf žiūrėta 2009-02-15).

Vaikai, stebėję smurtą prieš savo tėvus, patiria tokius pačius 25 elgesio ir emocinius sutrikimus kaip ir vaikai, patyrę tiesioginį smurtą.⁶⁵

Tėvų santykiai šeimoje yra pavyzdys ir daro tiesioginę įtaką vaikams. Šeima atlieka vaiko socializacijos funkciją – gyvendami kartu, vaikai stebi kasdieninį suaugusiųjų bendravimą, perima elgesio normas, gyvenimo vertybes, identifikuoja su būsimu tėvo ir vyro, motinos ir moters vaidmeniu. Vaikai veikia pagal pavyzdžius, kuriuos jie mato tėvų namuose ir artimiausioje socialinėje aplinkoje. Agresyvaus elgesio rezultatai, kuriuos vaikas suvokia kaip jam palankius, gali paskatinti jį griebtis šio ginklo vėliau, siekiant savanaudiškų tikslų. Kuo jaunesni vaikai patiria arba stebi smurtą, tuo labiau pasireiškia destruktivi įtaka jų psichologinei ir fizinei būsenai. Nekalbant apie moralinius šio reiškinio aspektus, smurtas prieš vaikus ar jų motinas grindžia galimybes naujų problemų atsiradimui šeimoje, t.y. formuoja kelią naujų smurtautojų ir aukų atsiradimui. Smurtauti linkę asmenys neretai yra patyrę vaikystėje prievartą arba buvo tokios prievartos stebėtojai šeimoje. Tyrimais patvirtinta, kad moterys, užaugusios šeimoje, kurioje tėvas smurtavo prieš jas ar jų motiną, dažniau tampa smurto aukomis; vyrai, užaugę šeimoje, kurioje tėvas smurtavo prieš motiną, dažniau naudoja smurtą prieš savo sutuoktinę.⁶⁶

Smurtas šeimoje veikia ne tik tuos, kurių atžvilgiu smurtaujama, bet ir pačiam smurtautojui daro neigiamą poveikį, sukelia psichinės sveikatos sutrikimus. Dėl smurtinio elgesio smurtautojas netenka šeimos narių pasitikėjimo, pagarbos, praranda ryšius su jais. Smurtinis elgesys skatina smurtautojo polinkį į alkoholizmą, psichoaktyvių medžiagų vartojimą. Darbo vietos, stabilios ekonominės padėties praradimas gali būti smurtinio elgesio pasekmė. Baudžiamosios arba administracinės atsakomybės skyrimas smurtautojui gresia socialinio statuso praradimu.⁶⁷

Be milžiniškų asmeninių nuostolių, kuriuos patiria asmenys nuo smurto šeimoje, yra padaromi dideli socialiniai ir ekonominiai nuostoliai visuomenei, kurie atsiranda dėl konkrečios šeimos vystymosi deformacijos, šeimos narių izoliavimo, laikinos ar nuolatinės priklausomybės nuo socialinės paramos įstaigų. Fizinio, psichologinio ar seksualinio smurto kaina jaučiama daugelyje sričių: sveikatos apsaugos, socialinių paslaugų, ekonomikos, policijos, baudžiamojo ir civilinio teisingumo vykdymo, aprūpinimo būstu ir kitose. Kai kurios Europos Sąjungos valstybės yra įvertinusios su tuo susijusias išlaidas. Paskaičiuota, kad vidutiniškai smurto šeimoje padarinių kaštai sudaro 40 eurų vienam žmogui per metus. 10 milijonų gyventojų turinti šalis kasmet sumoka 400 milijonų eurų, šalinant smurto šeimoje padarinius: viešosios tvarkos palaikymui, sveikatos apsaugai, socialinių paslaugų teikimui. Metinė smurto šeimoje kaina visose Europos Tarybos

⁶⁵ Dirsienė N., Reikertienė V. Smurtinio elgesio keitimo metodika. Vilnius. 2008. P. 24.

⁶⁶ Žukauskienė R. Kriminalinio elgesio psichologija. Vilnius: MRU leidybos centras, 2006. P. 390.

⁶⁷ Dirsienė N., Reikertienė V. Smurtinio elgesio keitimo metodika. Vilnius. 2008. P. 25.

valstybėse – narėse siekia mažiausiai 33 milijardus eurų.⁶⁸ Lietuvoje šios išlaidos gali būti ne mažesnės, tačiau šie žmogiškieji ir finansiniai nuostoliai nėra įvertinti. Smurto šeimoje žalos kaštus sudaro policijos iškviatimas, smurtautojo sulaikymas, skubios medikų pagalbos, socialinių paslaugų, teisinės pagalbos teikimas, išlaidos nukentėjusiesiems gydyti ir pan.

Taigi, smurto šeimoje padariniai gerokai peržengia privataus šeimos gyvenimo ribas – neigiamos pasekmės juntamos ne tik tiesioginėms smurto aukoms patiriant fizinę ar psichologinę žalą, bet taip pat paliečia ir šeimoje augančius vaikus bei visą visuomenę.

2. SMURTO ŠEIMOJE PAPLITIMAS

2.1 Smurto šeimoje latentškumas

Dauguma (apie 90 proc.) nusikalstamų veikų teisėsaugai tampa žinomos (užregistruojamos) tuomet, kai į ją kreipiasi aukos, kitų asmenų nusikalstamais veiksmais (ar neveikimu) patyrusios fizinės, turtinės ar moralinės žalos. Todėl užregistruotų nusikalstamų veikų dalis išskirtinai priklauso nuo aukų elgsenos ir pasitikėjimo teisėsauga.⁶⁹ Praktiškai visi autoriai, rašantys apie smurtą šeimoje visada pabrėžia, jog šiam reiškiniui būdingas itin didelis latentškumo laipsnis, atsirandantis dėl smurto aukų vengimo kalbėti apie savo problemas. Oficiali užregistruotų nusikalstamų veikų statistika atspindi tik nedidelę dalį visų smurto šeimoje atvejų – žymiai didesnė tokių smurto atvejų dalis paprastai lieka už statistinių duomenų ribų. Didelis latentškumas apsunkina galimybę tiksliai identifikuoti smurtą ir išskirti jį pagal kėsinosi objektą, pobūdį ir pavojingumo laipsnį.

Moterys retai kreipiasi pagalbos dėl smurto, net tais atvejais, kai smurtas sukelia fizinių sužalojimų. Tik viena iš keturių moterų, kuri gyveno smurtinių santykių poroje, kreipėsi pagalbos į prieglaudą, policiją, teisinės pagalbos centrą, šeimos konsultavimo centrą, skambino krizių telefonu, lankė moterų diskusijų arba palaikymo grupes, kreipėsi į sveikatos priežiūros arba psichikos centrą, kitą instituciją.⁷⁰ Aukos linkusios slėpti patiriamą smurtą, todėl nesikreipia pagalbos arba slepia tikrąsias priežastis, kai apsilanko, pavyzdžiui, pas gydytoją. Taip smurtas netampa institucijų dėmesio centru. Kreipimasis pagalbos dėl smurto taip pat reikalauja, kad auka įvardytų smurtą kaip įvykį ir dėl to jaustų skriaudą, neteisybę. Kai kurios moterys, kurios patiria smurtą, yra dar per silpnos, nepasiruošusios smurto pripažinimo procesui ir jo įvardijimui. Prievartos tarp sutuoktinių

⁶⁸ Parlamentaro vadovas. Parlamentarai vienijasi kovai su smurtu prieš moteris šeimoje. Vilnius : Europos Tarybos informacijos biuras Lietuvoje, 2007. P. 5.

⁶⁹ Sakalauskas G. Įvadas į empirinę kriminologiją. Vilnius : Eugrimas, 2007. P. 50.

⁷⁰ Žukauskienė R. Kriminalinio elgesio psichologija. Vilnius: MRU leidybos centras, 2006. P. 378.

rizikos matavimai vis dažniau atliekami nagrinėjant skyrybų, ištuokos, globos arba laikino įkalinimo, santykių, leidimo bendrauti atvejais. Ypač svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad sutuoktinių smurtas skatina daug skyrybų, o tokiu atveju ištuokos atidėjimas padidina riziką, kad prievarta kartosis arba intensyvės.⁷¹

Kalbant apie smurto šeimoje latentškumo priežastis, kodėl smurto aukos taip vengia kreiptis dėl patiriamo smurto į teisėsaugos institucijas ir slepia patiriamo smurto faktą nuo aplinkinių, vertėtų atkreipti dėmesį į dvi pagrindines priežastis, kurias išskiria K. Jovaišas: pirma jų ta, kad smurto aukos, paprastai žemos socialinės padėties ir statuso moterys, priklausydamos nuo socialine galia ir fizine jėga pranašesnio vyro, susitaiko su savo antraeilium vaidmeniu šeimoje, o jų tolerancijos smurtui slenkstis yra aukštesnis nei įprastas. Antra, daugelis smurtą patiriančių moterų nepraneša apie jį, nes bijo atsakomųjų smurtautojo veiksmų, neprognozuojamos reakcijos ar baiminasi, kad gali ne pagerinti, o tik pabloginti savo padėtį. Smurto aukos nėra tikros, kad jomis patikės, o jeigu ir patikės, tai mano, jog niekas rimtai neužsiims jų problemų sprendimu.⁷² Pasak K. Jovaišo, dėl šių priežasčių policijai apie patirtą smurtą praneša maždaug tik dešimtoji dalis visų smurto aukų.⁷³

Siekiant nustatyti bent apytikslį smurto latentškumo mastą, gali padėti kriminologinių tyrimų rezultatų bei oficialios statistikos palyginimas. Tačiau tokio palyginimo rezultatai visada bus labai prieštaringi, nes kriminologiniai tyrimai dažnai atliekami vadovaujantis skirtingomis metodikomis, siekiant nevienodų tikslų. Skirtingų kriminologinių tyrimų rezultatų palyginimas su oficialia statistika gali rodyti skirtingą latentškumo mastą. Antai G. Purvaneckienė, interpretuodama 1997 m. atlikto tarptautinio viktimologinio tyrimo Lietuvoje gautus rezultatus lygina juos su oficialia statistika. Šio 1997 m. atlikto tarptautinio viktimologinio tyrimo duomenimis per penkerius metus užpuolimą patyrė 7,9% suaugusių Lietuvos moterų. Žinant, kad 1% suaugusių moterų sudaro apie 15000, galima įvertinti, kad kasmet tokio nusikaltimo aukomis tampa apie 24000 suaugusių Lietuvos moterų.⁷⁴ Tuo tarpu nusikaltimų statistikoje⁷⁵ nurodyta, kad iš viso 1997 m. tik 6728 moterys tapo smurtinių nusikaltimų aukomis. Taigi, tik 28% visų nusikalstamą užpuolimą plačiaja prasme (nebūtinai šeimoje) patyrusių moterų apie tai pranešė teisėsaugos institucijoms. Tuo tarpu kitų tyrimų rezultatai rodo, jog policijai apie patirtą išpuolį praneša tik 10,6 % visų nukentėjusiųjų⁷⁶. Atsižvelgiant į tai, jog smurtą šeimoje patiriančios moterys, dar labiau vengia

⁷¹ Žukauskienė R. Kriminalinio elgesio psichologija. Vilnius: MRU leidybos centras, 2006. P. 378.

⁷² Jovaišas K., Teisės Instituto atlikto tyrimo "Smurto prieš moteris šeimose prevencija: diagnostinis ir teisinis aspektai" ataskaita. Vilnius, 2008. P. 54.

⁷³ Ten pat. P. 51.

⁷⁴ Purvaneckienė G. Visuomenės nuomonė apie smurto prieš moteris Lietuvoje paplitimą.// Smurtas prieš moteris Lietuvoje. Vilnius: Danielius, 1999. P. 18.

⁷⁵ Moterys ir vyrai Lietuvoje. Vilnius: Moterų informacijos centras, 1998.

⁷⁶ Moterų informacijos centras. Smurtas prieš moteris – samprata, problemos, veiksmų kryptys. Mokslinis tyrimas.

viešumo (bijo dar žiauresnės smurtautojo reakcijos, gėdijasi prisipažinti aplinkiniams), galima daryti prielaidą, kad smurto šeimoje latentiško lygis yra kur kas didesnis.

Taigi, nustatyti tikrąjį smurto šeimoje paplitimo mastą yra gana sudėtinga, nes smurtą patiriančios aukos dėl įvairių priežasčių vengia apie tai informuoti aplinkinius, pranešti atitinkamoms teisėsaugos institucijoms. Dėl šios priežasties smurto šeimoje prevencija tampa itin komplikauta problema, nes kontroliuoti reiškinį, kurio net neįmanoma tiksliai identifikuoti, yra labai sunku.

2.2 Statistiniai duomenys ir kriminologinių tyrimų rezultatai

Lietuvoje kaupiama ir sisteminama statistika apie moteris ir vyrus – jų skaičių, sveikatą, užimtumą, darbo užmokestį, išsilavinimą, verslą bei dalyvavimą valstybės valdyme, bei apie smurto šeimoje paplitimą. 2003 m. įsigaliojus Nusikalstamų veikų, jas padariusių asmenų bei nukentėjusių asmenų centralizuotos apskaitos instrukcijai⁷⁷ (kurioje nustatyta asmenų, pripažintų nukentėjusiais remiantis Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 28 straipsniu „Nukentėjusysis“, duomenų apskaitos tvarka), buvo oficialiai pradėti kaupti duomenys apie nuo nusikalstamų veikų nukentėjusius asmenis. Tačiau, kaip jau buvo minėta šiame darbe, dėl itin didelio latentiško oficialiai užregistruojama tik menka visų smurto šeimoje atvejų dalis, dar mažesnė jų dalis pasiekia kraštutinę konflikto ribą – teismą (Policijos departamento prie VRM duomenimis⁷⁸ 2007 m. visoje Lietuvoje buvo užregistruota net 33165 iškvietimai į šeimyninius konfliktus, iš kurių tik 810 atvejų buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas). Todėl analizuojant smurto šeimoje paplitimą itin didelę reikšmę turi ne tik oficiali statistika, bet ir įvairūs kriminologiniai tyrimai.

Remiantis Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenimis⁷⁹ visų rūšių nusikaltimų kontekste (nužudymų, pasikėsinimų nužudyti, sunkių sveikatos sutrikdymų, plėšimų) vyrai žymiai dažniau nei moterys tampa agresijos aukomis (žr. Priedą Nr. 1, 1 lentelę). Tuo tarpu smurto šeimoje situacija yra visiškai priešinga (žr. Priedą Nr. 1, 2 lentelę). 2007 m. šeimoje nuo sutuoktinio (–ės) arba sugyventinio (–ės) nukentėjo 408 moterys ir 69 vyrai (2006 m. – atitinkamai 425 ir 83).

Analizuojant Nusikalstamų veikų žinybinio registro duomenis⁸⁰ (žr. Priedą Nr. 1, 4 lentelę) apie nuo nusikalstamų veikų nukentėjusias moteris, galima pastebėti, jog didžioji dalis moterų iš

2004.

⁷⁷ Patvirtinta vidaus reikalų ministro 2003 m. gegužės 8 d. įsakymu Nr. 1V – 160 (pakeista 2006 m. birželio 30 d.).

⁷⁸ Policijos departamento prie VRM duomenys apie pranešimus dėl konfliktų ir smurto šeimoje 2007 m. (<http://www.bukstipri.lt/lt/statistika>, žiūrėta 2009-02-28).

⁷⁹ Moterys ir vyrai Lietuvoje 2007. Vilnius: Statistikos departamentas, 2008. P. 85. (http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/pages_list/?id=1572, žiūrėta 2009-02-18).

⁸⁰ Informatikos ir ryšių departamentas prie VRM (<http://www.bukstipri.lt/lt/statistika>, žiūrėta 2009-02-28).

sutuoktinio, partnerio ar sugyventinio patiria fizinį smurtą (dažniausiai nesunkų sveikatos sutrikdymą, fizinio skausmo sukėlimą, rečiau – sunkų sveikatos sutrikdymą ar nužudymą), arba grasinimus nužudyti, sunkiai sutrikdyti sveikatą (t.y. psichologinę prievartą). Patiriamo seksualinio smurto užfiksuotų atvejų lygis išlieka ne itin aukštas, bet pastovus: 4 – 6 atvejai per metus. Taip pat reikėtų atkreipti dėmesį į tai, jog bendram kasmet nuo smurto šeimoje nukentėjusių moterų skaičiui būdinga mažėjimo tendencija (2004 m. užfiksuotos 663 nukentėjusios moterys, 2005 m. – 464, 2006 m. – 448, 2007 m. – 418, o 2008 m. – 359).

Didesnį oficialioje statistikoje užfiksuotą bendro vyrų nukentėjimo nuo smurtinių nusikalstamų veikų laipsnį patvirtino ir 1997 m. Teisės instituto ir Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centro “Vilmorus” atliktas tarptautinis viktimologinis tyrimas Lietuvoje⁸¹, kuriame buvo analizuojama informacija apie respondentų per paskutiniuosius penkerius metus patirtus nusikaltimus (žr. Priedą Nr. 1, 3 lentelę). Kito kriminologinio tyrimo, kuriuo buvo apklausiamos teismo medicinos ekspertų dėl patirto fizinio smurto apžiūrėtos moterys, rezultatai patvirtina teiginį, jog didžioji dalis visų smurtą patiriančių moterų nukenčia būtent nuo savo partnerių – iš 280 tyrime dalyvavusių moterų 50,7% minėtą smurtą patyrė iš savo sutuoktinio, sugyventinio, arba buvusio sutuoktinio.⁸² Tačiau vis dėlto šie tyrimai nepakankamai išsamiai atskleidžia esminius šeimoje patiriamo smurto bruožus. Daugiausiai informacijos apie smurto mastą, jo struktūrą bei ryšius tarp aukos ir smurtautojo, suteikia viktimologinio tyrimo “Smurtas prieš moteris”⁸³ rezultatai. Šis tyrimas buvo atliktas 1997 – 1998 metais. Jį inicijavo Moterų informacijos centras, o finansiškai parėmė Jungtinių Tautų vystymo programa ir Jungtinių Tautų fondas moterims (UNIFEM). Atsitiktinės atrankos būdu buvo tiesiogiai apklausta 1010 18–74 m. moterų. Tyrimo rezultatai parodė, kad tik 37,7% suaugusių moterų niekada nepatyrė vyrų smurto. Tyrimo rezultatai taip pat parodė, kad dažniausiai moterys patiria smurtą šeimoje ir artimiausioje aplinkoje. Dažniausiai moterys patiria sutuoktinio ar partnerio smurtą: 42,5% tyrimo metu gyvenusių santuokoje moterų bent kartą patyrė savo vyro ar partnerio fizinį ar lytinį smurtą arba joms buvo grasinama. Daugiausiai moterų patyrė fizinį smurtą (38,1%) bei grasinimus (33,5%). Seksualinį sutuoktinių smurtą patyrė 9,9% gyvenančių santuokoje moterų. Tyrimo rezultatai taip pat patvirtino faktą, kad tik nedidelė smurtinių aktų dalis patenka į policijos akiratį: tik 10,6% moterų pranešė policijai apie patį baisiausią smurto atvejį. Taip pat buvo patvirtinta anksčiau šiame darbe pastebėta koreliacija tarp vaikystėje patirto smurto ir smurto santuokinėje šeimoje. Tos moterys, kurių tėvai smurtavo prieš jų motinas, žymiai dažniau patyrė savo sutuoktinio smurtą. Tie vyrai, kurių tėvai smurtavo

⁸¹ Tarptautinis viktimologinis tyrimas Lietuvoje. Teisės institutas, 1997 (<http://www.nplc.lt/sena/stat/auk/auk2.htm>, žiūrėta 2009-02-23).

⁸² Gincman J., Palavinskienė B. Smurtas moterų ir vaikų atžvilgiu. // Teisiniai medicininiai smurto aspektai, Vilnius: LTU leidybos centras, 2002. P. 27.

⁸³ Purvaneckienė G. Smurtas prieš moteris Lietuvoje // Moterų informacijos centras. Vilnius: Danielius, 1999.

prieš jų motinas, žymiai dažniau panaudodavo smurtą prieš savo žmonas. Buvo pastebėta dar viena koreliacija (neigiama) tarp sutuoktinių lygiateisiškumo ir smurto. Tarp tų moterų, kurios laikė, kad jų santykiai su sutuoktiniu lygiateisiai, 30,4% buvo patyrusios sutuoktinio smurtą, o kurių – nelygiateisiai, net 71,5%.

Jungtinių Tautų plėtros fondo moterims lėšomis 2002 metais Moterų informacijos centras užsakė Rinkos ir viešosios nuomonės tyrimų kompanijai Spinter atlikti kompleksinį tyrimą prievartai prieš moteris įvertinti, kurio rezultatai patvirtino 1997 – 1998 m. atlikto tyrimo rezultatus bei atskleidė detalesnį vaizdą. Tyrimo rezultatai parodė, kad absoliuti gyventojų dauguma (87%) pripažįsta, kad šalyje egzistuoja prievarta prieš moterį šeimoje. Psichologinę prievartą kaip prievartą prieš asmenį pripažįsta 56% apklaustųjų, ekonominė prievarta pripažįstama rečiausiai. Tikslinės grupės respondentų nuomone šeimoje labiausiai yra paplitusi psichologinė prievarta, antroje vietoje – fizinė, trečioje – seksualinė prievarta. Tikslinės grupės dalyviai mano, kad fizinę prievartą dažniausiai patiria moterys ir vaikai, o seksualinę – moterys. 17% apklaustų moterų nurodė, kad buvo verčiamos (sutuoktinių /partnerių/tėvų/artimų giminaičių) lytiškai santykiauti joms nenorint. 10% moterų dažnai tenka (teko) patirti fizinę prievartą šeimoje, 25% – retkarčiais. Psichologinės prievartos patirtis pati plačiausia. Tik apie 20% moterų nepatyrė psichologinės prievartos šeimoje. 20% moterų teko susidurti su ekonomine prievarta.

Apibendrinant oficialius statistinius rodiklius ir kriminologinių tyrimų rezultatus, galima padaryti pagrindinę išvadą – smurtas šeimoje yra svarbi ir gana plačiai Lietuvoje paplitusi problema. Kartu vertinami ir lyginami oficialūs statistiniai ir atliktų tyrimų metu gauti duomenys leidžia gana detaliam įvertinti smurto šeimoje mastą, jo struktūrą bei ryšius tarp aukos ir smurtautojo.

2.3 Baudžiamųjų bylų, susijusių su smurtu šeimoje, analizė

Atliekant praktiką Teisės institute, vadovaujami praktikos vadovo K. Jovaišo, šio darbo autorius su kolege Jurgita Bernatavičiūte atliko Vilniaus miesto apylinkės teismų išnagrinėtų baudžiamųjų bylų, susijusių su smurtu šeimoje analizę. Ši analizė buvo viena iš sudėtinių Teisės instituto atliekamo kriminologinio tyrimo apie smurtą šeimoje prieš moteris⁸⁴ dalių. Minėtos analizės rezultatai itin puikiai atspindi oficialiai užregistruotų smurto šeimoje atvejų paplitimą bei esminius tokio smurto dėsningumus, leidžia pažvelgti į sunkiausius smurto šeimoje atvejus, pasiekusius pačią aukščiausią kritinę ribą – teismą. Todėl vertėtų detaliau aptarti patį tyrimą ir jo metu gautus duomenis.

⁸⁴ Jovaišas K., Teisės Instituto atlikto tyrimo "Smurto prieš moteris šeimose prevencija: diagnostinis ir teisinis aspektai" ataskaita. Vilnius, 2008.

Baudžiamųjų bylų tyrimas truko penkias savaites (nuo vasario 28 d. iki balandžio 2 d.). Tyrimas buvo atliktas keturiuose Vilniaus miesto apylinkės teismuose. Susipažinta su baudžiamosiomis bylomis, teismų išnagrinėtomis 2003 – 2008 metų laikotarpiu. Bylos tyrimui buvo atrenkamos pagal Baudžiamojo kodekso straipsnius, nurodytus rekomendaciniame nusikalstamų veikų, susijusių su smurtu šeimoje, sąrašė.⁸⁵ Pirmajame Vilniaus miesto apylinkės teisme buvo susipažįstama su bylomis remiantis kompiuterinės LITEKO sistemos pateiktais bylų sąrašais pagal atitinkamas bylų kategorijas (sistema apima bylas nuo 2005 metų). Antrajame Vilniaus miesto apylinkės teisme susipažinta su bylomis, kurias archyvo darbuotoja nurodė kaip tinkamas tyrimui (apie 200 bylų, atitinkančių tyrimui reikšmingus Baudžiamojo kodekso straipsnius). Trečiajame ir ketvirtajame Vilniaus miesto apylinkės teismuose susipažinta su bylomis, atrinktomis iš bylų archyvo sąrašų pagal tyrimui reikšmingus Baudžiamojo kodekso straipsnius. Iš viso tyrimo metu buvo susipažinta su 953 smurtinio pobūdžio bylomis, iš kurių smurto šeimoje požymius atitiko 110 bylų.

Šeima atliekant tyrimą buvo traktuojama taip, kaip ją apibrėžia dabartinės lietuvių kalbos žodynas – žmonių grupė, susidedanti iš tėvų, vaikų (kartais ir artimų giminaičių), gyvenančių kartu.⁸⁶ Tai yra, šeima buvo laikomi tiek sutuoktiniai, tiek nesusituokę kartu gyvenantys asmenys, bei kartu gyvenantys artimieji giminaičiai.

Atliekant baudžiamųjų bylų tyrimą, buvo analizuojami ne tik teismų priimti sprendimai, bet ir kita bylų medžiaga – ikiteisminio tyrimo medžiaga (kaltinamųjų, nukentėjusiųjų, liudytojų apklausų protokolai, teismo medicinos ekspertų išvados ir pan.), teismo posėdžių protokolai. Bylų analizė buvo atliekama kryptingai, pagal iš anksto suformuluotą klausimyną.⁸⁷

Tyrimo rezultatai⁸⁸

Absoliučioje daugumoje su smurtu šeimoje susijusių bylų nukentėjusiuoju nuo vyro nusikalstamos veikos buvo pripažinta moteris (89%, arba 98 bylos). Tik 8 vyrai (7%) nukentėjo nuo smurtinių veiksmų: 3 atvejais (2,7%) nukentėjusieji vyrai patys smurtavo prieš savo sutuoktinę ar partnerę, ir būtent jų konflikto metu naudotas fizinis smurtas iššaukė moterų agresiją, pasireiškusią peiliu padarytais sunkiais sveikatos sutrikdymais; 1 atveju (0,9%) nukentėjusysis prieš patirdamas smurtą žodžiais erzino psichiškai nestabilią savo sugyventinę; 1 atveju (0,9%) kaltinamoji pirma puolė savo vyrą peiliu ir jį sužalojo. Taip pat dar 3 vyrai (2,7%) nukentėjo nuo kito vyro nusikalstamos veikos (seni, ligoti tėvai nuo smurtaujančio sūnaus). Smurto šeimoje aukomis taip pat tapo 7 mažamečiai.

⁸⁵ Sąrašas pateikiamas Priede Nr. 2.

⁸⁶ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2000.

⁸⁷ Klausimynas pateikiamas Priede Nr. 3.

⁸⁸ Grafinė tyrimo rezultatų analizė pateikiama Priede Nr. 4.

57 bylose (51,8%) smurtas šeimoje buvo panaudotas tarp sutuoktinių, arba kartu gyvenančių nesusituokusių asmenų; 32 atvejais (29%) smurtas panaudotas tarp jau išsiskyrusių sutuoktinių, ar kartu nebegyvenančių nesusituokusių asmenų; 13 atvejų (11,8%) nuo sūnaus smurto nukentėjo motina (vienu atveju buvo net prievartaujama); likusiais atvejais (7,3%) nuo smurto nukentėjo arba kaltinamojo tėvai, arba dukros, arba kartu su juo gyvenančios seserys.

Šie duomenys patvirtina aukščiau šiame darbe aptariamų įvairių tyrimų išvadas, jog nuo smurto šeimoje daugiausia kenčia moterys, ir kad smurtautojais dažniausiai tampa jų sutuoktiniai arba sugyventiniai (partneriai). Šioje vietoje, taip pat labai svarbu atkreipti dėmesį į itin didelį smurto tarp išsiskyrusių sutuoktinių mastą – itin dažnai susiklosto situacija, kad po skyrybų buvę sutuoktiniai tebegyvena viename bute (teismo padalintame lygiomis dalimis), kas itin didina jų tarpusavio konfliktų riziką.

Analizuojant anketinę kaltinamųjų informaciją buvo pastebėta, jog daugeliu atveju tai buvo niekur nedirbantys, piktnaudžiaujantys alkoholiu, turintys vidurinę ar dar žemesnę išsilavinimą vyrai. 27 atvejais (24,5%) kaltinamasis prieš iškeliant bylą dėl smurto šeimoje jau buvo teistas už vienos ar kitos (dažniausiai smurtinės) nusikalstamos veikos padarymą. Smurtas šeimoje dažniausiai buvo tęstinio pobūdžio, baudžiamoji byla dažniausiai buvo keliama ne po pirmo smurto pasireiškimo atvejo, o po kelių ar net keliolikos smurtavimo atvejų. Didelė dalis baudžiamųjų bylų iškelta jau pradėjus skyrybų procesą (kartais tikintis pabloginti sutuoktinio padėtį procese, užsitikrinti, jog vaikai teismo nebus palikti gyventi su juo).

Iš 110 su smurtu šeimoje susijusių bylų, 54 (49%) buvo atliktas ikiteisminis tyrimas, o likusios 56 bylos (51%) buvo nagrinėtos privataus kaltinimo tvarka. Dažniausiai ikiteisminis tyrimas buvo pradėtas gavus nukentėjusiojo skundą, ar pareiškimą apie nusikalstamą veiką – 40 atvejų (74% visų ikiteisminių tyrimų), kiti ikiteisminiai tyrimai (26%) buvo pradėti prokuroro ar ikiteisminio tyrimo pareigūno surašytų tarnybinių pranešimų pagrindu. Šie duomenys rodo, jog net viena iš keturių smurtą patyrusių aukų vengė pati informuoti teisėsaugos institucijas apie patiriamą smurtą. Kalbant apie 56 privataus kaltinimo tvarka nagrinėtas bylas, reikia atkreipti dėmesį, jog 8 atvejais (14% visų privataus kaltinimo bylų), byla buvo nutraukta kaltintojui atsisakius kaltinimo, neatvykus į teismo posėdį ar mirus; 4 atvejais (7,1% visų privataus kaltinimo bylų) – kaltinamajam susitaikius su nukentėjusiuoju). Toks didelis nutrauktų privataus kaltinimo bylų lygis (kai nutraukiama viena iš penkių pradėtų privataus kaltinimo bylų) kelia nemažai įtarimų, jog nukentėjusieji dažnai patirdavo spaudimą iš kaltinamųjų, su kuriais buvo gyvenama toje pačioje patalpoje vykstant nusikalstamos veikos tyrimui,

⁸⁹ Nesutapimas tarp procentinių išraiškų dydžio (suma – daugiau nei 100%), atsiranda, nes kai kuriose bylose kaltinamieji buvo kaltinami pagal kelis Baudžiamojo kodekso straipsnius – tiek už fizinį, tiek už psichologinį ar seksualinį smurtą.

ar bylos nagrinėjimui teisme. Šie duomenys apie baudžiamųjų bylų iškėlimo pagrindus puikiai iliustruoja anksčiau šiame darbe aptartą teiginį, jog smurto šeimoje aukos vengia pranešti apie patiriamą prievartą, slepia ją nuo aplinkinių manydamos, kad tai yra tik jų pačių problema.

Daugiausia smurtas šeimoje pasireiškė fizinio skausmo sukėlimu ar nežymiu sveikatos sutrikdymu (Baudžiamojo kodekso 140 str.) – 60 atvejų (54,5%). Dažniausiai tai buvo apsvaigęs nuo alkoholio sutuoktinis, buitinio konflikto su žmona metu pastūmęs ar sudavęs jai kumščiu. Taip pat ši smurto forma gana dažnai pasitaikė tarp besiskiriančių sutuoktinių, kurie nesutarimų (dėl turto, vaikų) metu sužalodavo vienas kitą ir patyrę menkiausią sužeidimą kreipdavosi į teisėsaugos institucijas. Antras pagal dažnumą – grasinimas nužudyti, sunkiai sutrikdyti sveikatą (Baudžiamojo kodekso 145 str.) – 23 atvejai (20,9%). Dažniausiai tai buvo apsvaigęs nuo alkoholio vyras, terorizuojantis savo žmoną, arba apsvaigęs nuo alkoholio sūnus, naudojantis psichologinį smurtą prieš savo tėvus. Trečias pagal dažnumą – nesunkus sveikatos sutrikdymas (Baudžiamojo kodekso 138 str.) – 16 atvejų (14,5%). Dažniausiai tai buvo konfliktai, kilę neblaiviam sutuoktiniui ar sugyventiniui grįžus namo ir pradėjus kabinėtis prie žmonos ar sugyventinės. Paprastai tai ilgalaikio smurto šeimoje pasekmė. Ketvirtas pagal dažnumą – sunkus sveikatos sutrikdymas (Baudžiamojo kodekso 135,136 str.) – 12 atvejų (10,9%). Dažniausiai ši smurto forma pasireiškė išgertuvių metu kilus konfliktui tarp sugyventinių ar sutuoktinių, vienam iš jų pasičiupus peilį ir taip pabandžius įrodyti savo teisumą. Po du kartus (1,8%) buvo padaryti išžaginimas (Baudžiamojo kodekso 149 str.) ir įžeidimas (Baudžiamojo kodekso 155 str.). Po vieną kartą (0,9%) buvo padaryti neteisėtas laisvės atėmimas (Baudžiamojo kodekso 146 str.), žmogaus veiksmų laisvės varžymas (Baudžiamojo kodekso 148 str.), seksualinis prievartavimas (Baudžiamojo kodekso 150 str.) ir šmeižimas (Baudžiamojo kodekso 154 str.). Nužudymų (Baudžiamojo kodekso 129, 130, 132 str.), sukurstymų nusižudyti ar privedimų prie savižudybės, padėjimų nusižudyti (Baudžiamojo kodekso 133, 134 str.), seksualinio priekabiavimo (Baudžiamojo kodekso 152 str.) ir įtraukimo į prostituciją (Baudžiamojo kodekso 308 str.) atvejų tyrime analizuotose su smurtu šeimoje susijusiose bylose nepasitaikė.

Apibendrinant dažniausiai pasitaikančias smurto šeimoje formas, galima teigti, jog dažniausiai baudžiamosios bylos keliamos dėl panaudoto fizinio smurto (Baudžiamojo kodekso 135, 136, 138, 140, 146, 148 str.) – 81,8% visų nagrinėtų smurto šeimoje bylų; antroje pagal dažnumą vietoje – dėl psichologinio smurto (Baudžiamojo kodekso 145, 154, 155 str.) – 23,6% visų nagrinėtų bylų; dėl seksualinio smurto (Baudžiamojo kodekso 148, 149 str.) – 2,7% visų tyrime analizuotų bylų.⁸⁹ Tuo tarpu teoretikų išskiriamo ekonominio smurto baudžiamųjų bylų analizė neatspindi, nes tai labiausiai užmaskuota ir mažiausią žalą daranti smurto šeimoje forma, už kurią Baudžiamajame kodekse atsakomybė nėra numatyta.

15 bylų (13,6%) buvo nustatyta tik sunkinančios aplinkybės. 15 bylų (13,6%) buvo nustatytos

tik lengvinančios aplinkybės. 14 bylų (12,7%) buvo nustatyta tiek lengvinančių tiek sunkinančių aplinkybių. Dažniausios lengvinančios aplinkybės buvo gailėjimasis dėl padarytos nusikalstamos veikos (26 bylose, arba 23,6%) ir prisipažinimas (7 bylose, arba 6,3%). Dažniausia sunkinanti aplinkybė, sudariusi absoliučią daugumą, buvo – nusikalstamos veikos padarymas apsvaigus nuo alkoholio (24 bylose, arba 21,8%). Kalbant apie sunkinančias aplinkybes reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad 13 bylų (11,8%) teismas nenurodė nusikalstamos veikos padarymo apsvaigus nuo alkoholio kaip sunkinančios aplinkybės, nors iš visos bylos medžiagos ir aplinkybių buvo matyti, jog kaltininkas padarė veiką būdamas neblaivus.

Teismui priimant nuosprendį visose bylose buvo remiamasi specialisto išvada (dažniausiai tai buvo teismo medicinos eksperto išvada dėl nukentėjusiojo patirtų sužalojimų medicininio įvertinimo ir sveikatos sutrikdymo masto nustatymo). 53 bylose (48,1%) buvo remiamasi kaltinamojo visišku ar daliniu prisipažinimu dėl padarytos nusikalstamos veikos. Neretai kaltinamasis savo kaltę pripažindavo tik iš dalies, nes darydamas nusikalstamą veiką būdavo tiek apsvaigęs, kad nesugebėdavo prisiminti savo veiksmų. Teismas gan dažnai kaltinamojo prisipažinimo nenurodydavo kaip lengvinančios aplinkybės, nors ir pasiremdavo juo kaip argumentu, įrodančiu kaltinamojo kaltę.

Daugeliu atvejų (27 bylose, arba 24,5%) teismui priimant sprendimą buvo remiamasi tik nukentėjusiojo parodymais nesant tiesioginių liudytojų parodymų. Tai galima paaiškinti smurto šeimoje pobūdžiu – paprastai smurtaujama privačioje aplinkoje, nesant pašalinių asmenų – dalyvaujant tik kaltinamajam ir nukentėjusiajam. Iš 27 bylų (24,5%), kuriose teismas rėmėsi tik nukentėjusiojo parodymais (ir specialisto išvada), buvo 4 atvejai, kai buvo daugiau nei viena nukentėjusioji ir teismas, pagrįsdamas kaltinamojo kaltę rėmėsi kitos, to paties nusikaltimo aukos parodymais. Taip pat buvo 5 atvejai (4,5%) be kaltinamojo prisipažinimo – teismo sprendimas buvo priimtas remiantis tik nukentėjusiosios parodymais (ir specialisto išvada); 2 iš jų išteisino, 2 nuteisė, 1 byla baigėsi susitaikymu.

Nesant tiesioginių liudytojų, teismas ganėtinais dažniais remdavosi netiesioginių liudytojų – kaimynų, giminaičių parodymais apie bylos šalių santykius, girdėtą triukšmą, barnius. 8 bylose (7,3%) buvo duodami policijos pareigūnų, atvykusių į įvykio vietą parodymai, kuriais buvo patvirtinamos netiesioginės bylos aplinkybės – kaltinamojo neblaivumas, nukentėjusiojo sužalojimų buvimas atvykus į įvykį, ir pan. 10 bylų (9%) buvo remtasi daiktiniais įrodymais – iš įvykio vietos paimtais peiliais, nukentėjusiojo kruvinais, suplėšytais drabužiais ir pan.

Analizuojant šią 110 smurto šeimoje bylų baigtį, nustatyta, jog bausmė buvo paskirta tik 67 bylose (60,9%), net 22 bylos (20%) baigėsi kaltinamajam susitaikius su nukentėjusiuoju ir 9 kaltinamieji (8,2%) buvo išteisinti neįrodžius jų kaltės. Dažniausiai teismo taikyta bausmė – laisvės atėmimas, paskirtas 26 bylose (23,6%) (iš jų realus laisvės atėmimas paskirtas tik 15 bylų). Laisvės

atėmimo trukmė varijuoja nuo 3 mėnesių, iki 5 metų. 15 bylų (13,6%) paskirtas laisvės apribojimas (dažniausiai 3 arba 6 mėnesiams įpareigojant nekeisti gyvenamosios vietos ar neatlygintinai dirbti sveikatos priežiūros įstaigose); 13 bylų (11,8%) paskirtos baudos (dažniausiai – 6 MGL); 8 bylose (7,3%) paskirti viešieji darbai, 5 bylose (4,5%) – areštas; 4 bylose (3,6%) paskirtos priverčiamosios medicininės priemonės.

Taigi, iš paskirtų bausmių pasiskirstymo matyti, jog teismai dažnai yra linkę taikyti pačias griežčiausias bausmes smurtautojams – tokias kaip laisvės atėmimas. Tačiau šios bausmės anaipol ne visada padeda išspręsti smurto šeimoje problemą – iš įkalinimo įstaigų grįžę sutuoktiniai ar sugyventiniai toliau smurtauja (dažniausiai – dar žiauriau nei anksčiau) savo aukoms, keršydami už ten patirtus nepatogumus. Tuo tarpu žiūrint iš kitos pusės, nemaža dalis smurtautojų išvengia atsakomybės pasinaudodami Baudžiamajame kodekse numatytu susitaikymo su nukentėjusiuoju institutu, ir toliau smurtauja prieš savo partnerę (abu šiuos teiginius pagrindžia pakartotinės smurto šeimoje bylos, kuriose nukentėjusiuoju ir kaltinamuoju būna tie patys asmenys).

Taigi, šis baudžiamųjų bylų, susijusių su smurtu šeimoje tyrimas itin aiškiai identifikuoja pagrindines smurto šeimoje charakteristikas – smurto šeimoje paplitimo mastą, moterų dominavimą nukentėjusiųjų gretose, fizinio ir psichologinio pobūdžio smurto vyravimą, teisėsaugos institucijų informavimą apie patiriamą smurtą tik pačiais sunkiausiais smurto šeimoje atvejais bei patvirtina daugelį fundamentalių, kituose atliktuose tyrimuose suformuluotų, teiginių apie šeiminių smurtą. Be to, platus tyrime analizuojamos medžiagos spektras leido atskleisti dažniausias konfliktines situacijas, kai kuriuos smurtautojų asmenybių ypatumus (išsilavinimas, nedarbas, kriminalinė patirtis, polinkis į alkoholizmą ir pan.) bei nustatyti Lietuvos teismų dažniausiai taikomas sankcijas, dažniausiai sprendimuose nurodomas atsakomybę lengvinančias ir sunkinančias aplinkybes. Visi šie aspektai yra itin svarbūs siekiant tiksliai identifikuoti smurtą šeimoje ir numatant efektyvios prevencinės veiklos kryptis bei apibrėžiant taikomų prevencinių priemonių prioritetus. Toliau šiame darbe bus analizuojamos Lietuvoje taikomos prevencinės priemonės, užsienio šalių patirtis bei tarptautinių organizacijų iniciatyvos vykdant smurto šeimoje prevenciją.

3. SMURTO ŠEIMOJE PREVENCIJA

3.1 Smurto šeimoje prevencija Lietuvoje

Paskutiniaisiais metais Lietuvoje pastebima tendencija, jog vis daugiau kalbama apie smurto šeimoje problemas – apie tai vis dažniau rašoma spaudoje, atliekami kriminologiniai tyrimai, rengiami įvairūs įstatymų projektai, šios problemos sprendimas įtraukiamas į Vyriausybės, Seimo darbo programas. Tai, jog šeimoje patiriamo smurto problema kelia vis daugiau diskusijų, rodo, kad Lietuvos visuomenė pradeda smurtą šeimoje vertinti nebe kaip natūralų reiškinį, o kaip objektyviai egzistuojančią problemą. Nepaisant augančio visuomenės susidomėjimo, vis tik tenka pastebėti, kad Lietuva žengia dar tik pirmuosius žingsnius link efektyvaus problemos sprendimo. Pažymėtina, kad Lietuvoje vis dar nėra išsamių, pagal lytis suskirstytų statistikos duomenų apie smurto šeimoje paplitimą⁹⁰. Stinga smurto šeimoje mokslinių tyrimų ir apibendrinimų. Užregistruojama tik menka visų smurto atvejų prieš moteris bei šeimos narius dalis. Daugelis smurto atvejų nepatenka į oficialią teisės pažeidimų statistiką, nes dažniausiai smurto šeimoje aukos dėl įvairių priežasčių į teisėsaugos institucijas ar nevalstybines organizacijas nesikreipia.

Mėginat spręsti smurto šeimoje problemas Lietuvoje rengiamos įvairios prevencinės iniciatyvos, derinamos teisinės ir organizacinės smurto šeimoje prevencijos priemonės, kurios detaliau bus aptariamose šio darbo tolimesniuose skyreliuose.

3.1.1 Teisinė atsakomybė už smurtą šeimoje

3.1.1.1 Baudžiamosios atsakomybės taikymas

Viena iš daugiausiai visuomenės pritarimo sulaukiančių smurto šeimoje prevencijos priemonių – baudžiamosios atsakomybės smurtaujantiems asmenims nustatymas. Lietuvoje smurtas šeimoje nėra kvalifikuojamas kaip atskiras nusikaltimas.⁹¹ Smurto šeimoje aukos, patyrusios fizinį, lytinį ar psichologinį smurtą, dažniausiai gali smurtautoją patraukti baudžiamojon atsakomybėn privataus kaltinimo tvarka.⁹² Valstybinio kaltinimo institutu pasinaudojama (pradedamas oficialus ikiteisminis tyrimas bendrąja tvarka) tik pačiais sunkiausiais fizinio smurto šeimoje atvejais – kai padaromas nesunkus ar sunkus sveikatos sutrikdymas. Privataus kaltinimo institutas smurto prieš moteris šeimoje atveju nėra pakankamai veiksmingas, nes aukos dažnai yra finansiškai,

⁹⁰ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „dėl Valstybinės smurto prieš moteris mažinimo strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2007–2009 metų plano patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2006. Nr. 144 – 5474.

⁹¹ Išsamus Baudžiamajame kodekse numatytų nusikalstamų veikų, kuriomis gali pasireikšti smurtas šeimoje sąrašas pateikiamas priede Nr.2.

⁹² Pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 139 straipsnio 1 dalį (nesunkus sveikatos sutrikdymas dėl neatsargumo), 140 straipsnio 1 dalį (fizinio skausmo sukėlimas ar nežymus sveikatos sutrikdymas), 148 straipsnį (žmogaus veiksmų laisvės varžymas), 152 straipsnį (seksualinis priekabiavimas), 154 straipsnį (šmeižimas), 155 straipsnį (įžeidimas), 165 straipsnį (neteisėtas asmens būsto neliečiamumo pažeidimas), 187 straipsnio 1 ir 3 dalis (turto sunaikinimas ar sugadinimas).

psichologiškai ir kitaip priklausomos nuo smurtautojo, todėl tik nedaugelis jų kreipiasi pagalbos į teisėsaugos institucijas ir teismus. Tiesa, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 409 straipsnyje yra numatyta prokuroro teisė dėl šių veikų pradėti baudžiamąjį procesą net ir nesant nukentėjusiojo skundo arba jo teisėto atstovo pareiškimo, jeigu minėtos nusikalstamos veikos turi visuomeninę reikšmę ar jos padaro žalą asmeniui, kuris dėl svarbių priežasčių negali ginti teisėtų savo interesų. Tačiau reikia pripažinti, kad praktikoje šis institutas ginant smurto šeimoje aukų interesus nėra dažnai taikomas.

2008 m. birželio 12 dieną Lietuvos Respublikos Seimas priėmė Baudžiamojo kodekso 42, 60, 67, 129, 135 ir 138 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Kodekso papildymo 72¹, 72² straipsniais įstatymą (toliau – Kodekso pakeitimo įstatymą), kuriuo buvo sugriežtinta atsakomybė už nusikalstamas veikas, kurios yra padaromos prieš kaltininko šeimos narius ir artimuosius giminaičius bei praplėsta kartu su bausme galinčių būti paskirtų baudžiamojo poveikio priemonių sistema. Šie pakeitimai padaryti siekiant užtikrinti geresnę smurtą šeimoje patiriančių asmenų apsaugą nuo prieš juos daromų nusikalstamų veikų.⁹³

Įvertinus nusikalstamų veikų padaromų kartu su kaltininku gyvenantiems asmenims (šeimos nariams) specifiką ir siekiant atimti ar apriboti nuteistam asmeniui galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas bei paveikti bausmę atlikusius asmenis, kad laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų, greta anksčiau Kodekso numatytų su bausme galinčių būti paskirtų baudžiamojo poveikio priemonių (uždraudimas naudotis specialia teise bei turto konfiskavimas), numatytos dar dvi tokios priemonės: draudimas prisiartinti prie nukentėjusiojo (Baudžiamojo kodekso 72¹ straipsnis) bei dalyvavimas smurtinį elgesį keičiančiose programose (Baudžiamojo kodekso 72² straipsnis). Kalbant apie draudimą prisiartinti prie nukentėjusiojo reikia pastebėti, jog jis savo turiniu iš esmės yra panašus į jau anksčiau Baudžiamojo proceso kodekse numatytą kardomąją priemonę – įpareigojimą gyventi skyrium (BPK 120 straipsnis), kuri, apsaugodama nukentėjusius šeimos narius baudžiamojo proceso metu, negarantuoja analogiškos apsaugos jam pasibaigus.⁹⁴

Iki priimant Kodekso pakeitimo įstatymą, nužudymą, sunkų bei nesunkų sveikatos sutrikdymą kvalifikuojančiu požymiu buvo laikomi tie atvejai, kai kaltininkas šias veikas padaro savo motinos, tėvo ar vaiko atžvilgiu. 60, 129, 135 ir 138 straipsnių pakeitimais bei papildymais įtvirtintas dar vienas kvalifikuojantis požymis – kai kaltininkas nusikalstamas veikas padaro prieš kitus artimuosius giminaičius, t.y. brolius, seseris, senelius ar vaikaičius, arba savo šeimos narius, kuriems Baudžiamasis kodeksas priskiria kartu su kaltininku gyvenančius tėvus (įtėvius), vaikus

⁹³ Baudžiamojo kodekso 42, 60, 67, 129, 135 ir 138 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Kodekso papildymo 72(1) ir 72(2) straipsniais įstatymo projekto aiškinamasis raštas. Nr. XP-1592, 2006-08-10.

⁹⁴ Baudžiamojo kodekso 42, 60, 67, 129, 135 ir 138 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Kodekso papildymo 72(1) ir 72(2) straipsniais įstatymo projekto aiškinamasis raštas. Nr. XP-1592, 2006-08-10.

(įvaikius), brolius, seseris ir jų sutuoktinius, taip pat kaltininko sutuoktinį arba asmenį, su kuriuo kaltininkas bendrai gyvena neįregistravęs santuokos, sutuoktinio tėvus. Taigi, už visas minėtas nusikalstamas veikas, padarytas prieš artimuosius giminaičius ar šeimos narius yra taikoma griežtesnė atsakomybė.

Tačiau diskutuotina, ar šie pakeitimai buvo būtini. Nauji Baudžiamojo kodekso 72¹ ir 72² straipsniai iš esmės nereglamentuoja naujų teisinių santykių, palyginus su iki tol galiojusiomis Baudžiamojo kodekso nuostatomis. Naujame Baudžiamojo kodekso 72¹ straipsnyje numatyta draudimą prisiartinti prie nukentėjusio asmens iš esmės galima realizuoti Baudžiamojo kodekso 48 straipsnio 5 dalies 1 ir 2 punktų nuostatomis – draudimais lankytis tam tikrose vietose ir bendrauti su tam tikrais asmenimis ar asmenų grupėmis. Naujame Baudžiamojo kodekso 72² straipsnyje numatyta įpareigojimą dalyvauti smurtinį elgesį keičiančiose programose taip pat galima realizuoti Baudžiamojo kodekso 48 straipsnio 7 dalies nuostata: *“Teismas vietoj šio straipsnio 5 ir 6 dalyse nurodytų draudimų ar įpareigojimų asmeniui jo ar kitų baudžiamojo proceso dalyvių prašymu gali paskirti kitus baudžiamajame įstatyme nenumatytus draudimus ar įpareigojimus, jeigu, teismo nuomone, tai darytų teigiamą įtaką jo elgesiui.”* Be to, nepilnamečių atžvilgiu vietoj siūlomo įpareigojimo dalyvauti smurtinį elgesį keičiančiose programose galima pritaikyti platesnę Baudžiamojo kodekso 87 straipsnio 2 dalies 5 punkto nuostatą – įpareigojimą dalyvauti valstybinių ar nevalstybinių įstaigų bei organizacijų rengiamose socialinio ugdymo ar reabilitacijos priemonėse.⁹⁵

Baudžiamosios atsakomybės griežtinimas – labai diskutuotinas sprendimas. Reikia nepamiršti, kad dažnai šeimoje smurtaujantis vyras būna ir vienintelis maitintojas šeimoje, todėl jam paskyrus baudą ar apribojus laisvę – neigiamus bausmės padarinius patiria ne tik pats kaltininkas, bet ir visa šeima. Tais atvejais, kai smurtautojui paskiriama laisvės atėmimo bausmė – itin dažna situacija, kai išėjęs iš įkalinimo įstaigos jis grįžta atgal į tuos pačius namus, į tą pačią šeimą ir smurtauja toliau – keršydamas jį „įskundusiai“ aukai. Taigi, griežtesnė bausmė dažnai tėra tik laikina priemonė – atitolinanti problema, bet galutinai jos neišsprendžianti. Kaip teigia žymus Amerikos psichiatras Jamesas Gilliganas – bausmė ne tik pati yra smurto forma, bet ir sukelia pastarąjį užuot jį sustabdžius.⁹⁶ Šiuo atžvilgiu galbūt vertėtų atkreipti dėmesį į tai, kad administracinės poveikio priemonės yra gerokai operatyvesnės nei baudžiamosios, o ir laiko tarpas tarp pažeidimo padarymo ir nuobaudos skyrimo yra gerokai trumpesnis nei baudžiamojo proceso

⁹⁵ Teisės Departamento išvada Baudžiamojo kodekso 42, 60, 67, 129, 135 ir 138 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Kodekso papildymo 72(1) ir 72(2) straipsniais įstatymo projektui. XP-1592, 2006-08-29.

⁹⁶ Gilligan J. Smurto prevencija. Vilnius. Eugrimas. 2002, P. 18.

atveju. Juk jau XVIII a. Č. Bekarija teigė, jog bausmių neišvengiamumas nusikalstamumą stabdo labiau nei jų griežtumas.⁹⁷

3.1.1.2 Administracinės atsakomybės taikymas

Tais atvejais, kai smurtas šeimoje persikelia į viešą erdvę, kai paveikiami, įtraukiami ir aplinkiniai asmenys, pažeidžiamos jų teisės, teisėti interesai į saugią aplinką, ramų poilsį, žmogaus orumą, visuomeninę dorovę ir pan., asmuo gali būti traukiamas administracinėn atsakomybėn. Smurtautojas gali būti patrauktas administracinėn atsakomybėn pagal ATPK 174 straipsnį (*nedidelis chuliganizmas*) – už necenzūrinių žodžių ar gestų naudojimą viešosiose vietose, įžeidžiamą kibimą prie žmonių; pagal ATPK 178 straipsnį (*alkoholinių gėrimų gėrimas viešosiose vietose arba girtu pasirodymas viešosiose vietose*); pagal ATPK 183 straipsnį (*viešosios rimties trikdymas*) – už šauksmus, švilpimą, ar kitus panašius veiksmus gatvėse, aikštėse, parkuose, paplūdimiuose, viešajame transporte bei kitose viešosiose vietose, o vakaro ir nakties metu – ir gyvenamosiose patalpose, įmonėse, įstaigose ar organizacijose, jeigu tai trikdo viešą ją rimtį; pagal ATPK 181 straipsnį (*tėvų valdžios nepanaudojimą arba panaudojimą priešingai vaiko interesams*) už tokius atvejus, kai smurto šeimoje atvejį stebi vaikai (asmenys iki 18 metų), kurie patiria neigiamus išgyvenimus, stresines, konfliktines situacijas, dažnai įtraukiami į barnius, yra keiksnojami ir pan.; pagal ATPK 50³ straipsnį (*tyčinis turto sunaikinimas ar sužalojimas*) – kai konflikto metu sunaikinamas ar sužalojamas turtas, tačiau nukentėjusiam asmeniui dėl turto sunaikinimo ar sužalojimo nepadaroma žymios žalos. Administracinių teisės pažeidimų atveju įgaliosios institucijos, nustatę veiksmus, kurie gali būti traktuojami kaip administracinis teisės pažeidimas, arba gavusios pranešimą apie juos, pradeda tyrimą. Pagal Policijos departamento pateikiamus duomenis, didžioji dalis iškviestųjų į šeimyninius konfliktus yra užbaigiami būtent administracinių teisės pažeidimų protokolų surašymu.⁹⁸ Administracinės poveikio priemonės yra gerokai operatyvesnės nei baudžiamosios, be to, laiko tarpas tarp pažeidimo padarymo ir nuobaudos skyrimo yra gerokai trumpesnis nei baudžiamojo proceso atveju. Tačiau tenka pastebėti, kad didžioji dalis smurto šeimoje atvejų vis dėlto įvyksta privačioje erdvėje, ir tais atvejais, kai nėra viešosios tvarkos ir žmonių rimties pažeidimo administracinės atsakomybės taikymas yra neįmanomas.

3.1.1.3 Civilinės atsakomybės taikymas

⁹⁷ Bekarija Č. Apie nusikaltimus ir bausmes. Vilnius: Mintis, 1992. P. 23.

⁹⁸ Policijos departamento duomenys dėl konfliktų ir smurto šeimoje 2007 m. (<http://www.bukstipri.lt/lt/statistika>, žiūrėta 2008-02-28).

Gyvenimas šeimoje grindžiamas lojalumo, savitarpio pagalbos, moralinės ir materialinės pagarbos, visapusiško rūpinimosi vaikais ir kitomis pareigomis, kurios yra ne tik moralinės, bet ir teisinės prievolės, įtvirtintos Civiliniame kodekse. Jeigu vienas sutuoktinių, ignoruodamas šeimos tikslus ir paskirtį visuomenėje, nesirūpina vaikais, nusišalina nuo pareigos išlaikyti šeimą arba teikti jai materialią paramą, toks žiauriu pagal įstatymą pripažįstamas elgesys – tai vienas iš pagrindų nutraukti santuoką dėl kito sutuoktinio kaltės (CK 3.60 str. 3 d.). Remdamasis tokiu pagrindu, kitas sutuoktinis turi teisę ne tik reikalauti iš kalto dėl santuokos nutraukimo sutuoktinio atlyginti dėl to padarytą turtinę žalą (CK 3.70 str. 2 d.), bet ir prašyti teismo, kad padalydamas turtą, jis nukryptų nuo sutuoktinių bendro turto lygių dalių principo (CK 3.123 str.), žinoma, jo naudai ir kalto sutuoktinio nenaudai.⁹⁹

Dažni atvejai, kai smurtas šeimoje tampa sutuoktinių skyrybų priežastimi. Inicijavus teisminį santuokos nutraukimą, galimos laikinosios apsaugos priemonės, atribojančios auką ir smurtautoją.

Taigi teismas, atsižvelgdamas į sutuoktinių vaikų, taip pat į vieno sutuoktinio interesus, gali taikyti laikinašias jų apsaugos priemones, kol bus priimtas teismo sprendimas (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.65 str.).

Teismas gali:

- įpareigoti vieną sutuoktinį gyventi skyrium;
- nustatyti nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą su vienu iš tėvų;
- įpareigoti vieną sutuoktinį netrukdyti kitam sutuoktiniui naudotis tam tikru turto;
- priteisti iš vieno sutuoktinio laikiną išlaikymą nepilnamečiams vaikams ar kitam sutuoktiniui;
- areštuoti turtą, kol bus išspręstas jo priklausomybės nuosavybės teise vienam sutuoktiniui klausimas, taip pat siekiant užtikrinti išlaikymo mokėjimą;
- areštuoti vieno sutuoktinio turtą, kurio verte būtų galima užtikrinti teismo išlaidų atlyginimą kitam sutuoktiniui;
- uždrausti vienam sutuoktiniui matytis su nepilnamečiais vaikais ar lankytis tam tikrose vietose.

Civilinės teisės normos, jeigu jos taikomos nuosekliai vadovaujantis atkuriamuoju ir kompensaciniu principais, gali sukelti smurtautojui skausmingesnės pasekmes nei represinės priemonės, pavyzdžiui, kokia nors bauda, areštas, laisvės apribojimas ar trumpalaikis jos

⁹⁹ Jovaišas K., Teisės Instituto atlikto tyrimo “Smurto prieš moteris šeimose prevencija: diagnostinis ir teisinis aspektai” ataskaita. Vilnius, 2008. P. 20.

atėmimas.¹⁰⁰ Tačiau reikia pastebėti, kad civilinės atsakomybės taikymas smurto šeimoje atveju taip pat yra ribotas – galimybė taikyti aukščiau aptartas priemones atsiranda tik tais atvejais, kai teisme yra iškeliami skyrybų byla. Nesusituokusių asmenų tarpusavio smurto atveju, šių priemonių pritaikymas yra itin sudėtingas, o nesiekiančių nutraukti santuoką asmenų atžvilgiu išvis neįmanomas.

Apibendrinant teisinės atsakomybės už smurtą šeimoje taikymą, reikia pažymėti, kad tiek baudžiamoji, tiek administracinė ar civilinė atsakomybė negali apimti visų smurto šeimoje atvejų. Atsakomybės pritaikymui dažniausiai reikalingas pačios aukos ar kitoks viešas smurto šeimoje fakto pripažinimas, kas, turint omeny didelį šio reiškinio latentškumą, itin riboja teisinės atsakomybės pritaikymo galimybes. Kadangi teisinė atsakomybė apima tik pačius sunkiausius, labiausiai matomus smurto šeimoje atvejus, jos taikymas nėra pakankama priemonė mažinant smurtą šeimoje, todėl būtinos ir kitokio pobūdžio prevencinės priemonės, kurios, kompleksiskai taikomos kartu su teisine atsakomybe, gali užtikrinti efektyvų vykdomos prevencijos poveikį.

3.1.2 *Smurto šeimoje prevencinės programos*¹⁰¹

3.1.2.1 *Valstybinė smurto prieš moteris mažinimo strategija*

Valstybinė smurto prieš moteris mažinimo strategija patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. gruodžio 22 d. nutarimu Nr. 1330. Strategija parengta atsižvelgiant į tarptautinius (Jungtinių Tautų, Europos Tarybos ir pan.) teisės aktus. Strategijoje apibrėžiama smurto šeimoje sąvoka, pagrindinės smurto formos, analizuojama smurto šeimoje aukos padėtis, itin detalai nagrinėjamas šiuo metu Lietuvoje esantis teisinis reglamentavimas, aptariamoms pagrindinėms problemoms, kylančios vykdam smurto šeimoje prevenciją.

Strategijos tikslas – valstybiniu lygiu nuosekliai, kompleksiskai, sistemingai mažinti smurtą prieš moteris šeimoje. Strategijoje išskirtos prioritėtinės kryptys:

- teisinės bazės tobulinimas smurto prieš moteris mažinimo srityje;
- smurto prieš moteris šeimoje būklės analizė;
- kompleksinės pagalbos smurto šeimoje aukoms teikimas;
- poveikio priemonės smurtautojams;
- veiksminga smurto prieš moteris šeimoje prevencija;

¹⁰⁰ Jovaišas K., Teisės Instituto atlikto tyrimo “Smurto prieš moteris šeimose prevencija: diagnostinis ir teisinis aspektai” ataskaita. Vilnius, 2008. P. 20.

¹⁰¹ Lietuvoje taip pat patvirtinta prevencinių programų, skirtų smurtui prieš vaikus mažinti: Nacionalinė smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2005–2007 metų programa; Nacionalinė smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008–2010 metų programa. Tačiau jos dėl ribotos magistro darbo apimties ir pasirinktos darbo krypties (vyrų smurtas prieš moteris šeimoje) išlaikymo šiame darbe nebus analizuojamos.

- institucinių gebėjimų stiprinimas.

Taip pat formuojami konkretūs uždaviniai įgyvendinant tikslą pagal apibrėžtas prioritetas kryptis, nustatomi kiekybiniai (smurtą šeimoje patyrusių aukų skaičius; smurto aukų, kurioms buvo suteikta kompleksinė pagalba, skaičius; asmenų, patrauktų teisinėn atsakomybėn už smurtą šeimoje, skaičius; smurtautojų, kuriems buvo pritaikytos alternatyvios poveikio priemonės, skaičius; išplėstą kompleksinę pagalbą smurto šeimoje aukoms teikiančių organizacijų skaičius) ir kokybiniai (teisės aktų pakeitimai; visuomenės nuomonės pokyčiai) kriterijai Strategijos įgyvendinimo veiksmingumui įvertinti.

Strategijos įgyvendinimo koordinavimą, priemonių planų rengimą ir įgyvendinimo stebėseną užtikrina Moterų ir vyrų lygių galimybių komisija, sudaryta Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Komisijos nariai kasmet, iki sausio 20 d., parengia praėjusių metų priemonių įgyvendinimo ataskaitas. Apibendrinta praėjusių metų priemonių įgyvendinimo ataskaita svarstoma komisijos posėdyje ir teikiama Lietuvos Respublikos Vyriausybei.

Strategijai įgyvendinti rengiami 3 metų priemonių planai. Priemonių planuose nustatytas priemonės numatoma įgyvendinti pasitelkus nevalstybines organizacijas. Tikimasi ir užsienio valstybių, tarptautinių organizacijų paramos, ypač vykdant bendrus projektus, kai viena dalis lėšų projektui skiriama iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto, o kita dalis – iš tarptautinių fondų. Kartu su Valstybine smurto prieš moteris mažinimo strategija buvo priimtas ir minėtos strategijos įgyvendinimo priemonių 2007 – 2009 m. planas, kuriame dar smulkiau detalizuojamas strategijos nubrėžtų uždavinių įgyvendinimas. Strategija pradedama įgyvendinti 2007 metais ir baigiama 2015 metais, kiekvienais metais jos įgyvendinimui skiriant daugiau nei po 1 mln. litų.

Įgyvendinant Valstybinę smurto prieš moteris mažinimo strategiją, iš valstybės biudžeto buvo finansuoti įvairūs projektai, kuriais nuo smurto šeimoje nukentėjusioms aukoms buvo teikiamos socialinės, psichologinės ir teisinės paslaugos, skirta lėšų darbui su smurtaujančiais šeimose vyrais, parengtos ir patvirtintos smurto prieš moteris šeimoje mažinimo mokymo kursų programos socialiniams darbuotojams, organizuota nemažai šviečiamojo pobūdžio seminarų, sukurta VRM administruojama interneto svetainė www.bukstipri.lt, kurioje smurtą šeimoje patyrusios moterys gali rasti aktualią teisinę informaciją, tyrimų, statistinius duomenis, kitą šviečiamojo pobūdžio informaciją.¹⁰²

Taigi, Valstybinė smurto prieš moteris mažinimo strategija, aiškiai ir detalčiai numatanti prioritetus, veiklos kryptis, uždavinius, reikalingas lėšas bei kriterijus, kuriais remiantis galima

¹⁰² Valstybinės smurto prieš moteris mažinimo strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2007 – 2009 metų plano vykdymo 2007 metais ataskaita (http://www.bukstipri.lt/uploads/Smurto_str_askaita2007.pdf, žiūrėta 2009-02-29).

įvertinti jos efektyvumą, – buvo pirmas konkretus, ryžtingas žingsnis pripažįstant, jog prievarta šeimoje yra ne tik pačių smurto aukų, bet ir visos visuomenės problema.

3.1.2.2 *Apsaugos nuo smurto šeimoje koncepcija*

Apsaugos nuo smurto šeimoje koncepcijos projektas¹⁰³ (toliau – Koncepcija) parengtas vykdant Seimo valdybos 2006 m. gruodžio 13 d. sprendimą Nr. 1315 “Dėl darbo grupės Apsaugos nuo smurto šeimoje koncepcijai ir su tuo susijusių teisės aktų projektams parengti sudarymo”, taip pat atsižvelgiant į Valstybinę moterų ir vyrų lygių galimybių 2005 – 2009 m. programą, 2006 m. gruodžio 22 d. patvirtintą Valstybinę smurto prieš moteris mažinimo strategiją bei Valstybinės smurto prieš moteris mažinimo strategijos įgyvendinimo priemonių 2007 – 2009 m. planą. Koncepcijos rengimo darbo grupei vadovavo Seimo narė prof. M. A. Pavilionienė. Koncepcijoje atsižvelgta į Teisės instituto ekspertų G. Sakalausko ir A. Dapšio, nevyriausybinių organizacijų, taip pat Lietuvos Respublikos Vyriausybės, Seimo Teisės departamento pastabas bei pasiūlymus.

Koncepcijos tikslas – apibrėžti numatomo parengti Apsaugos nuo smurto šeimoje įstatymo bei su juo susijusių teisės aktų projektų pagrindinius teisinio reguliavimo principus, sąvokas bei nuostatas, kuriais bus remiamasi rengiant teisės aktų projektus. Siekiant efektyvaus naujo teisinio reguliavimo realizavimo, taip pat koncepcijoje planuojama parengti atitinkamas Baudžiamojo kodekso, Baudžiamojo proceso kodekso, Bausmių vykdymo kodekso, Civilinio kodekso, Civilinio proceso kodekso, Administracinių teisės pažeidimų kodekso, Teismų įstatymo pataisas.

Koncepcijoje numatomame parengti Apsaugos nuo smurto šeimoje įstatyme ketinama:

1. apibrėžti smurto šeimoje (prieš šeimos narius) sampratą bei galimas smurto formas – fizinį, psichologinį/emocinį, lytinį, ekonominį smurtą – ir jų esmę;
2. apibrėžti smurtautojo ir smurto aukų sampratas;
3. įstatyme bei su juo susijusiuose teisės aktuose numatyti kompleksines apsaugos nuo smurto šeimoje (prevencines ir represines) priemones – smurtautojo teisių suvaržymus bei apribojimus, bausmių rūšis, smurto aukos ir smurtautojo rehabilitacijos būdus, visuomenės švietimo priemonių sistemą, teisėsaugos institucijų, atsakingų valstybės institucijų bei nevyriausybinių organizacijų įgaliojimus, kompetenciją, taip pat įvairių valstybinių institucijų ir nevalstybinių organizacijų bendradarbiavimo principus.

¹⁰³ Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl apsaugos nuo smurto šeimoje koncepcijos patvirtinimo“ projektas + koncepcija. 2008. Nr. XP – 2382 (2).

Vis dėlto, Konceptijos projektas susilaukė nemažai kritikos dėl pateikiamų aprašomojo pobūdžio apibrėžimų, neatitinkančių teisės aktams keliamų reikalavimų¹⁰⁴, dėl ne visai aiškios Konceptijoje naudojamų sąvokų paskirties ir ryšio su Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse ir kituose įstatymuose vartojamomis sąvokomis, dėl nepakankamai išsamios ir argumentuotos teisės aktų, reguliuojančių smurto prieš moteris analizės; dėl nenurodyto siūlomo Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto šeimoje įstatymo santykio su Lietuvos Respublikos baudžiamuoju kodeksu, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksu, Lietuvos Respublikos civiliniu kodeksu ir kitais teisės aktais.¹⁰⁵ Todėl 2008 m. liepos 1 d. 40 Seimo narių sprendimu konceptijos projektas buvo grąžintas iniciatoriams tobulinti.¹⁰⁶

Nors ir susilaukiantis nemažai konstruktyvios kritikos (daugiausia – dėl teisinės technikos trūkumų, bet ne dėl principinių Konceptijos nuostatų), Apsaugos nuo smurto šeimoje konceptijos projektas – dar vienas žingsnis į priekį sprendžiant smurto šeimoje prevencijos problemas. Konceptijoje numatomi kompleksiniai teisinės bazės pakeitimai turėtų padėti lengviau identifikuoti smurtą šeimoje, jo formas ir padaryti esamą teisinį reglamentavimą efektyvesnį. Tai turėtų palengvinti šio neigiamo reiškinių prevenciją, o sukurta teisėsaugos, valstybinių ir nevalstybinių institucijų bendradarbiavimo schema padėtų užtikrinti tinkamą, organizuotą pagalbos nukentėjusiems asmenims teikimą.

3.1.3 Smurto šeimoje prevencijos organizacinio pobūdžio priemonės

Siekiant efektyvios smurto šeimoje prevencijos vien teisinių priemonių nepakanka. Vykdamas smurto šeimoje prevenciją itin svarbus pagalbos nuo smurto nukentėjusiems asmenims organizavimas, tinkamo visuomenės informavimo užtikrinimas.

Moterų informacijos centro duomenimis¹⁰⁷ Lietuvoje šiuo metu yra 37 organizacijos (križių centrai, moterų draugijos, šeimos centrai, prieglaudos ir pan.), teikiančios pagalbą smurtą patyrusioms moterims, tačiau kitais duomenimis¹⁰⁸, aktyviai iš jų veikia tik 23. Didesniuose miestuose (pavyzdžiui, Vilniuje, Kaune, Alytuje, Marijampolėje, Raseiniuose) veikia 8 križių

¹⁰⁴ Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės norminių aktų rengimo tvarkos įstatymo ir Įstatymų koncepcijų rengimo metodika, patvirtinta teisingumo ministro 2001 m. gruodžio 29 d. įsakymu Nr. 277.

¹⁰⁵ Pagrindinio Komiteto išvada Seimo nutarimo "Dėl Apsaugos nuo smurto šeimoje konceptijos patvirtinimo" projektui. 2008-04-15, Nr. XP-2382.

¹⁰⁶ Penkiasdešimt devintojo (443) Seimo posėdžio stenograma, 2008 m. liepos 1 d.

(http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=321937&p_query=BAUD%DEIAMOJO%20KODEKSO%2042%2C%2067%2C%20129%2C%20135%2C%20138%20STRAIPSNI%D8%20PAKEITIMO&p_tr2=2, žiūrėta 2009-02-28).

¹⁰⁷ <http://www.lygus.lt/ITC/smurtas2.php?tipas=42>, žiūrėta 2009-03-02.

¹⁰⁸ Socialinės informacijos bankas

(http://www.jpcc.lt/?_nm_mid=TVN3ekxEQXNNO3d3&_nm_lid=0&session=n&dip=23&city, žiūrėta 2009-03-12).

centrai ir 6 prieglaudos, bei viena specializuota visą šalį apimanti nemokamos pagalbos telefono linija.¹⁰⁹ Krizių centrai ir prieglaudos suteikia laikiną saugų prieglobstį ir ilgalaikę profesionalią teisinę, psichologinę ir socialinę pagalbą smurto šeimoje aukoms, motinoms su vaikais, padeda burtis pagalbos grupėms, kuriose skatinama tarpusavio parama – moterys viena su kita dalijasi savo patirtimi, aptaria problemas. Vilniuje veikia laikiną prieglobstį suteikiantis municipalinis Motinos ir vaiko pensionas (72 vietų), kuris vienintelis visoje Lietuvoje kaip biudžetinė įstaiga gauna reguliarių finansavimą iš Vilniaus miesto savivaldybės. Skirtingai nei kitose Europos šalyse, Lietuvos moterų organizacijos ir jų kuriami krizių centrai negauna valstybės institucinės paramos. Šių organizacijų veikla finansuojama „projektiniu principu“, tad pagalbą teikiančioms organizacijoms tenka kasmet iš naujo teikti paraiškas nacionaliniams ir tarptautiniams rėmėjams. Tokiu būdu gaunama finansinė parama tik iš dalies tenkina būtiniausius poreikius, yra nereguliari, dažnai vėluoja.¹¹⁰

Taip pat smurto šeimoje aukoms yra teikiamos nemokamos teisinės konsultacijos Vilniaus universiteto teisės klinikoje, Moterų informacijos centre, Mykolo Romerio universiteto teisinės pagalbos centre bei Vilniaus moterų namų Krizių centre. Mažesniuose miestuose ir rajonuose sisteminga nemokama teisinė pagalba šeiminių smurto aukoms nėra teikiama.

Bene didžiausia problema teikiant pagalbą nuo smurto nukentėjusioms aukoms yra tai, kad daugumai jų trūksta informacijos apie kontaktinius duomenis, kur ir kaip galima kreiptis. 2002 m. Moterų informacijos centro užsakymu Rinkos ir viešosios nuomonės tyrimų kompanijos Spinter atlikto kompleksinio tyrimo prievartai prieš moteris įvertinti rezultatai patvirtino, kad daugiau nei pusė (57%) apklaustųjų nežinojo jokių tarnybų adresų ar telefonų, kuriais moterys galėtų prašyti pagalbos smurto atveju. Krizių centrai geriausiai buvo žinomi Vilniuje (35% apklaustųjų), mažiausiai – kaimuose (5%). Net ¾ kaimo gyventojų teigė nežinantys jokių pagalbos formų.¹¹¹

Analizuojant organizacines smurto šeimoje prevencijos priemones, reikia pastebėti, kad dėmesys yra skiriamas ne tik smurtą patyrusioms aukoms, bet ir smurtaujantiems asmenims. Įgyvendinant Valstybinę smurto prieš moteris mažinimo strategiją 2008 m. buvo parengta ir Lietuvos Respublikos Socialinės ir darbo ministerijos lėšomis išleista socialiniams darbuotojams skirta Smurtinio elgesio keitimo metodika, kurioje detalai aptariami socialinio darbo su smurtinio elgesio asmeniu ypatumai, aprašomos smurtinio elgesio asmenų socialinių įgūdžių lavinimo, mąstymo modelių keitimo strategijos. Šiuo metu Lietuvoje veikia trys (Vilniuje, Kaune ir Kretingoje) vyrų krizių centrai, kuriuose dirbama su šeimose smurtaujančiais vyrais, siekiančiais

¹⁰⁹ Tel. 8 800 66366, veikianči pirmadieniais–penktadieniais nuo 10 iki 21 val.

Linija įsteigta 2002 m., išlaikoma nevyriausybinės organizacijos „Vilniaus moterų namai“.

¹¹⁰ Vasiliauskienė L., Uscila R. Smurtas prieš moteris šeimoje – moters žmogaus teisių pažeidimas. Trumpa teisinės sistemos bei pagalbos aukoms sistemos apžvalga

(http://www.etib.lt/site_files/aktualijos%20ir%20naujienos%20/Smurtas%20Lietuvoje.doc, žiūrėta 2009-02-28).

¹¹¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „dėl Valstybinės smurto prieš moteris mažinimo strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2007–2009 metų plano patvirtinimo“// Valstybės žinios. 2006. Nr. 144 – 5474.

atsisakyti smurtinio elgesio – jiems teikiamos individualios psichologinės konsultacijos, taikoma grupinė terapija. Tačiau tenka pastebėti, kad smurtaujančių asmenų aktyvumas nėra didelis: elgesio keitimo programose 2007 metais dalyvavo tik 152 vyrai, kai tuo tarpu tais pačiais metais projektuose, skirtuose nukentėjusiems nuo smurto šeimoje, dalyvavo net 1838 moterys.¹¹²

Apibendrinant galima teigti, jog Lietuvoje taikoma nemažai organizacinio pobūdžio smurto šeimoje prevencinių priemonių: veikia nemažai nevyriausybinų organizacijų, padedančių nuo smurto šeimoje nukentėjusiems asmenims, dirbama su smurtaujančiais šeimoje asmenimis keičiant jų smurtinį elgesį, organizuojami visuomeniniai šviečiamojo pobūdžio seminarai ir pan. Tačiau detaliau analizuojant šias priemones galima pastebėti ir nemažai trūkumų (kurių, beje, pasitaiko bet kokioje žmogaus veikloje). Todėl ateityje būtina tobulinti prevencinių priemonių įgyvendinimo kokybę, nes nuoseklus ir sistemingas prevencinių priemonių įgyvendinimas yra būtina sėkmingos smurto šeimoje prevencijos prielaida.

3.2 Smurto šeimoje prevencija tarptautiniu lygmeniu

Po nepriklausomybės atkūrimo Lietuva aktyviai įsijungė į tarptautinių organizacijų veiklą. 1991 m. rugsėjo 17 d. tapo JTO nare, 1993 m. gegužės 14 d. įstojo į Europos Tarybą, o 2004 m. gegužės 1 d. tapo Europos Sąjungos valstybe nare. Smurtas šeimoje yra pasaulinio masto problema, kurios sprendime didelį vaidmenį vaidina tarptautinės organizacijos, užtikrinančios koordinuotą ir vieningą prevencinių priemonių taikymą valstybėse narėse. Todėl tikslinga bent trumpai apžvelgti pagrindinių tarptautinių organizacijų veiklą smurto prieš moteris (taip pat ir šeimoje) prevencijos kontekste.

3.2.1 JTO iniciatyvos

Tarptautinėje žmogaus teisių chartijoje, sudarytoje iš Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos¹¹³ ir Tarptautinių konvencijų dėl pilietinių, politinių, ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių¹¹⁴, išvardijamos pagrindinės žmogaus teisės kartu apibrėžiant ir bendras nukentėjusiųjų nuo buitinio smurto teises: teisę į gyvybę, laisvę ir asmens saugumą (Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 3 str., Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 6 str.), teisę nebūti kankinamu, nepatirti žiaurus, nežmoniško ar žeminančio orumą elgesio (Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 5 str.), teisę į lygių sutuoktinių teisių ir pareigų užtikrinimą ir šeimos, kaip pagrindinės

¹¹² Valstybinės smurto prieš moteris mažinimo strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2007-2009 metų plano vykdymo 2007 metais ataskaita. Patvirtinta Vyriausybės 2008 m. kovo 17 d.

¹¹³ Generalinės Asamblėjos rezoliucija 217 A. III priedas.

¹¹⁴ Generalinės Asamblėjos rezoliucija 2200 A. XXI priedas.

visuomenės lastelės apsaugą (Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 16 str., Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 23 straipsnis).

Siekiant užtikrinti lygias vyrų ir moterų teises bei panaikinti lytinę diskriminaciją 1979 m. gruodžio 18 dieną buvo priimta Jungtinių Tautų konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims (Lietuvos Respublikos Seimo ratifikuota 1995 m. rugsėjo 10 d.¹¹⁵). Konvencijoje numatomi įpareigojimai valstybėms narėms imtis visų reikalingų priemonių naikinant bet kokią moterų diskriminaciją politinėje, socialinėje, ekonominėje ir kultūros srityse, įsteigiamas specialus Konvencijos įgyvendinimo eigai nagrinėti skirtas Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas. Nuo 1999 m. spalio 6 d.¹¹⁶ Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetui specialiu Konvencijos Fakultatyviniu protokolu suteikta kompetencija gauti ir nagrinėti pranešimus, pateiktus asmenų ar asmenų grupių, manančių, jog valstybė dalyvė pažeidė Konvencijoje jiems numatytas teises. Protokolo 4 str. yra numatyta sąlyga, kad Komitetas gautą pranešimą svarsto tada, kai pareiškimo davėjas jau būna išnaudojęs visas nacionalines teises ir kitokias galimybes bei priemones diskriminacijai panaikinti. Išnagrinėjęs pranešimą, Komitetas paprastai pateikia suinteresuotoms šalims nuomonę bei rekomendacijas, o Valstybė dalyvė apsvarsčiusi Komiteto nuomonę bei rekomendacijas, per 6 mėnesius turi pateikti Komitetui raštišką atsakymą, įskaitant informaciją apie veiksmus, kurių buvo imtasi atsižvelgiant į Komiteto nuomonę ir rekomendacijas. Finansinės ar kitokios sankcijos skyrimas diskriminacijos fakto nustatymo atveju Protokole nėra numatytas.

Siekiant dar efektyvesnio moterų teisių užtikrinimo Jungtinių Tautų Moterų statuso komiteto iniciatyva buvo parengta ir 1993 m. Gruodžio 20 d. priimta Deklaracija dėl smurto prieš moteris panaikinimo. Šioje deklaracijoje pripažįstama būtinybė visuotinai įgyvendinti moterų lygybės, saugumo, laisvės, neliečiamybės ir orumo teises bei principus, garantuotus Tarptautinėje žmogaus teisių chartijoje. Deklaracijos 2 straipsnyje pateikiamas detalus smurto prieš moteris apibrėžimas, kuriame atskirai išskiriamas ir smurtas šeimoje: smurtas prieš moteris turi būti suprantamas kaip apimantis, tačiau neapsiribojantis tokiomis veikomis kaip *a) fizinė, seksualinė ir psichologinė prievarta šeimoje, įskaitant mušimą, seksualinį moteriškos lyties vaikų išnaudojimą, kraujomaišą, sutuoktinės išžaginimą, moters lytinių organų sudarkymą ir kitas veikas, žalojančias moterį, nesantuokinę prievarta ir prievarta, susijusi su išnaudojimu; b) fizinė, seksualinė ir psichologinė prievarta, atsirandanti visuomenėje, įskaitant išžaginimą, seksualinį prievartavimą, seksualinį priekabiavimą ir bauginimą darbe, švietimo įstaigose ir kitur, prekybą moterimis ir privertinę*

¹¹⁵ Lietuvos Respublikos Seimo 1995 m. rugsėjo 10 d. nutarimas Nr. I – 1035 „Dėl Jungtinių Tautų konvencijos dėl visų formų diskriminacijos moterims panaikinimo ratifikavimo“ Žin., 1995, Nr. 76 – 1764.

¹¹⁶ Lietuvos Respublikos Prezidentas Konvencijos Fakultatyvinį protokolą pasirašė 2000 m. rugsėjo 8 d. Jungtinių Tautų Tūkstantmečio Asamblėjos metu.

prostitucija; c) fizinė, seksualinė ir psichologinė prievarta padaryta ar nulemta valstybės, nepriklausomai nuo to, kur ji kyla.¹¹⁷ Deklaracijoje taip pat išvardijamos įvairios priemonės (baudžiamosios, civilinės, administracinės teisės tobulinimas; nacionalinių veiksmų planų smurto aukoms apsaugoti parengimas; finansinių išteklių skyrimas smurto prieš moteris prevencijai vykdyti; smurto šeimoje mokslinių tyrimų bei statistinių duomenų kaupimo skatinimas; bendradarbiavimo (nacionaliniu ir tarptautiniu lygmeniu) su nevyriausybinėmis organizacijomis, moterų judėjimais didinimas; visuomenės socialinių, kultūrinių stereotipinių nuostatų keitimas ir pan.), kurias valstybės – narės turi įgyvendinti, kad likviduotų visų formų smurtą prieš moteris ir ypač smurtą šeimoje.

3.2.2 Europos Tarybos iniciatyvos

Europos Taryba – 47 Europos valstybes (atstovaujančias daugiau kaip 800 milijonų europiečių) vienijanti tarptautinė organizacija jau 60 metų gina žmogaus teises, parlamentinę demokratiją ir įstatymo viršenybę. Viena iš šios tarptautinės organizacijos veiklos sričių yra ir smurto prieš moteris šeimoje mažinimas.

1950 metų lapkričio 4 dieną Romoje buvo pasirašyta Europos Tarybos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, kuri kaip ir Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos Visuotinė žmogaus teisių deklaracija įtvirtino pagrindines žmogaus teises: teisę į gyvybę (2 str.), teisę į laisvę ir asmens neliečiamumą (5 str.) nediskriminavimo teisę (14 str.) ir pan. 2006 m. siekdama tinkamai įgyvendinti Konvencijos nuostatas ir užtikrinti efektyvesnę moterų teisių apsaugą Europos Taryba pradėjo smurto prieš moteris stabdymo kampaniją. Šia kampanija buvo siekiama informuoti visuomenę apie smurto prieš moteris ir smurto šeimoje mastus, skatinti naujų šią sritį reglamentuojančių teisės aktų, programų, priemonių diegimą, užtikrinti efektyvią pagalbą smurto šeimoje aukoms. Kampanija buvo įgyvendinama tarpvalstybiniu, parlamentiniu ir regioniniu lygmenimis. Kampanijos metu buvo organizuojamos įvairios konferencijos, parlamentinės konsultacijos su nevyriausybinėmis organizacijomis, surengti regioniniai smurto prieš moteris šeimoje mažinimo seminarai Austrijoje, Bulgarijoje, Ispanijoje, Portugalijoje, Prancūzijoje, Suomijoje. Šalys narės buvo skatinamos demonstruoti politinę valią tiek skiriant reikiamas lėšas, tiek siekiant konkrečių teigiamų pokyčių šioje srityje – praktiškai įgyvendinti nacionalines smurto prieš moteris mažinimo strategijas ir veiksmų planus. Kampanija užbaigta 2008 m. birželį, prieš tai Vienoje surengus Baigiamąją konferenciją, kurios metu Europos Taryba buvo paskatinta parengti

¹¹⁷ JT Deklaracija dėl smurto prieš moteris panaikinimo ([http://www.unhcr.ch/huridocda/huridoca.nsf/\(Symbol\)/A.RES.48.104.En](http://www.unhcr.ch/huridocda/huridoca.nsf/(Symbol)/A.RES.48.104.En), žiūrėta 2009-02-18).

atskirą Kovos su smurtu prieš moteris, įskaitant smurtą šeimoje konvenciją, į rengimo procesą įtraukiant ir nevyriausybinės organizacijas.¹¹⁸

Rengiantis Europos Tarybos smurto prieš moteris stabdymo kampanijos įgyvendinimui 2006 m. Parlamentinė Asamblėja priėmė rekomendaciją dėl parlamentarų vienijimosi kovai su smurtu prieš moteris šeimoje¹¹⁹, kurios pagrindu buvo parengtas specialus leidinys (išleistas ir lietuvių kalba¹²⁰), skirtas Europos Tarybos valstybių narių parlamentarams. Leidinyje apibrėžiama smurto šeimoje problematika, pateikiamos rekomendacijos, kokių veiksmų valstybių parlamentų nariai gali imtis, palaikydami kovą prieš moterų šeimoje patiriamą smurtą.

Reikia pažymėti, jog Lietuva taip pat prisidėjo prie Europos Tarybos smurto prieš moteris stabdymo kampanijos įgyvendinimo – 2006 m. gruodį buvo priimta Valstybinė smurto prieš moteris mažinimo strategija, patvirtintas 2007 – 2009 m. Strategijos įgyvendinimo planas.

3.2.3 *Europos Sąjungos iniciatyvos*

2007 m. gruodžio 12 d. Europos Parlamentas patvirtino 2000 m. gruodžio 7 d. Nicoje pasirašytą Europos Sąjungos Pagrindinių teisių chartiją.¹²¹ ES pagrindinių teisių chartija įtvirtina ES piliečių ir kitų Sąjungos gyventojų teises, susijusias su orumu, laisve, lygybe, solidarumu, pilietybe ir teisingumu. 2009 m. sausio 14 d. Europos Parlamentas rezoliucijoje dėl pagrindinių teisių padėties Europos Sąjungoje 2004–2008 m.¹²² pabrėžė, jog moterų patiriamas smurtas, ypač smurtas šeimoje, turi būti pripažintas ir su juo turi būti kovojama Europos ir nacionaliniu lygmeniu, nes tai yra itin paplitusi moterų teisių pažeidimo forma, kuriai per mažai skiriama dėmesio ir paragino valstybes nares imtis tinkamų, veiksmingų priemonių, kuriomis būtų siekiama moterims užtikrinti gyvenimą be smurto.¹²³ Europos Parlamentas taip pat paragino valstybes nares neleisti remtis papročiais, tradicijomis ar kitais religiniais argumentais bandant pateisinti bet kokias moterų diskriminacijos, priespaudos ar smurto prieš moteris formas.¹²⁴

2006 m. vasario 2 d. Europos Parlamentas priėmė rezoliuciją dėl esamos kovos su smurtu prieš moteris padėties ir ateities veiksmų¹²⁵. Rezoliucijoje taip pat teigiama, jog smurtą prieš

¹¹⁸ (http://www.coe.int/t/pace/campaign/stopviolence/calendrier_en.asp, žiūrėta 2009-03-06).

¹¹⁹ Parlamentinės Asamblėjos rekomendacija Nr. 1759 (2006), 2006 birželio 28 d.

¹²⁰ Parlamento vadovas. Parlamentarai vienijasi kovai su smurtu prieš moteris šeimoje. Vilnius: Europos Tarybos informacijos biuras Lietuvoje, 2007.

¹²¹ Lietuvai tapo privaloma 2008 gegužės 8 ratifikavus Lisabonos sutartį.

¹²² 2009 m. sausio 14 d. Europos Parlamento rezoliucija dėl pagrindinių teisių padėties Europos Sąjungoje 2004–2008 m. ([2007/2145\(INI\)](#)).

¹²³ Ten pat. 58 punktas.

¹²⁴ 2009 m. sausio 14 d. Europos Parlamento rezoliucija dėl pagrindinių teisių padėties Europos Sąjungoje 2004–2008 m. ([2007/2145\(INI\)](#)) 69 punktas.

¹²⁵ Europos Parlamento rezoliucija dėl esamos kovos su smurtu prieš moteris padėties ir ateities veiksmų

moteris būtina laikyti žmogaus teisių pažeidimu, atspindinčiu nelygų lyčių galios santykį. Valstybėms narėms Europos Parlamentas rezoliucijoje rekomenduoja patvirtinti vyriausybių ir nevyriausybių organizacijų bendradarbiavimo pagrindus; užtikrinti geresnę buitinio smurto aukų ir rizikos grupėje esančių asmenų, galinčių tapti aukomis, apsaugą ir paramą jiems; patvirtinti aktyvią, prevencinę ir baudžiamąją strategiją smurtautojų prieš moteris atžvilgiu; garantuoti, kad visiems smurtautojams jų pačių iniciatyva arba teismo sprendimu būtų teikiama profesionali pagalba ir gydymas, konsultavimo paslaugos. Valstybėms narėms taip pat siūloma kurti visuomenės sąmoningumo didinimo ir informacines programas buitinio smurto tema ir griauti socialinius moterų padėties stereotipus visuomenėje, naudojant švietimo sistemą ir žiniasklaidą. Rezoliucijoje Europos Parlamentas taip pat ragina valstybes nares atsižvelgti į tai, kad vaikai, kurie mato savo motinas mušamas, galėtų būti taip pat laikomi aukomis, ir apvarstyti, ar jiems nederėtų suteikti teisės į žalos atlyginimą pagal nacionalinę teisę.

2008 m. lapkričio 24 d. Europos Sąjungos Taryba patvirtino Gaires dėl smurto prieš moteris ir kovos su visų formų moterų diskriminacija¹²⁶, kuriomis siekiama skatinti moterų ir vyrų lygybę bei kovoti su moterų diskriminacija. Gairėse pateikiama gan plati smurto prieš moteris samprata: *Smurtas prieš moteris ir merginas apima visų formų (nors tuo neapsiriboja) fizinį, seksualinį ir psichologinį smurtą, vykdomą a) šeimoje (įskaitant priešgimdyminiu laikotarpiu priimamus sprendimus dėl nėštumo nutraukimo atsižvelgiant į embriono lytį (išskyrus atvejus, kai tai būtina medicinos požiūriu); sistemingą aplaidų elgesį su mergaitėmis; prievartines santuokas; ankstyvas santuokas; partnerių ir buvusių sutuoktinių vykdomą smurtą; agresiją panaudojant rūgštį; su kraičiu susijusį smurtą ir garbės vardan vykdomą smurtą, žmogžudystes ir prievartines savižudybes; mušimą; žiaurų seksualinį elgesį su moteriškos lyties vaikas, įskaitant incestą; nuolatinių partnerių arba sugyventinių prievartavimą; moterų lyties organų žalojimą ir kitą tradicinę moterims kenksmingą praktiką; b) visuomenėje (įskaitant prievartavimą; žiaurų seksualinį elgesį; seksualinį priekabiavimą ir visų kitų formų priekabiavimą, susijusį su aukos lytimi; bauginimą darbe, mokymo įstaigose ir kitur; sąvadavimą ir prostitucija užsiimančių kitų asmenų išnaudojimą; šiuolaikines vergovės formas; moterų žudymą; smurtą prieš moteris ir merginas konfliktų ir pokonfliktiniais laikotarpiais; prekybą moterimis ir merginomis seksualinio ir bet kokio kitokio išnaudojimo tikslais). Gairėse numatomi bendro pobūdžio veiksmai¹²⁷ (skatinti ratifikuoti JT Konvenciją dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims, skatinti moterų teisių gynėjus ir moterų organizacijas dalyvauti rengiant, įgyvendinant ir vertinant viešąją politiką smurto prieš*

(2004/2220(INI)).

¹²⁶ EU guidelines on violence against women and girls and combating all forms of discrimination against them. 16173/08.

¹²⁷ EU guidelines on violence against women and girls and combating all forms of discrimination against them. 16173/08 3.2.1 punktas.

moteris panaikinimo srityje, skatinti plėtoti naujas atitinkamas regionines ir tarptautines priemones) ir konkretūs papildomi veiksmai¹²⁸ (propaguoti ir remti informavimo apie vyrų bei moterų lygybę ir kovos su smurtu prieš moteris politiką bei kampanijas; remti programas, kurių tikslas – skatinti ir užtikrinti nuo smurto nukentėjusių moterų galimybę kreiptis į teismą, įskaitant jų dalyvavimą teismo procesuose), skirti kovai su smurtu prieš moteris.

2000 m. sausio 24 d. Europos Parlamento ir Tarybos sprendimu Nr. 293/2000/EB buvo patvirtinta Bendrijos veiksmų programa (Daphne I) dėl prevencinių priemonių 2000–2003 m. kovojant su smurtu prieš vaikus, jaunimą ir moteris. 2004 m. sprendimu Nr. 803/2004/EB patvirtinta Daphne II programa 2004–2008 m., toliau plėtojusi Daphne programos veiklą. 2007 m. birželio 20 d. Europos Parlamentas ir Taryba patvirtino Daphne III programą¹²⁹ dėl 2007 – 2013 m. prevencinių priemonių ir kovos su smurtu prieš vaikus, jaunimą, moteris ir aukų bei rizikos grupių apsaugos. Įgyvendinant Daphne programą finansiškai remiamos iniciatyvos, susijusios su smurto prieš vaikus, jaunimą ir moteris prevencija: studijos ir moksliniai tyrimai, nuomonių apklausos ir tyrimai, seminarai, konferencijos ir ekspertų susitikimai, viešųjų kampanijų ir renginių organizavimas, tinklalapių kūrimas ir priežiūra, informacinės medžiagos rengimas ir sklaida. Programa gali naudotis institucijos, valstybinės ar privačios organizacijos (kompetentingos vietos valdžios institucijos, universitetų skyriai ir mokslinių tyrimų centrai, žurnalistai ir žiniasklaida), savo darbu siekiančios užkirsti kelią smurtui prieš vaikus, jaunimą ir moteris ir kovoti su juo arba apsaugoti nuo tokio smurto, teikti paramą aukoms arba įgyvendinti tikslinius veiksmus skatinant nesitaikstymą su tokiu smurtu, ar skatinti požiūrio į pažeidžiamas grupes bei smurto aukas ir elgesio su jomis pokyčius (8 str.) Finansavimas teikiamas dotacijų arba viešųjų pirkimų forma (9 str.). Daphne III programos numatytas finansinis programos įgyvendinimo paketas 2007–2013 m. yra 125 milijonai EUR. (13 str.). Daphne programos rezultatai visoje Europoje ir už jos ribų pripažįstami kaip geriausiai pavykęs programinės veiklos prieš smurtą ir geros praktikos modelis. Vien tik pirmaisiais Daphne programos veikimo metais (2000–2001) buvo gauta paraiškų 62 mln. eurų sumai, kai metinė programos biudžeto eilutė tebuvo tik 5 mln. eurų.

Taigi, tarptautinės organizacijos, priėmusios pagrindines žmogaus teises įtvirtinančius dokumentus, smurtą prieš moteris (taip pat ir šeimoje) vertina kaip rimtą žmogaus teisių pažeidimą, kurio prevencijai skiria nemažai dėmesio. Tarptautinės organizacijos dažniausiai priima rekomendacinio pobūdžio teisės aktus (rekomendacijas, rezoliucijas, gaires), kuriais numato prevencinių veiksmų kryptis bei prioritetus. Dažniausiai yra akcentuojamas glaudaus valstybinių

¹²⁸ Ten pat. 3.2.2 punktas.

¹²⁹ Europos Parlamento ir Tarybos sprendimas Nr. 779/2007/EB dėl 2007–2013 m. Dėl kovos su smurtu (Daphne III) specialios programos pagal Pagrindinių teisių ir teisingumo bendrąją programą sudarymo.

institucijų ir nevyriausybinių organizacijų bendradarbiavimo poreikis bei nukentėjusių nuo smurto asmenų apsaugos stiprinimo būtinumas.

3.3 Smurto šeimoje prevencija užsienio šalyse

Daugelyje užsienio šalių smurto šeimoje problemą bandoma spręsti jau ne vienerius metus. Tačiau dar nei vienoje šalyje nėra rasta universali priemonė, galinti visiškai eliminuoti smurtą iš mažiausios visuomenės ląstelės – šeimos. Kiekvienoje valstybėje kovos su šeiminiu smurtu strategija paprastai yra unikali, pritaikyta konkrečiam kultūriniam, socialiniam kontekstui. Tačiau užsienio šalių patirtis ir pritaikytų prevencinių modelių įvairovė gali būti itin naudingų idėjų šaltiniu sprendžiant šeiminio smurto problemas Lietuvoje. Atsižvelgiant į kitų šalių praktiką galima didinti Lietuvoje taikomų prevencinių priemonių efektyvumą, tobulinti esamą teisinį reglamentavimą. Todėl toliau šiame darbe bus trumpai aptariama Austrijos, Jungtinių Amerikos Valstijų, Olandijos, Suomijos ir Švedijos patirtis vykdant smurto šeimoje prevenciją. Aptariant minėtų užsienio šalių praktiką bus koncentruojamasi ties originaliausiais ir įdomiausiais pritaikytais prevenciniais sprendimais, akcentuojamos esminės smurto šeimoje naujovės, kurias galbūt būtų galima panaudoti ir Lietuvoje.

3.3.1 Austrija

1997 m. Austrijoje buvo priimtas Federalinis aktas dėl apsaugos nuo smurto šeimoje (Gewaltschutzgesetz). Šiuo aktu sukurtas teisinis pagrindas bei numatytos išsamios apsaugos nuo smurto šeimoje priemonės yra laikomos geros praktikos modeliu visoje Europoje.¹³⁰ Šio modelio sėkmė grindžiama teisinių ir socialinių priemonių suderinimu glaudžiai bendradarbiaujant su policija, vadinamaisiais „intervencijos centrais“, jaunimo rūpybos institucijomis ir šeimų teismais. Sistemos pagrindą sudaro trys ramsčiai: pirmuoju ramsčiu policijai yra suteikiama teisė dešimčiai dienų išvaryti bet kurį asmenį, kuris kelia grėsmę kitiems namuose esantiems asmenims, nepriklausomai nuo jo santykio su tais asmenimis arba jo, kaip būsto savininko, teisių. Smurtaujančiam asmeniui uždraudžiama įeiti į aukos namus ar kitą jos dažnai lankomą vietą (darbovietę, mokyklą, kt.). Išimtinę teisę taikyti tokias priemones turi policija, aukai nereikia imtis jokių papildomų veiksmų. 2003 m. Federalinio akto pakeitimu ši apsauga buvo išplėsta kiekvienam asmeniui, kuris gyvena arba gyveno vienoje šeimoje su potencialiu smurtautoju arba juos sieja/siejo santykiai, panašūs į šeiminius.

¹³⁰(http://www.socialistgroup.eu/gpes/media/documents/21036_21036_Resume_Austrian_law_violence_domestic_030_114.doc, žiūrėta 2009-03-07).

Per minėtą 10 dienų laikotarpį, arba jam pasibaigus auka gali prašyti šeimos teismo pratęsti smurtautojui taikomų draudimų galiojimą dar dešimčiai dienų, arba kol baigsis teismo procesas (pavyzdžiui, skyrybų atveju). Tai yra antrasis austrų sistemos ramstis. Kaip rodo praktika, laikinas smurtautojo atskyrimas nuo jo aukos yra itin svarbus veiksnys apsaugant smurtą patiriančius asmenis ir leidžiantis jiems patiems priimti sprendimus išvengiant galimos neigiamos smurtaujančio asmens įtakos.

Trečiąjį ramstį sudaro specialių intervencijos centrų veikla. Daugelyje žemių Austrijoje policija privalo asmeninę informaciją apie aukas siųsti į specialų konsultavimo centrą, pranešti apie visus draudžiamuosius nutarimus, taip pat apie visus atvejus, kai dėl smurto šeimoje policijai teko imtis kokių nors veiksmų. Remdamiesi jiems suteikta informacija, intervenciniai centrai per 24 valandas susisiekiama su smurtą šeimoje patiriančiais asmenimis, suteikia jiems nemokamas konsultacijas apie turimas teises, esant reikalui teikia nemokamą pagalbą bylą nagrinėjant teisme.

3.3.2 *Jungtinės Amerikos Valstijos*

JAV yra įgyvendinamas „Koordinuotos bendruomenės intervencijos“ projektas, kurio tikslas – mažinti šeiminių smurtą. Projektas vienija visas su šeiminiu smurtu kovojančias organizacijas: teisėtvarkos institucijas, nevyriausybinės moterų organizacijas, socialinius darbuotojus, medicinos įstaigas, valdžios atstovus bei kitas visuomenės grupes. Toks susivienijimas leidžia parengti bendros kovos su šeiminiu smurtu programas, kurios yra daug veiksmingesnės už pavienių organizacijų rengiamas programas. Bendrose programose numatomos kiekvienos organizacijos pareigos šeiminio smurto atveju bei įtvirtinamas susitarimas bendradarbiauti. Be to, paskiriamas administratorius (asmuo arba atskira organizacija), kuris prižiūri visos sistemos darbą ir kontroliuoja, kaip jos nariai vykdo savo pareigas.¹³¹

1994 m. siekiant spręsti smurto prieš moteris problemas JAV buvo priimtas Smurto prieš moteris įstatymas (*Violence Against Women Act*), kurio paskirtis yra numatyti civilines ir baudžiamąsias strategijas, naujas teises priemones, skirtas aukoms, šeimoje patiriančioms fizinį, seksualinį smurtą, ar persekiojimą. Šis įstatymas ypatingas tuo, kad viename teisės akte numatomas tiek smurtaujančių asmenų baudžiamasis persekiojimas, tiek pagalbos smurto aukoms priemonės. Smurto prieš moteris įstatyme smurtas šeimoje (*domestic violence*) apibrėžiamas kaip smurtiniai nusikaltimai ar baudžiamieji nusižengimai, padaryti esamo ar buvusio aukos sutuoktinio, asmens, su kuriuo auka turi bendrą vaiką, ar asmens, su kuriuo kartu gyvenama ar buvo gyventa nesusituokus.¹³² Smurto prieš moteris įstatymu siekiama stiprinti teisėsaugos žinybų, prokurorų,

¹³¹ Palaviskienė B. Smurto šeimoje prevencija: užsienio šalių patirtis. Jurisprudencija 2001, Nr. 20 (12). P. 60.

¹³² Violence Against Women Act, SEC. 40002. A 6.

aukoms teikiamos pagalbos programų galimybes užtikrinti smurto aukų saugumą ir palengvinti smurtautojo patraukimą į atsakomybę. Šių tikslų siekiama skiriant daugiau federalinių lėšų policijos veiklos, baudžiamojo persekiojimo ir aukoms teikiamų paslaugų organizavimo finansavimui, didinant centralizuotą subjektų, teikiančių pagalbą smurtą patiriančioms moterimis, veiklos koordinavimą. 2000 metais Įstatymas buvo papildytas numatant persekiojimo (*stalking*) ir pasimatymų smurto (*crimes of dating violence*) nusikaltimus, sukurta speciali teisinės pagalbos smurto aukoms programa. Pasimatymų smurtas (*dating violence*) apibrėžtas kaip smurtas, padarytas asmens, kuris turi arba turėjo romantinio ar intymaus pobūdžio socialinių santykių su auka, kurių buvimas nustatomas atsižvelgiant į tokias aplinkybes kaip santykių trukmė, tipas, tarpasmeninio bendravimo dažnumas¹³³. Persekiojimas (*stalking*) suprantamas kaip specifinis elgesys, nukreiptas į konkretų asmenį, dėl kurio tam asmeniui kyla pagrįsta baimė dėl savo ar kitų asmenų saugumo, ar patiriamas žymus emocinis stresas.¹³⁴ 2006 metais pridėtas papildomas finansavimas programoms, skirtoms seksualinio smurto aukoms padėti. Taip pat sukurtas nacionalinių išteklių centras, skirtas šviesti bei informuoti visuomenės narius bei užtikrinti šeiminių smurto aukų apsaugą smurto atveju išskeldinant jas į visuomeninius būstus.

JAV atlikti tyrimai rodo, jog Smurto prieš moteris įstatymas padėjo visuomenei labiau įsisavinti smurto šeimoje problemas bei pačioms smurto aukoms suprasti, jog jos nėra paliktos vienos su savo problemomis. Vien 1994 m. įstatymo įgyvendinimas, kainavęs 1,6 mlrd. dolerių, padėjo sutaupyti 14,8 mlrd. dolerių, kurie būtų buvę išleisti viktimizacijos padariniams kompensuoti.

Taip pat reikėtų paminėti ir pačią naujausią JAV smurto prieš moteris mažinimo iniciatyvą. 2009 m. kovo 11 d. JAV Prezidentas B. Obama pasirašė įsakymą, kuriuo buvo įkurta speciali Baltųjų rūmų Moterų ir mergaičių taryba (*White House Council on Women and Girls*). Ši naujai įsteigta Taryba, glaudžiai bendradarbiaudama su JAV Viceprezidentu, teisingumo departamento smurto prieš moteris biuru, kitais valdžios pareigūnais koordinuos ir rems naujų valstybinių priemonių, skirtų smurto prieš moteris šeimoje prevencijai, paiešką, užtikrins visapusišką valstybinių institucijų dalyvavimą sprendžiant problemas, su kuriomis susiduria JAV moterys ir mergaitės.¹³⁵

¹³³ Ten pat. A 8.

¹³⁴ Ten pat. A 24.

¹³⁵ (http://www.whitehouse.gov/the_press_office/President-Obama-Announces-White-House-Council-on-Women-and-Girls/, žiūrėta 2009-03-15).

3.3.3 Olandija

Olandijoje jau beveik 30 metų veikia Mobili krizių brigada, kuri teikia skubią pagalbą šeimoms, atsidūrusioms krizinėse situacijose. Vienas pagrindinių šios brigados uždavinių – užkirsti kelią tolesniems kivičams šeimoje ir taip apsaugoti šeimos narius nuo smurto. Brigados darbuotojai (psichologai, socialinė psichiatrijos medicinos sesuo ir pedagogas) dirba pamainomis, taip užtikrindami operatyvų pagalbos teikimą visą parą. Per metus Mobili krizių brigada nuvyksta į daugiau kaip 200 konfliktuojančių šeimų ir suteikia vidutiniškai apie 250 konsultacijų. Šeima olandų specialistai laiko vieną ar du bendrai gyvenančius suaugusius asmenis, auginančius bent vieną vaiką. Su brigada visada gali susisiekti Amsterdamo policija, terapeutai, psichinės sveikatos apsaugos tarnyba, įvairios tarnybos, teikiančios konsultavimo telefonu paslaugas, greitosios medicininės pagalbos skyriai. Visos šios įstaigos praneša apie krizines situacijas. Paprastai su Mobiliaja krizių brigada susitinkama policijos nuovadoje, rečiau – ligoninės priimamajame ar namuose.¹³⁶

3.3.4 Suomija

1993 m. Suomijoje buvo įkurtas specialus pakomitetas, skirtas tyrinėti smurto moterų atžvilgiu problemą. Sukurtas projektas „Smurto moterų atžvilgiu prevencija“, kuris turėtų būti įgyvendinamas tarptautiniu mastu. Taip pat šioje šalyje Lyčių lygybės konsultacinis komitetas įsteigė specialią Kovos su smurtu moterų atžvilgiu sekciją, organizuojančią fizinės ir seksualinės moterų prievartos studijas ir rengiančią prevencijos priemones.

Suomijoje itin daug dėmesio skiriama darbui su šeimoje smurtaujančiais asmenimis. Suomijoje veikia specialus Mobilusis centras, kurio darbuotojai praėjus ne daugiau kaip 2 dienoms po šeimyninio konflikto susitinka su smurtaujančiu asmeniu, siūlydami jam dalyvauti smurtinio elgesio keitimo terapijoje, padėsiančioje jam suprasti smurtinio elgesio priežastis bei labiau kontroliuoti emocijas. Mobilusis centras glaudžiai bendradarbiauja su policija, alkoholikų reabilitacijos ir psichologinės terapijos centrais.¹³⁷

3.3.5 Švedija

Švedijoje asmens apsaugos nuo jam grėsmę keliančių kitų asmenų klausimai yra reguliuojami specialiu Bendravimo apribojimų įstatymu, kuris taikomas ir smurto šeimoje atvejais. Įstatymas priimtas 1988 m. Nuo 2003 m. bendravimo apribojimai taikomi ir kartu gyvenančių asmenų (sutuoktinių, partnerių ir kt.) atžvilgiu. Siekiant efektyviau kovoti su smurtu prieš moteris šeimoje

¹³⁶ Palaviskienė B. Smurto šeimoje prevencija: užsienio šalių patirtis. Jurisprudencija 2001 Nr. 20 (12) P. 64.

¹³⁷ Ten pat. P. 62.

1998 m. Švedijos Baudžiamojo kodekso 4 skyriaus 4a dalyje buvo apibrėžta speciali veika – šiurkštus moters neliečiamybės, vientisumo pažeidimas. Tokia veika laikomi pakartotiniai smurtautojo baudžiamieji veiksmai – moters, su kuria kaltininkas yra ar buvo susijęs artimais ryšiais (santuoka ar bendras gyvenimas formaliai nesusituokus), užpuolimas, neteisėtas grasinimas ar psichologinis terorizavimas, seksualinis ar kitoks priekabiavimas, seksualinis išnaudojimas ar kt.).¹³⁸

Švedijoje taip pat nuo 1994 m. veikia speciali Kompensavimo ir paramos nusikaltimų aukoms institucija. Ši agentūra Europoje yra unikali – nuo nusikalstamų veikų nukentėjusiems asmenims yra išmokama kompensacija ne tik už medicinos paslaugas, prarastas pajamas, bet ir už patirtą moralinę žalą, žmogaus asmeninės laisvės suvaržymą bei asmeninio privatumo pažeidimą.¹³⁹

Taigi, užsienio šalyse smurto šeimoje problemos dažniausiai sprendžiamos griežtinant smurtautojo atsakomybę, numatant jam įvairius ribojimus bendrauti su nekentėjusiuoju, įpareigojant teisėsaugos institucijas aktyviai bendradarbiauti su pagalba smurto aukoms teikiančiomis organizacijomis, taip pat suteikiant papildomas garantijas ir lengvatas prievartą šeimoje patiriantiems asmenims.

4. SMURTO ŠEIMOJE PREVENCIJOS PERSPEKTYVOS LIETUVOJE IR PASIŪLYMAI PREVENCINĖS VEIKLOS TOBULINIMUI

4.1 Smurto šeimoje prevencijos perspektyvos Lietuvoje

Visą žmonijos gyvavimo istoriją lydi smurtas. Žmonių aukojimas, vergija, nesibaigiantys karai, masinės žudynės, prievartavimai, kankinimai ir luošinimas – visa tai yra žmonijos istorijos dalis. Praėjo jau beveik keturi tūkstantmečiai nuo pirmojo išlikusio Hamurabio teisyno priėmimo, bet smurtas niekur nedingo – jis tebėra kasdienio mūsų gyvenimo dalis. Tačiau žmonijos kova su smurtu nebuvo beprasme – XXI a. smurtas nebėra toks stichiškas ir nekontroliuojamas kaip kad buvo anksčiau. Šiuolaikinėse demokratiniuose principais paremtose valstybėse vis rečiau pasitaiko tokių smurto formų kaip vergija, žmonių aukojimas, mirties bausmė ar kankinimai siekiant išgauti parodymus apie padarytas nusikalstamas veikas. Tai rodo, jog net pačias sunkiausias smurto formas įmanoma jei ne sunaikinti, tai bent suvaldyti.

¹³⁸ Švedijos baudžiamasis kodeksas (<http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/02/77/77/cb79a8a3.pdf>, žiūrėta 2009-03-10).

¹³⁹ Palavinskienė B. Smurto šeimoje prevencija: užsienio šalių patirtis. Jurisprudencija 2001. Nr. 20 (12). P. 64.

Didėjantis visuomenės ir žiniasklaidos susidomėjimas smurtu šeimoje leidžia manyti, jog Lietuvos gyventojai pamažu pradeda įsisąmoninti, jog smurtas šeimoje yra ne tik pačių šeimos narių, bet ir visos visuomenės problema. Toks požiūris ilgainiui turėtų pakeisti visuomenines stereotipines nuostatas, pateisinančias smurtautoją, ir smerkiančias auką. Viešas smurto šeimoje įvardinimas problema ir visuomenės narių palaikymo didėjimas turėtų paskatinti smurto aukas aktyviau ginti savo pažeistas teises, dažniau kreiptis į teisėsaugos institucijas.

Svarbų vaidmenį prevencijos procese turėtų atlikti kriminologiniai tyrimai – jų pagalba gaunami duomenys leis įvertinti tikrąjį smurto šeimoje mastą bei įvertinti vykdomų prevencinių priemonių efektyvumą. Ilgainiui turėtų būti pastebėta, kad bausmių griežtinimas neatneša laukiamų rezultatų, todėl viena pagrindinių efektyvios prevencijos kryptių turėtų tapti smurto šeimoje priežasčių bei sąlygų socialinė prevencija, smurtaujančių asmenų elgesio keitimo programų vystymas.

Derinant nacionalines, tarpvalstybines ir tarptautines prevencines priemones ilgainiui turėtų būti pasiektas itin aukštas pagalbos smurto aukoms kokybės lygis, sukurta efektyvi teisėsaugos institucijų ir nevyriausybinų organizacijų bendradarbiavimo sistema.

Analizuojant nuo nusikalstamų veikų nukentėjusių moterų statistikos duomenis (žr. Priedas Nr. 1, 4 lentelė) galima pastebėti, kad kasmet nuo smurto šeimoje nukentėjusių moterų skaičius mažėja. Reikia manyti, kad aktyviai plėtojama prevencinė veikla smurto šeimoje atvejų skaičių sumažins dar labiau, o socialiniai pokyčiai ilgainiui nukreips šiuo metu vyraujančią smurtinį konfliktų sprendimą kitu, kur kas taikesniu ir mažiau žalos darančiu keliu.

4.2 Pasiūlymai prevencinės veiklos tobulinimui

Siekiant, kad smurto šeimoje prevencija būtų efektyvi, būtina plėsti prevencinių priemonių sistemą, pasiremiant užsienio šalių patirtimi vystyti vykdomą prevencinę veiklą. Šiame skyriuje pateikiami pasiūlymai, kaip būtų galima tobulinti Lietuvoje vykdomą smurto šeimoje prevenciją ir pritaikyti užsienio šalių patirtį sprendžiant smurto aukų apsaugos, pagalbos teikimo problemas.

1. Numatyti efektyvesnes aukos apsaugos nuo smurtaujančio asmens priemones. Šiuo tikslu būtų galima pasiremti Austrijos praktika, kuomet smurto šeimoje atveju iš gyvenamųjų patalpų yra iškeliami ne auka, o pats smurtautojas. Lietuvoje Baudžiamojo proceso kodekso 132¹ straipsnio nustatoma kardomoji priemonė – įtariamąjį įpareigojimas gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo yra įgyvendinama labai retai (2005 m. paskirta tik 8 asmenims), be to, jos taikymas yra itin komplikotas tais atvejais, kai įtariamasis neturi kitos gyvenamosios vietos. Todėl smurtaujantys asmenys laikinai galėtų būti apgyvendinami specialiai tam skirtuose nakvynės

namuose, kuriuose apgyvendinimo laikotarpiu jie bet kuriuo atveju būtų įtraukiami į smurtinio elgesio keitimo programas, kurios nors ir numatytos Baudžiamajame kodekse, bet praktikoje dar nėra plačiai taikomos.

2. Išplėsti pagalbos smurto aukoms teikimą ir į atokesnius Lietuvos regionus. Tam galėtų būti kuriamos mobilios iniciatyvinės grupės, kurios reguliariai lankytųsi nuošalesniuose miesteliuose ir didesniuose kaimuose, bendrautų su vietos bendruomene, informuotų smurtą patiriančias aukas apie jų teises ir galimybes jas ginti, skatintų burtis į savipagalbos grupes.

3. Didinti nevyriausybinų organizacijų, teikiančių pagalbą smurto aukoms ir teisėsaugos institucijų bendradarbiavimą.

4. Vykdyti visuomenės švietimą. Siekiant formuoti visuomenės neigiamą požiūrį į šeimose smurtaujančius asmenis (o ne į jų aukas, kaip yra dabar) būtų galima organizuoti socialinės reklamos akcijas – kaip kad iki šiol buvo daroma vykdant narkomanijos, smurto prieš vaikus, prievartinės prekybos žmonėmis ir prostitucijos prevenciją.

5. Skirti daugiau dėmesio smurtaujančių asmenų elgesio keitimui. Tam būtų galima organizuoti specialius smurtinio elgesio keitimo kursus, į kuriuos šeimose smurtaujantys asmenys būtų siunčiami tiek savo noru, tiek įgyvendinant Baudžiamajame kodekse numatytą naują baudžiamąją poveikio priemonę – dalyvavimą smurtinio elgesio keitimo programose. Taip pat reikėtų visuomenei teikti daugiau informacijos (kurios šiuo metu itin trūksta) apie veikiančius Vyrų krizių centrus ir jų vykdomą veiklą.

6. Ieškoti alternatyvių (ne baudžiamųjų) poveikio priemonių šeimoje smurtaujantiems asmenims. Šiuo tikslu galėtų būti plačiau taikomos ekonominio pobūdžio sankcijos. Pavyzdžiui, Civiliniame kodekse numatyta galimybė iš kalto dėl santuokos nutraukimo sutuoktinio reikalauti ne tik padarytos turtinės žalos atlyginimo, bet ir prašyti teismo, kad nutraukiant santuoką ir dalijant bendrą sutuoktinių turtą būtų nukrypta nuo turto lygių dalių principo (CK 3.123 str.).

IŠVADOS

1. Smurtas šeimoje yra itin paplitęs reiškinys tiek Lietuvoje, tiek visame pasaulyje.
2. Smurtas šeimoje pasireiškia fizine, psichologine, seksualine ir ekonomine prievarta, jam būdingas itin didelis latentškumas.
3. Lietuvoje šiuo metu galiojantys įstatymai nepakankamai detaliam apibrėžia smurto šeimoje sampratą, tam tikras smurto šeimoje formas.
4. Siekiant spręsti smurto šeimoje problemas Lietuvoje rengiamos įvairios iniciatyvos: apsaugos nuo smurto šeimoje koncepcijos projektas, planuojama priimti apsaugos nuo smurto šeimoje įstatymą, veikia Vyriausybės patvirtinta Valstybinė smurto prieš moteris mažinimo strategija, sugriežtinta baudžiamoji atsakomybė už smurtines veikas artimųjų giminaičių ir šeimos narių atžvilgiu.
5. Lietuvos teismai dažniausiai smurtautojams yra linkę taikyti pačią griežčiausią – laisvės atėmimo – bausmę. Ši bausmė, Vilniaus miesto apylinkės teismų 2003-2008 m. išnagrinėtų baudžiamųjų bylų, susijusių su smurtu šeimoje analizės duomenimis, buvo paskirta 23,6% visų teismuose nagrinėtų smurto šeimoje bylų, arba 39% smurto šeimoje bylų, kuriose buvo paskirta bausmė. Laisvės atėmimo trukmė varijuoja nuo 3 mėnesių, iki 5 metų. 13,6% visų bylų (arba 22% bylų, kuriose buvo paskirta bausmė) paskirtas laisvės apribojimas, 11,8% visų bylų (arba 19% bylų, kuriose buvo paskirta bausmė) – paskirtos baudos, kitose bylose paskirti viešieji darbai, areštas arba priverčiamosios medicininės priemonės.
6. Dėl smurto šeimoje į teisėsaugos institucijas besikreipiantys asmenys dėl to neretai patiria spaudimą iš kartu gyvenančių sutuoktinių ar sugyventinių, nemaža dalis smurtautojų išvengia atsakomybės pasinaudodami Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse numatytu susitaikymo su nukentėjusiuoju institutu.
7. Baudžiamųjų sankcijų smurtaujantiems asmenims griežtumas smurto šeimoje problemos neišsprendžia – smurtautojai, atlikę laisvės atėmimo bausmę grįžta į tą pačią šeimą ir toliau tęsia smurtinius veiksmus.
8. Nors Lietuvoje veikia daugiau kaip 20 institucijų, teikiančių psichologinę, socialinę ir teisinę pagalbą smurtą šeimoje patiriantiems asmenims, ši pagalba dažnai yra nesisteminga, vykdoma tik didesniuose miestuose.
9. Visuomenė nėra pakankamai informuota apie smurto aukoms teikiamą pagalbą. 2002 m. Moterų informacijos centro užsakymu atlikto tyrimo rezultatai patvirtino, kad daugiau nei pusė (57%) apklaustųjų nežinojo jokių tarnybų adresų ar telefonų, kuriais moterys galėtų prašyti

pagalbos smurto atveju. Krizių centrai geriausiai buvo žinomi Vilniuje (35% apklaustųjų), mažiausiai – kaimuose (5%). Net ¾ kaimo gyventojų teigė nežinantys jokių pagalbos formų.

10. Tarptautinės organizacijos smurtą prieš moteris (taip pat ir šeimoje) pripažįsta žmogaus teisių pažeidimu ir vykdo aktyvią prevencinę veiklą, kuria siekiama koordinuoti valstybių narių veiksmus organizuojant smurto prieš moteris prevenciją.

11. Užsienio šalių praktika vykdant smurto šeimoje prevenciją yra labai skirtinga. Dažniausiai yra griežtinama smurtautojo atsakomybė, numatomi įvairūs ribojimai bendrauti su nukentėjusiuoju, užtikrinamas teisėsaugos institucijų bendradarbiavimas su mobiliais, pagalbą nukentėjusiems asmenims teikiančiais centrais.

12. Lietuvoje vykdoma smurto šeimoje prevencija turėtų būti labiau orientuota į visuomeninių nuostatų apie smurtą šeimoje keitimą, smurtaujančių asmenų elgesio korekciją, nevyriausybinių organizacijų, teikiančių pagalbą smurto aukoms rėmimą ir naujų alternatyvių (ne baudžiamųjų) poveikio priemonių smurtaujantiems asmenims paiešką.

LITERATŪRA

Norminiai teisės aktai:

1. Jungtinių Tautų Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. // Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. kovo 12 d. nutarimas Nr. I-1136.
2. Jungtinių Tautų Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. // Valstybės žinios. 2002, Nr. 77.
3. Jungtinių Tautų konvencija dėl visų formų diskriminacijos moterims panaikinimo. // Valstybės žinios. 1995, Nr. 76 – 1764.
4. Jungtinių Tautų deklaracija dėl smurto prieš moteris panaikinimo. 1993 m. gruodžio 20 d. ([http://www.unhcr.ch/huridocda/huridoca.nsf/\(Symbol\)/A.RES.48.104.En](http://www.unhcr.ch/huridocda/huridoca.nsf/(Symbol)/A.RES.48.104.En), žiūrėta 2009-02-18).
5. Jungtinių Tautų rezoliucija dėl smurto prieš moteris šeimoje panaikinimo. 1997 m. gruodžio 12 d.
6. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7. 1950// Valstybės žinios. 2000, Nr. 96–3016.
7. Parlamentinės Asamblėjos rekomendacija Nr. 1759 (2006), 2006 birželio 28 d.
8. Europos Parlamento ir Tarybos sprendimas Nr. 293/2000/EB.
9. Europos Parlamento ir Tarybos sprendimas Nr. 779/2007/EB dėl 2007–2013 m. Dėl kovos su smurtu (Daphne III) specialios programos pagal Pagrindinių teisių ir teisingumo bendrąją programą sudarymo.
10. Europos Sąjungos gairės dėl smurto prieš moteris ir kovos su visų formų moterų diskriminacija. Nr. 16173/08.
11. Europos Parlamento rezoliucija dėl esamos kovos su smurtu prieš moteris padėties ir ateities veiksmų ([2004/2220\(INI\)](#)).
12. Europos Parlamento rezoliucija dėl pagrindinių teisių padėties Europos Sąjungoje 2004–2008 m. Priimta 2009 m. sausio 14 d. ([2007/2145\(INI\)](#)).
13. Jungtinių Amerikos Valstijų Smurto prieš moteris įstatymas (Violence Against Women Act) (http://frwebgate.access.gpo.gov/cgi-bin/getdoc.cgi?dbname=109_cong_bills&docid=f:h3402enr.txt.pdf, žiūrėta 2009-02-18).
14. Švedijos baudžiamasis kodeksas (<http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/02/77/77/cb79a8a3.pdf>, žiūrėta 2009-03-10).
15. Lietuvos Respublikos Konstitucija.// Valstybės žinios. 1992, Nr. 33 — 1014.

16. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas.// Valstybės žinios. 1985, Nr. 1-1.
17. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. [89-2741](#).
18. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „dėl Valstybinės smurto prieš moteris mažinimo strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2007–2009 metų plano patvirtinimo“// Valstybės žinios. 2006. Nr. 144-5474.
19. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro įsakymas „Dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro 2003 m. gegužės 8 d. įsakymo Nr. 1V-160 "Dėl Nusikalstamų veikų, jas padariusių asmenų bei nukentėjusių asmenų centralizuotos apskaitos instrukcijos patvirtinimo“ pakeitimo“// Valstybės žinios. 2006, Nr. 79-3118.

Specialioji literatūra:

1. ALTANSETSEG D., DUGERJAV D. Ways for prevention of domestic violence. Ulaanbaatar, 2003.
2. BEKARIJA Č. Apie nusikaltimus ir bausmes. Vilnius: Mintis, 1992.
3. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2000.
4. DIRSIENĖ N., REIKERTIENĖ V., USCILA R., USCILAITĖ Ū. Teisiniai ir praktiniai patarimai moterims, patyrusioms prievartą šeimoje. Lygių galimybių plėtros centras, 2004.
5. DIRSIENĖ N., REIKERTIENĖ V. Smurtinio elgesio keitimo metodika. Vilnius. 2008.
6. Domestic violence against women and girls.// Innocenti digest. No. 6 June 2000.
7. DRAKŠIENĖ A., MICHAILOVIČ I. Kriminologijos žinynas. Vilnius: Eugrimas, 2008.
8. FHANER S. Psichoanalizės žodynas. Vilnius: Aidai, 2005.
9. GILLIGAN J. Smurto prevencija. Vilnius: Eugrimas, 2002.
10. GINCMAN J., PALAVINSKIENĖ B. Smurtas moterų ir vaikų atžvilgiu. // Teisiniai medicininiai smurto aspektai, Vilnius: LTU leidybos centras, 2002.
11. JACKSON M., GARVIN D. Šeimyninio smurto intervencijos projektas. JAV Duluth, Minnesota, 2004.
12. JATKEVIČIUS A. Nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prevencija. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2003.
13. JOVAIŠAS K., Teisės Instituto atlikto tyrimo “Smurto prieš moteris šeimose prevencija: diagnostinis ir teisinis aspektai” ataskaita. Vilnius, 2008.
14. JUSTICKIS V. Kriminologija. I dalis. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2001.
15. MERTONAS R. Socialinė struktūra ir anomija// Sociologija Mintis ir veiksmas. 1997, Nr. 1.

16. Moterys ir vyrai Lietuvoje 2007. Vilnius: Statistikos departamentas, 2008.
17. Moterų informacijos centras. Smurtas prieš moteris- samprata, problemos, veiksmų kryptys. Mokslinis tyrimas. 2004.
18. SAKALAUSKAS G. Įvadas į empirinę kriminologiją. Vilnius : Eugrimas, 2007.
19. Smurtas prieš vaiką šeimoje ir visuomenėje : [konferencijos medžiaga / sudarė RUPŠIENĖ L.]. Klaipėda: Klaipėdos univ. 1 – kla, 2001.
20. SYKES G. M. and MATZA D. Techniques of neutralization: a theory of delinquency. 1957.
21. PALAVINSKIENĖ B. Smurto šeimoje prevencija: užsienio šalių patirtis. // Jurisprudencija, 2001, t. 20(12); P. 59–66.
22. Parlamentaro vadovas. Parlamentarai vienijasi kovai su smurtu prieš moteris šeimoje. Vilnius : Europos Tarybos informacijos biuras Lietuvoje, 2007.
23. PEČIŪRIENĖ J. Smurtas prieš moteris Lietuvoje. Vilnius: Moterų informacijos centras, 1999.
24. POVILIONIENĖ M. A. Pranešimas pagal 2006 m. lapkričio 14 d. pranešimą konferencijoje „Smurtas šeimoje- žmogaus teisių pažeidimas“. (http://www.mamosdienorastis.lt/index.php?id=mm-id-smurtas-eimoje&lang=LT&p_laukas=penkt%C4%85&p_tipas=Visur žiūrėta 2008-11-10).
25. PURVANECKIENĖ G. Prievara ir moterų teisės. // Kriminalinė justicija. Mokslo darbai. T. 5. Vilnius, 1996.
26. PURVANECKIENĖ G. Visuomenės nuomonė apie smurto prieš moteris Lietuvoje paplitimą.// Smurtas prieš moteris Lietuvoje. Vilnius: Danielius, 1999.
27. VASILIAUSKIENĖ L., USCILA R. Smurtas prieš moteris šeimoje – moters žmogaus teisių pažeidimas. Trumpa teisinės sistemos bei pagalbos aukoms sistemos apžvalga.
28. ŽUKAUSKIENĖ R. Kriminalinio elgesio psichologija. Vilnius: MRU leidybos centras, 2006.

Praktinė medžiaga:

1. Penkiasdešimt devintojo (443) Seimo posėdžio stenograma, 2008 m. liepos 1 d.
2. Valstybinės smurto prieš moteris mažinimo strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2007 – 2009 metų plano vykdymo 2007 metais ataskaita.
3. Pagrindinio Komiteto išvada Seimo nutarimo "Dėl Apsaugos nuo smurto šeimoje koncepcijos patvirtinimo" projektui. XP-2382, 2008-06-26.
4. Teisės Departamento išvada Baudžiamojo kodekso 42, 60, 67, 129, 135 ir 138 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Kodekso papildymo 72(1) ir 72(2) straipsniais įstatymo

projektui. XP-1592, 2006-08-29.

5. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl apsaugos nuo smurto šeimoje koncepcijos patvirtinimo“ projektas + koncepcija. 2008. Nr. XP-2382 (2).
6. Baudžiamojo kodekso 42, 60, 67, 129, 135 ir 138 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Kodekso papildymo 72(1) ir 72(2) straipsniais įstatymo projekto aiškinamasis raštas.

Interneto svetainės:

1. Vidaus reikalų ministerijos administruojamas pagalbos smurto šeimoje aukoms tinklalapis:
<www.bukstipri.lt>
2. Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro tinklalapis:
<www.nplc.lt>
3. Moterų informacijos centro tinklalapis:
<www.lygus.lt>
4. Statistikos departamento tinklalapis:
<www.stat.gov.lt>

SANTRAUKA

SMURTO ŠEIMOJE PREVENCIJOS PROBLEMOS IR PERSPEKTYVOS

Pagrindinės sąvokos: smurtas šeimoje, smurto veiksniai, smurto pasekmės, smurto prevencija, teisinė atsakomybė, prevencijos programos, organizacinės prevencijos priemonės, užsienio šalių patirtis.

Šiame magistro darbe nagrinėjamos smurto šeimoje prevencijos problemos ir perspektyvos.

Darbo tikslas – aptarti pagrindines smurto šeimoje charakteristikas, išanalizuoti nacionaliniu ir tarptautiniu mastu taikomas prevencines priemones bei pateikti pasiūlymus, kaip būtų galima tobulinti Lietuvoje vykdomą šeiminių smurto prevenciją.

Darbas orientuotas į vyrų smurtą prieš moteris šeimoje.

Darbe išsamiai analizuojama smurto samprata – aptariami bendrieji kriminologinėje ir teisinėje literatūroje išskiriami smurto požymiai, apibrėžiamos pagrindinės smurto šeimoje formos: fizinis, psichologinis, seksualinis ir ekonominis smurtas. Taip pat nagrinėjami bendrieji smurto ir smurto šeimoje veiksniai – įvairios socialinės priežastys (nedarbas, turtinė nelygybė, diskriminacija, gėdos jausmas), aptariama asmens psichosocialinio neprisitaikymo, vaikystėje patirto arba stebėto smurto šeimoje, ankstesnės kriminalinės veiklos, alkoholio vartojimo ir galvos traumų įtaka formuojantis smurtiniam elgesiui šeimoje. Taip pat trumpai įvardijami smurto šeimoje socialiniai padariniai smurto aukoms, vaikams, stebintiems tėvų smurtą, pačiam smurtautojui bei visuomenei.

Darbe pateikiami išsamūs statistiniai duomenys apie užregistruotus smurto šeimoje atvejus, lygiagrečiai analizuojami kriminologinių tyrimų rezultatai. Apibendrinant darbe pateikiamus išsamius oficialius statistinius rodiklius ir kriminologinių tyrimų rezultatus pagrindžiama išvada, kad smurtas šeimoje yra svarbi ir gana plačiai Lietuvoje paplitusi problema, apibūdinama smurto šeimoje struktūra. Be to, šiame darbe supažindinama su darbo autoriaus atlikto visų Vilniaus miesto apylinkės teismų 2003-2008 m. išnagrinėtų baudžiamųjų bylų, susijusių su smurtu šeimoje tyrimo rezultatais, kurie itin aiškiai identifikuoja pagrindines smurto šeimoje charakteristikas – smurto šeimoje paplitimo mastą, moterų dominavimą nukentėjusiųjų gretose, fizinio ir psichologinio pobūdžio smurto vyravimą, teisėsaugos institucijų informavimą apie patiriamą smurtą tik pačiais sunkiausiais smurto šeimoje atvejais bei patvirtinta daugelį fundamentalių, kituose atliktuose tyrimuose suformuluotų, teiginių apie šeiminių smurtą.

Darbe išsamiai analizuojamos Lietuvoje taikomos teisinės ir organizacinės prevencijos priemonės. Aptariami baudžiamosios, administracinės ir civilinės atsakomybės taikymo ypatumai

šeimoje smurtaujantiems asmenims, įvertinami Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso pakeitimai, kuriais buvo sugriežtinta atsakomybė už kai kuriuos smurtinius nusikaltimus, padarytus šeimos nariams ar kartu gyvenantiems artimiesiems giminaičiams bei praplėsta kartu su bausme galinčių būti paskirtų baudžiamojo poveikio priemonių sistema. Taip pat analizuojamos prevencinės programos: Valstybinė smurto prieš moteris mažinimo strategija ir Apsaugos nuo smurto šeimoje koncepcijos projektas. Aptariami programose numatyti tikslai, prevencinės priemonės, įvardijami pagrindiniai jų trūkumai bei privalumai. Darbe taip pat analizuojamas pagalbos nukentėjusiems nuo smurto šeimoje asmenims teikimo bei smurtaujančių asmenų smurtinio elgesio keitimo programų organizavimas, pagrindinės išskylančios problemos.

Darbe taip pat išsamiai aptariama tarptautinių organizacijų – Jungtinių Tautų Organizacijos, Europos Tarybos ir Europos Sąjungos – vykdoma prevencinė smurto šeimoje veikla (organizuojamos kovos prieš smurtą šeimoje kampanijos, priimti teisės aktai – deklaracijos, rekomendacijos, rezoliucijos, gairės), analizuojami įdomiausi ir perspektyviausi užsienio šalių (Austrijos, Jungtinių Amerikos Valstijų, Olandijos, Suomijos ir Švedijos) smurto šeimoje prevencijos praktikos pavyzdžiai, kuriuos galbūt būtų galima pritaikyti ir Lietuvoje (pavyzdžiui, Austrijoje numatytas smurtaujančio asmens iškeldinimas iš gyvenamo būsto bei plataus pobūdžio ribojimų bendrauti su nukentėjusiuoju nustatymas).

Darbo pabaigoje supažindinama su smurto šeimoje prevencijos perspektyvomis numatant pagrindines Lietuvoje vykdomos prevencinės veiklos vystymo kryptis ateityje bei pateikiami pasiūlymai, kaip būtų galima tobulinti smurto šeimoje prevenciją siekiant maksimaliai padidinti jos efektyvumą.

SUMMARY

PROBLEMS AND PERSPECTIVES OF DOMESTIC VIOLENCE PREVENTION

Main concepts: domestic violence, violence factors, outcomes of violence, violence prevention, legal responsibility, prevention programmes, institutional prevention measures, foreign experience.

This paper will analyze the domestic violence prevention problems and perspectives.

The goal of this work is to discuss the main domestic violence characteristics, analyze Lithuanian and international prevention means and offer suggestions to improve Lithuanian domestic violence prevention.

This work concentrates on mens violence over women.

The conception of violence is analyzed – the general violence features in criminology and law literature are discussed, the main domestic violence forms are defined: physical, psychological, sexual and economical violence. Also the common violence and the domestic violence factors influence over the domestic violence emerging are examined – various social causes (unemployment, wealth inequality, discrimination, shame), persons psychosocial maladjustment, violence suffered or observed in childhood, previous criminal activity, alcohol consumption and head traumas. Also there will be named the consequences of domestic violence over its victims, children who observed parents violence, violator and society.

There will be presented a comprehensive statistics on the registered domestic violence accidents with a parallel analyze of criminological research results. The conclusion that the domestic violence is important and common problem in Lithuania is validated by generalization of the official comprehensive statistics and the criminological research results used in this work. The structure of the domestic violence will be analyzed. Also, results of this work author research of Vilnius District Court criminal cases over 2003-2008 years associated with domestic violence will be presented, and it clearly depicts main domestic violence indications – domestic violence extent, womens domination among victims, physical and psychological violence domination and fact, that judicial system is informed about domestic violence only in most severe cases, domestic violence spread rate and other fundamental statements, presented in other researches.

Lithuanian law and institutional preventions applied in Lithuania will be analyzed in this work.

The criminal and administrative liability practise on violators is considered, the Republic of Lithuania Criminal Code amendments (which tightened the responsibility for some of the violent crimes committed by family members or close relatives living together and extended the punitive measures that may be designated) is evaluated.

The preventive program is analyzed: State violence against women strategy for the reduction and protection from domestic violence and the concept of the project. Objectives of the preventive measures is overviewed, their main weaknesses and advantages are identified. The paper also analyzed the aid to the victims of domestic violence, and violent behavior change programs for violators in the organizations and main occurring problems.

The paper also discuss international organizations in detail - the United Nations, the European Council and the European Union – and their prevention of domestic violence activities (campaigns organized against domestic violence, the adoption of declarations, recommendations, resolutions, guidelines), analyzes the most interesting and promising foreign (Austria, the United States, Holland, Finland and Sweden) domestic violence prevention practices, which perhaps could be adapted and Lithuania (for example, in Austria the violators oustion of the person's residence and the broad nature communication restriction with victim).

Domestic violence prevention perspective is presented at the end of the work, the main Lithuania preventive activities future development directions are provided with suggestions how to improve domestic violence prevention in order to maximize its effectiveness.

PRIEDAS NR. 1. STATISTINIAI DUOMENYS APIE SMURTĄ PRIEŠ MOTERIS

1 lentelė. Asmenys, nukentėję nuo nusikaltimų 2006-2007 m.¹⁴⁰

	2006		2007	
	moterys	vyrų	moterys	vyrų
Nužudymai	97	253	89	204
<i>mieste</i>	52	149	54	126
<i>kaime</i>	45	104	35	78
Pasikėsinimai nužudyti	8	10	6	8
<i>mieste</i>	6	9	3	4
<i>kaime</i>	2	1	3	4
Sunkūs sveikatos sutrikdymai	56	251	37	200
<i>mieste</i>	34	190	22	126
<i>kaime</i>	22	61	15	74
Plėšimai	1260	3220	1073	2890
<i>mieste</i>	1135	2830	952	2555
<i>kaime</i>	125	390	121	335

2 lentelė. Asmenys, nukentėję nuo šeimos narių ir artimų giminaičių¹⁴¹

	2006		2007	
	moterys	vyrų	moterys	vyrų
Sutuoktinio (-ės)	283	36	253	39
<i>mieste</i>	149	25	152	19
<i>kaime</i>	134	11	101	20
Sugyventinio (-ės)	142	47	155	30
<i>mieste</i>	75	30	91	18
<i>kaime</i>	67	17	64	12
Vaikų ar įvaidžių	103	65	90	63
<i>mieste</i>	53	33	58	25
<i>kaime</i>	50	32	32	38
Brolio ar sesers	50	56	59	31
<i>mieste</i>	26	17	18	14
<i>kaime</i>	24	39	41	17

¹⁴⁰ Moterys ir vyrai Lietuvoje 2007. Vilnius: Statistikos departamentas, 2008. P. 85. (http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/pages_list/?id=1572, žiūrėta 2009-02-18).

¹⁴¹ Moterys ir vyrai Lietuvoje 2007. Vilnius: Statistikos departamentas, 2008. P. 85. (http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/pages_list/?id=1572, žiūrėta 2009-02-18).

3 lentelė. Nukentėjusieji nuo nusikaltimų per tiesioginį asmeninį kontaktą¹⁴² (%)

Nusikaltimo tipas	Moterys	Vyrai
Vagystė iš asmens	24,4	15,2
Apiplėšimas	3,7	5,9
Užpuolimas/grasinimas	7,9	12,0
Seksualinio pobūdžio veika	3,7	-

N=1000,

4 lentelė. Nuo nusikalstamų veikų nukentėjusios moterys¹⁴³

	Nukentėjo nuo sutuoktinio, partnerio ar sugyventinio					Nukentėjo nuo vaikų ar įvaikių				
	2004 m.	2005 m.	2006 m.	2007 m.	2008 m.	2004 m.	2005 m.	2006 m.	2007 m.	2008 m.
Iš viso	633	464	448	418	359	118	111	103	96	96
Kaime	220	201	202	166	158	57	45	50	38	41
Nužudymas (BK 129–130 str.)	29	28	18	18	18	6	7	9	5	8
Sunkus sveikatos sutrikdymas (BK 135–136 str.)	20	7	9	9	10	3	3	1	3	4
Nesunkus sveikatos sutrikdymas (BK 138 str.)	209	185	184	149	137	26	29	29	25	23
Fizinio skausmo sukėlimas ar nežymus sveikatos sutrikdymas (BK 140 str.)	42	35	41	44	61	5	5	10	9	10
Grasinimas nužudyti ar sunkiai sutrikdyti žmogaus sveikatą arba žmogaus terorizavimas (BK 145 str.)	101	124	97	100	55	11	20	17	14	11
Išžaginimas, seksualinis prievartavimas ar privertimas lytiškai santykiauti (BK 149–151 str.)	5	6	5	5	4	-	-	-	-	-

¹⁴² Teisės institutas, 1997 (<http://www.nplc.lt/sena/stat/auk/auk2.htm>).

¹⁴³ Nusikalstamų veikų žinybinio registro duomenys (Informatikos ir ryšių departamentas prie VRM).

**PRIEDAS NR. 2. REKOMENDACINIS NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ, KURIOMIS
GALI PASIREIKŠTI SMURTAS ŠEIMOJE, SĄRAŠAS**

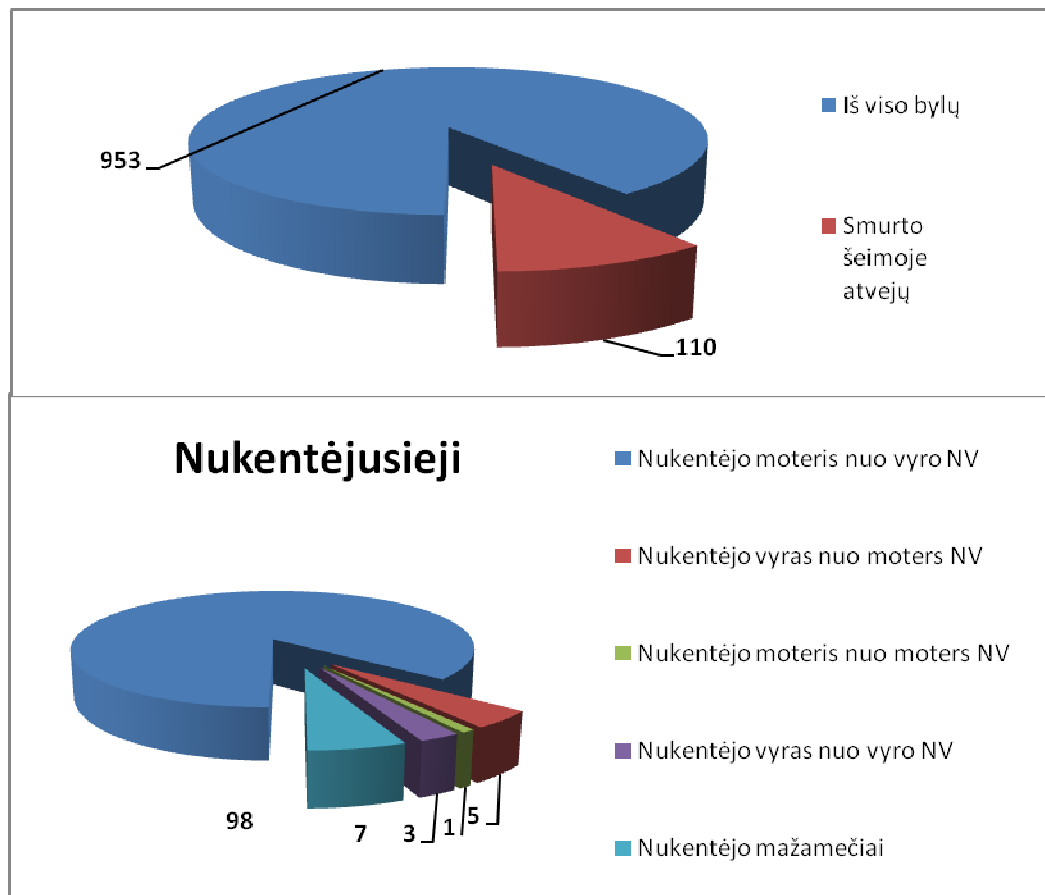
Eil. Nr.	Veikos pavadinimas	BK straipsniai
1.	Nužudymas	129, 130, 132 str.
2.	Sukurstymas nužudyti ar privedimas prie savižudybės. Padėjimas nusižudyti	133, 134 str.
3.	Sunkus sveikatos sutrikdymas	135, 135, 137 str.
4.	Nesunkus sveikatos sutrikdymas	138, 139 str.
5.	Fizinio skausmo sukėlimas ar nežymus sveikatos sutrikdymas	140 str.
6.	Palikimas be pagalbos kai gresia pavojus žmogaus gyvybei	144 str.
7.	Grasinimas nužudyti, sunkiai sutrikdyti žmogaus sveikatą arba žmogaus terorizavimas	145 str.
8.	Neteisėtas laisvės atėmimas	146 str.
9.	Žmogaus veiksmų laisvės varžymas	148 str.
10.	Išžaginimas	149 str.
11.	Seksualinis prievartavimas	150 str.
12.	Privertimas lytiškai santykiuoti	151 str.
13.	Seksualinis priekabiavimas	152 str.
14.	Šmeižimas	154 str.
15.	Įžeidimas	155 str.
16.	Vaiko įtraukimas į nusikalstamą veiką	159 str.
17.	Piktnaudžiavimas tėvų, globėjo ar rūpintojo arba kitų teisėtų vaiko atstovų teisėmis ir pareigomis	163 str.
18.	Įtraukimas į prostituciją	308 str.

PRIEDAS NR.3 BAUDŽIAMŲJŲ BYLŲ DĖL SMURTO ŠEIMOJE
APIBENDRINIMO KLAUSIMYNAS

1. Pirmosios instancijos teismo pavadinimas, bylos išnagrinėjimo data.
2. Ikiteisminio tyrimo byloje pradžios pagrindas:
 - a) Gavus skundą, pareiškimą ar pranešimą apie nusikalstamą veiką;
 - b) Prokuroro ar ikiteisminio tyrimo pareigūno iniciatyva surašytas tarnybinis pranešimas;
 - c) Gavus nukentėjusiojo skundą ar jo teisėto atstovo pareiškimą privataus kaltinimo byloje.
3. Anketiniai nukentėjusiojo ir kaltinamojo duomenys (amžius, išsilavinimas, socialinė charakteristika, teistumas).
4. Trumpa teismo nustatytos nusikalstamos veikos fabula (kuo pasireiškė smurtas šeimoje, kokias sukėlė pasekmes).
5. Kokiais parodymais teismas pagrindė kaltinamojo kaltumą (kaltinamojo prisipažinimu, nukentėjusiojo, liudytojų parodymais, daiktiniais įrodymais, ekspertų išvadomis ir t.t.).
6. Ar buvo konstatuota liudytojų ar nukentėjusiojo parodymų nenuoseklumai, kuo tai pasireiškė, kaip buvo teismo įvertinti?
7. Ar konfliktą šeimoje sukėlė vien kaltinamojo veiksmai, ar jį sąlygojo ir nukentėjusiojo elgesys?
8. Kokios psichologinės, socialinės, materialinės ar seksualinės problemos sąlygojo konfliktą ir smurto apraiškas šeimoje?
9. Kaip kvalifikuota nusikalstama veika?
10. Kokia paskirta bausmė (jos rūšis, dydis) ar baudžiamojo poveikio priemonės?
11. Kokios sunkinančios ar lengvinančios aplinkybės sąlygojo paskirtą bausmę?

PRIEDAS NR. 4. GRAFINĖ BAUDŽIAMŲJŲ BYLŲ, SUSIJUSIŲ SU SMURTU ŠEIMOJE TYRIMO REZULTATŲ ANALIZĖ

Iš viso bylų	953
Smurto šeimoje atvejų	110
Privataus kaltinimo bylos	56
Su ikiteisminiu tyrimu bylos	54
Nukentėjo moteris nuo vyro NV ¹⁴⁴	98
Nukentėjo vyras nuo moters NV	5
Nukentėjo moteris nuo moters NV	1
Nukentėjo vyras nuo vyro NV	3
Nukentėjo mažamečiai	7
Sutuoktiniai/sugyventiniai	57
Jau išsiskyrę	32
Nukentėjo motina	13
Dukra	3
Sesuo	2

¹⁴⁴ Nusikalstama veika trumpinama NV

Ikiteisminio tyrimo byloje pradžios pagrindas

Gavus skundą, pareiškimą ar pranešimą apie NV
 Prokuroro ar ikiteisminio tyrimo pareigūno surašytas tarnybinis pranešimas
 Nukentėjusiojo ar jo teisėto atstovo skundas privataus kaltinimo byloje

40
 14
 56

IT byloje pradžios pagrindas

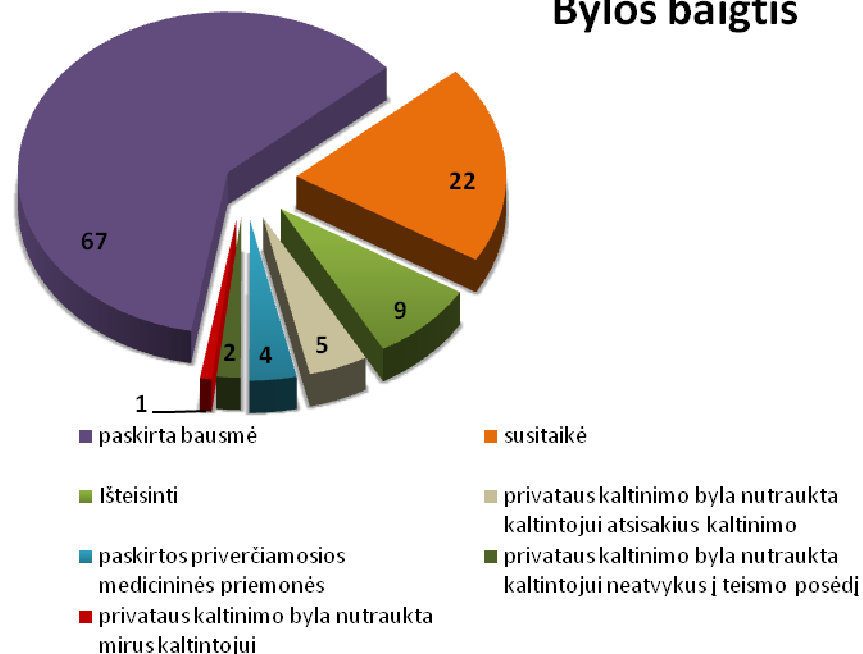

Bylos baigtis

paskirta bausmė
 susitaikė
 Išteisinti
 privataus kaltinimo byla nutraukta kaltintojui atsisakius kaltinimo
 paskirtos priverčiamosios medicininės priemonės
 privataus kaltinimo byla nutraukta kaltintojui neatvykus į teismo posėdį
 privataus kaltinimo byla nutraukta mirus kaltintojui

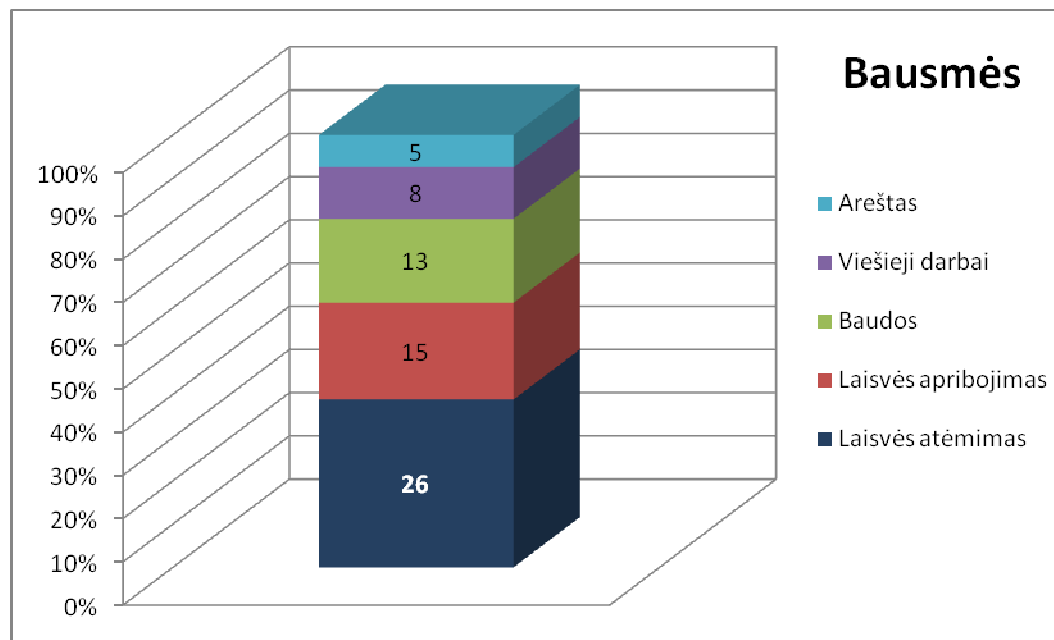
67
 22
 9
 5
 4
 2
 1

Bylos baigtis

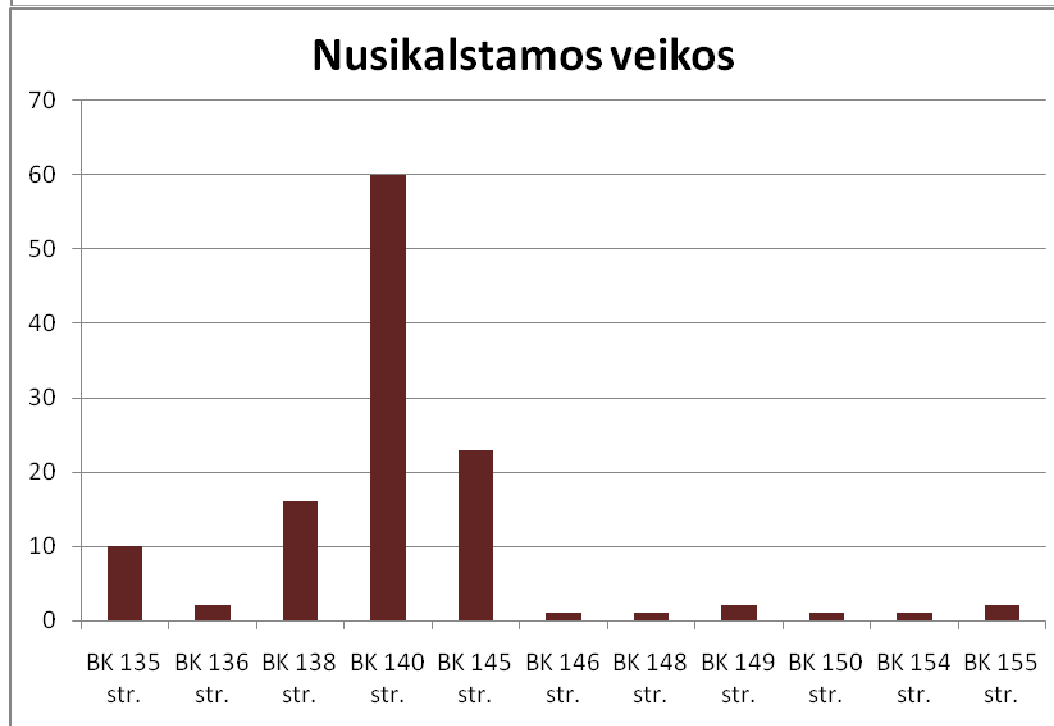
Bausmēs

Laisvės atēšanas	26	/11 atidēta
Laisvės apribojimas	15	
Baudos	13	
Viešieji darbai	8	
Areštas	5	/2 atidēta

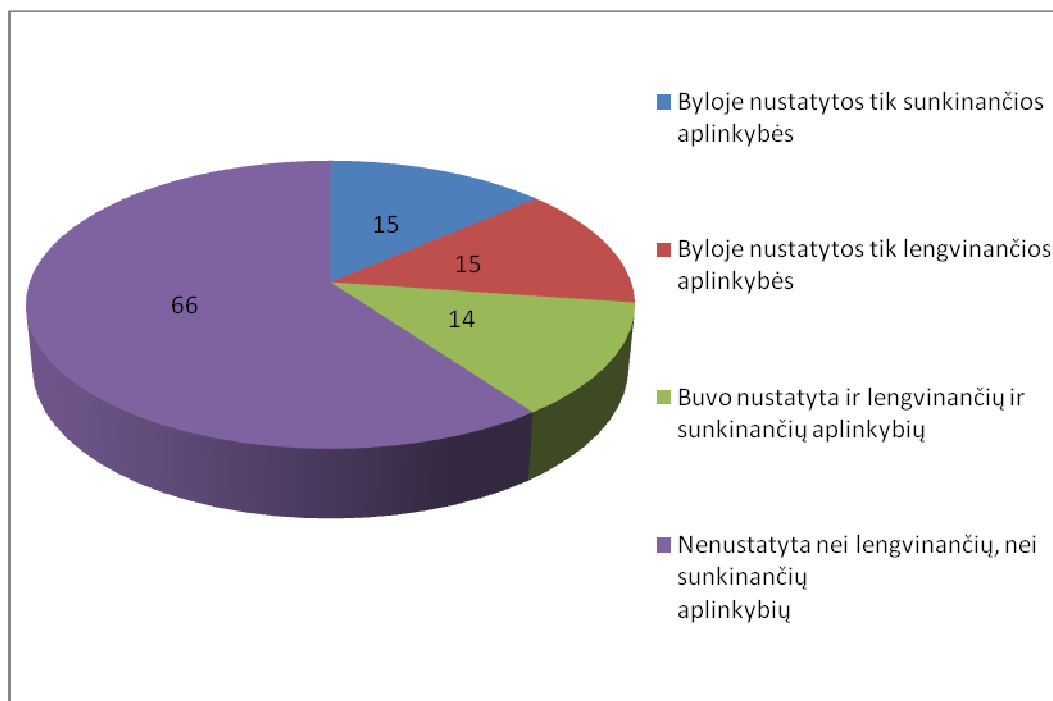
Nusikalstamos veikos

BK 135 str.	10
BK 136 str.	2
BK 138 str.	16
BK 140 str.	60
BK 145 str.	23
BK 146 str.	1
BK 148 str.	1
BK 149 str.	2
BK 150 str.	1
BK 154 str.	1
BK 155 str.	2

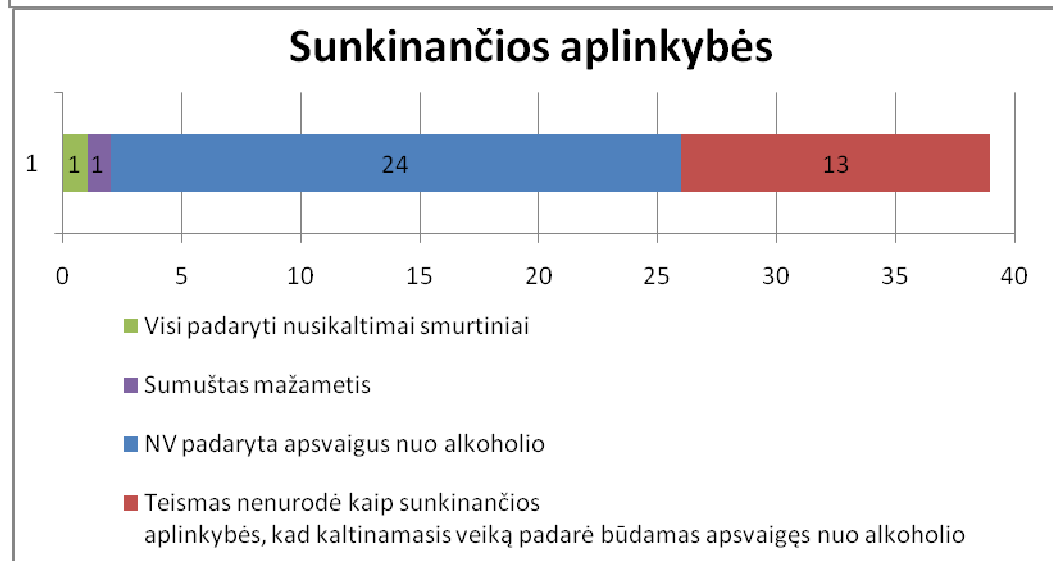

Sunkinančios/lengvinančios aplinkybės

Byloje nustatytos tik sunkinančios aplinkybės	15
Byloje nustatytos tik lengvinančios aplinkybės	15
Buvo nustatyta ir lengvinančių ir sunkinančių aplinkybių	14
Nenustatyta nei lengvinančių, nei sunkinančių aplinkybių	66

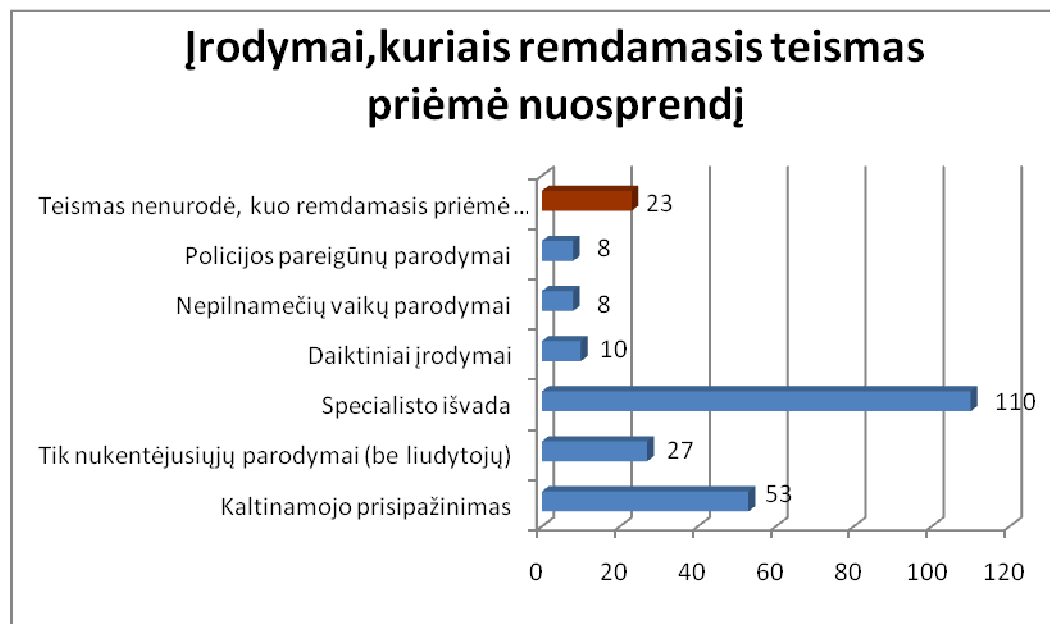
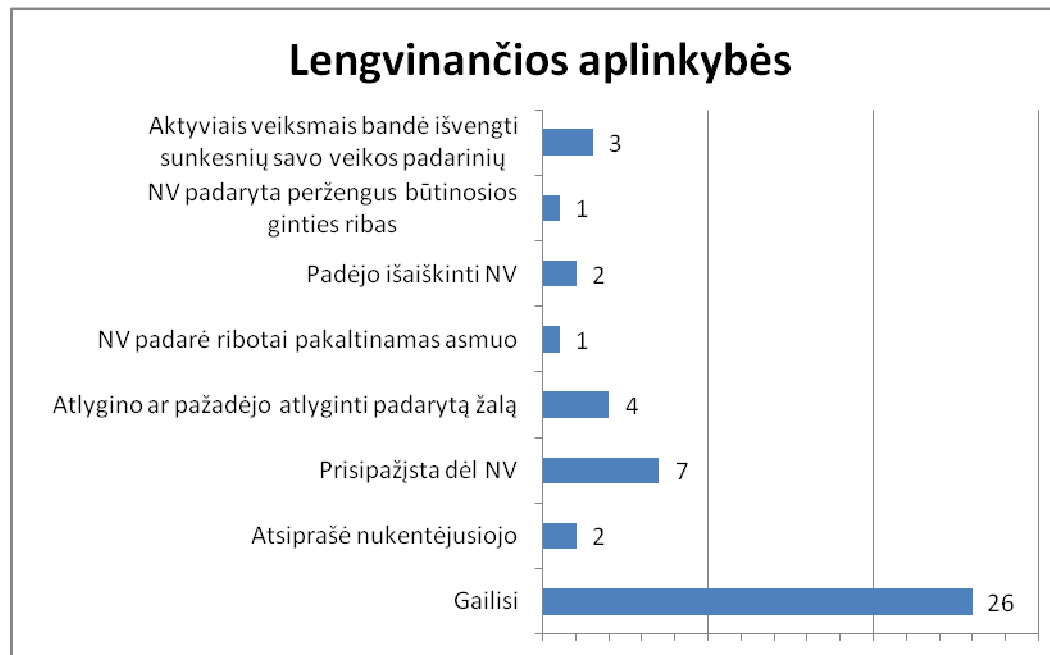

<u>Sunkinančios aplinkybės</u>	26
NV padaryta apsvaigus nuo alkoholio	24
Visi padaryti nusikaltimai smurtiniai	1
Sumuštas mažametis	1
Teismas nenurodė kaip sunkinančios aplinkybės, kad kaltinamasis veiką padarė būdamas apsvaigęs nuo alkoholio	13

<u>Lengvinančios aplinkybės</u>	46
Gailisi	26
Atsiprašė nukentėjusiojo	2
Prisipažįsta dėl NV	7
Atlygino ar pažadėjo atlyginti padarytą žalą	4
NV padarė ribotai pakaltinamas asmuo	1
Padėjo išaiškinti NV	2
NV padaryta peržengus būtinosios ginties ribas	1
Aktyviais veiksmais bandė išvengti sunkesnių savo veikos padarinių	3

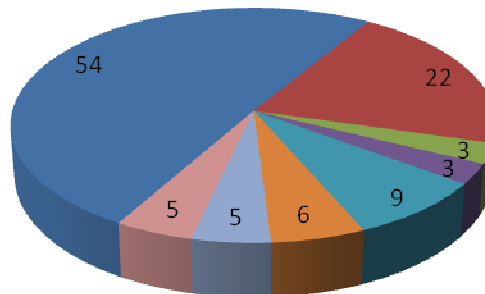
Kuo rėmėsi teismas priimdamas nuosprendį	
Kaltinamojo prisipažinimas	53
Tik nukentėjusiųjų parodymai (be liudytojų)	27
Specialisto išvada	110
Daiktiniai įrodymai	10
Nepilnamečių vaikų parodymai	8
Policijos pareigūnų parodymai	8

Smurto priežastys

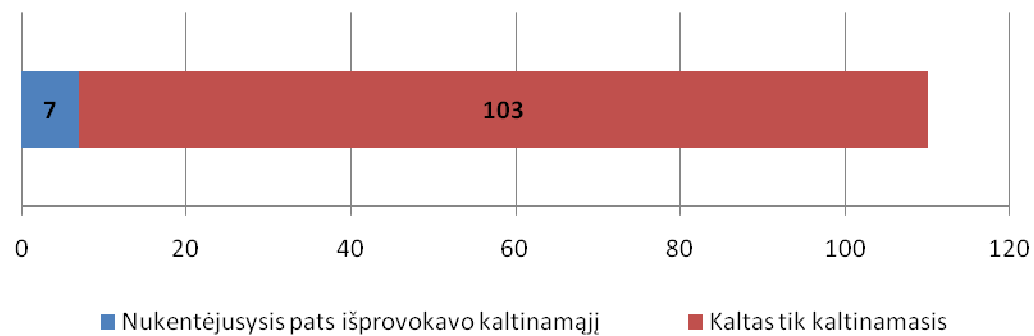
Alkoholizmas	54
Didelis agresyvumas, kaltininkas-smurtautojas	22
Savanaudiški motyvai	3
Narkotikai, narkomanija	3
Skyrybos, nesutarimai dėl vaikų gyvenamosios vietos, turto pasidalijimo	9
Pavydas, išsigalvojimai	6
Buitinio pobūdžio konfliktai (pvz., negamina valgio)	5
Kita	5

Smurto šeimoje priežastys

- Alkoholizmas
- Didelis agresyvumas, kaltininkas-smurtautojas
- Savanaudiški motyvai
- Narkotikai, narkomanija
- Skyrybos, nesutarimai dėl vaikų gyvenamosios vietos, turto pasidalijimo
- Pavydas, išsigalvojimai

Nukentėjusysis pats išprovokavo kaltinamąjį	7
Kaltas tik kaltinamasis	103

Kaltinamųjų išsilavinimas

aukštasis	10
aukštesnysis	8
vidurinis	37
spec. vidurinis	7
profesinis	3
Nebaigtas vidurinis, arba pagrindinis	21

